

**ВАЗОРАТИ САНОАТ ВА ТЕХНОЛОГИЯҲОИ НАВИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ТЕХНОЛОГИИ ТОҶИКИСТОН**

ПАЁМИ
ДОНИШГОҲИ ТЕХНОЛОГИИ
ТОҶИКИСТОН

1(11)2023

Бахши илмҳои гуманитарӣ ва педагогикаи касбӣ
Серия гуманитарных наук и профессиональной
педагогики

ВЕСТНИК
ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ТАДЖИКИСТАНА

Душанбе - 2023

ISBN 978-99947-0-022-6

ББК 22.3+22.1+24

П-14

Сармухәррир:

н.и.т., дотсент Амонзода И.Т.

Чонишини сармухәррир:

д.и.т., проф. Гафаров А.А.

Котиби масъул:

д.и.и., проф. Усманова Т.Ч.

Главный редактор:

к.т.н., доцент Амонзода И.Т.

Заместитель главного редактора:

д.т.н., проф. Гафаров А.А.

Ответственный секретарь:

д.э.н., проф. Усманова Т.Дж.

Хайати тахририя:

Хочамуродов О.Х. - д.и.ф., профессор; **Қурбон Восеъ** – д.и.ф., профессор; **Қононов С.Қ.** - д.и.фал., профессор; **Бобоев Х.Б.** – д.и.таъ., профессор; **Хуррам Раҳимзод** - д.и.п., профессор; **Сатторзода А.А.** - д.и.ф., профессор; **Иброҳимов М.Ф.** – д.и.таъ., и.в. профессор; **Шарифова Г.А.** – д.и.ф., дотсент; **Одинаев Н.С.** - д.и.ф., дотсент; **Хусанова Т.Қ.** - н.и.п., дотсент; **Шарифов И.У.** - н.и.фал., дотсент; **Умарова Б.Х.** – н.и.п., и.в. дотсент; **Носиров С.М.** – н.и.ф., и.в. дотсент.

Муҳаррири матни забони русӣ: **Самадова З.С.** – н.и.ф., дотсент;

Муҳаррири матни забони тоҷикӣ: **Шарифов Х.Х.**

Ороиши компютерӣ ва тарроҳӣ: **Ҳамидова Ф.Х.** – мутахассис - таҳлилгари шӯъбаи илм, тахриргари техникӣ.

Редакционная коллегия:

Ходжамуродов О.Х. - д.ф.н., профессор; **Қурбон Восеъ** – д.ф.н., профессор; **Джононов С.Дж.** - д.фил.н., профессор; **Бобоев Х.Б.** – д.и.н., профессор; **Хуррам Раҳимзод** - д.п.н., профессор; **Сатторзода А.А.** - д.ф.н., профессор; **Иброҳимов М.Ф.** – д.и.н., профессор; **Шарифова Г.А.** – д.ф.н., доцент; **Одинаев Н.С.** - д.ф.н., доцент; **Хусанова Т.Қ.** - к.п.н., доцент; **Шарифов И.У.** - к.фил.н., доцент; **Умарова Б.Х.** – к.п.н., доцент; **Носиров С.М.** – к.ф.н., доцент.

Редактор русского текста: **Самадова З.С.** – к.ф.н., доцент;

Редактор таджикского текста: **Шарифов Х.Х.**

Компьютерный дизайн и верстка: **Ҳамидова Ф.Х.** – специалист - аналитик отдела науки, технический редактор.

Маҷаллаи илмӣ-амалии “Паёми ДТТ” бахши илмҳои гуманитарӣ ва педагогикаи касбӣ ба рӯйхати Индекси илмии иқтибосии Россия, ки натиҷаҳои асосии илмии рисолаҳои номзадӣ дар докторӣ бояд дар онҳо нашр карда шаванд, дохил карда шудааст.

Шаҳодатномаи Вазорати фарҳанги ҚТ дар бораи сабти номи ташкилотҳои таъбу нашр № 053/МЧ-97 аз 23.04.2018.

Шартномаи № 818-12/2014 бо ҚЭИ оид ба воридшавӣ ба системаи ИИИР.

Научно-практический журнал «Вестник ТУТ» Серия гуманитарных наук и профессиональной педагогики включен в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), в котором должны быть опубликованы основные научные результаты диссертации на соискание учёной степени доктора и кандидата наук.

Свидетельство о регистрации организаций, имеющих право печати, в Министерстве культуры РТ № 053/МЧ от 23 апреля 2018 г.

Договор НЭБ № 818-12/2014 о включении журнала в РИНЦ.

Паёми Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон (1 (11) 2023). Бахши илмҳои гуманитарӣ ва педагогикаи касбӣ. – Душанбе: шӯъбаи таъбу наشري Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, 2023. - **109саҳ.**

© Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, 2023.

МУНДАРИҶА

1.	Амиркулов Н.А. МУЪЌИЗАИ ҲАШТУМИ ҶАҲОН.....	4
2.	Асомуддини А. ТОҶИКИСТОН ДАР ТАҲАВВУЛОТИ СИЁСИИ ОХИРИ СОЛҲОИ 80-УМ - ИБТИДОИ СОЛҲОИ 90-УМИ АСРИ XX	12
3.	Иматова Р.Д. ҶОЙГОҶИ ДИПЛОМАТИЯИ ФАРҲАНГӢ ДАР ҲАЛЛИ МУШКИЛОТИ МИНТАҚАИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ.....	19
4.	Насруллаева Д.Х. - Азизова М., Орипова М. ТАҲЛИЛИ БАРНОМАНАВИСӢ ДАР МУҲИТИ ANDROID ВА ВОСИТАҲОИ АСОСИИ КОРКАРДИ БАРНОМА.....	31
5.	Нурова К.А. МАВҶЕИ МУҲАММАС ДАР ЭҶОДИЁТИ САӢИДОИ НАСАФӢ.....	35
6.	Одинаев Н.С. НАСРИ БАДЕӢ ВА ВУСӢАТИ ИНӢИКОСИ ҲАВОДИСИ ЗАМОН....	43
7.	Раҳматулло Нусратулло. КОНСЕПСИЯИ РОҲБАРИИ ХАРИЗМАТИКӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР РАВАНДИ СИЁСИИ ҶОМЕА.....	51
8.	Раҳмонзода З.Ф. XVI СЕССИЯ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН – СУДЬБОНОСНОЕ СОБЫТИЕ В ЗОЛОТОЙ СТРАНИЦЕ ИСТОРИИ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ ТАДЖИКОВ.....	62
9.	Рахимова К.Д. ВАЖНОСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ.....	68
10.	Рахимова К.Д. ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ.....	71
11.	Ҳамроқулова З.У. БУЛБУЛИ БӢСТОНИ СУХАН.....	75
12.	Хусанова Т.К., Назарова М.Р. ХУСУСИЯТИ АСОСИИ ФАӢОЛИЯТИ ТАӢЛИМИ ТЕХНИКИИ ДОНИШӢӢӢ ДАР САМТИ МУҲАНДИСӢ.....	83
13.	Шарифзода И.У. РУШДИ ИЛМӢОИ ТАБИАТШИНОСӢ ВА РИЁЗӢ ОМИЛИ КОҲИШДИҲАНДАИ ХУРОФОТ ВА РУШДИ ҶАҲОНБИНИИ ИЛМИИ ҶОМЕА....	88
14.	Шербоев С., Норов Ф.Ф. ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ В РАМКАХ ПРИМЕНЕНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА.....	96
15.	Шербоев С., Норов Ф.Ф. ЗНАЧЕНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА.....	103

УДК.821.(575.3)

МУЪЦИЗАИ ҲАШТУМИ ЧАҲОН

Амиркулов Н.А.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Шарҳи мухтасар: Дар мақолаи мазкур суҳан дар бораи аҳамияти бузурги “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ дар нигоҳи доштани ҳуввияти миллии на танҳо мардуми ориёитабор, балки халқҳои дигари берун аз қораи Осиё меравад. Гуфта мешавад, ки асари мавриди пажӯҳиш аз ҷиҳати мундариҷаву муҳтаво ва фарогирии ҳодисаю воқеаҳо ниҳоят доманадор буда, бархӯрди панҷ тамаддуни оламро дар худ таҷассум менамояд. Нақши ҳамоса дар пайдории миллати ориёӣ ва халқҳои Қароқозу баъзе мамӯлики Аврупо хеле бориз буда, дар руҳияи баланди инсонпарварӣ ва меҳанпарастӣ ба риштаи назм кашида шудааст.

Бадеияти нотақрори “Шоҳнома” дар он мушоҳида мешавад, ки офаридани тимсолҳо ва тасвири манзараҳо дар он воқеӣ ва аз ҷиҳати маънӣ мундариҷа хеле густурдаю таъсиргузор ба назар мерасанд. Танҳо ҳолати тулуи офтоб зиёда аз панҷоҳ маротиба ба қалам кашида шудааст, ки ҳар маротибае аз пештара дилкашу ҷаззоб тасвир гардидааст.

Хулосаи муаллиф чунин аст, ки “Шоҳнома” дар зоти худ нодиртарин ҳамосаи ҷаҳонӣ буда, барои шарафӣ гаштан ба унвони “Муъҷизаи ҳаштуми ҷаҳон” сазовор мебошад.

Калидвожаҳо: Абулқосим Фирдавсӣ, “Шоҳнома”, ҳамоса, Рустам, инсон, назм, қаҳрамонӣ, далерӣ, ватанпарастӣ, калима, ибора, муъҷиза.

Баъди чанд асри қорӣ гардидани дини мубини Исломи Абулқосим Фирдавсӣ «Шоҳнома»-и безаволи худро иншо кард, ки дар он ҳикмати миллатдӯстӣю меҳанпарастӣю мояи асосии ин коҳи бузурги суҳанро ташкил медиҳад. Фирдавсӣ дар мисоли Рустам ҷумла афқору андешаи худшиносии миллатдӯстии мардуми Ориёиро ҷамъбаст намуда, тамоми ҳодисаву воқеаҳои замонаро дар гирди ин абармарди матиниро ва ватанпарастии бисобиқа ҷарх мезанонад.

Ин ҷо қайд кардани як нуқтаи нозук қобили таваҷҷуҳи ҳоса аст, ки оё хонандаи ғиромӣ андеша кардааст, ки чаро Рустам фарзанди худ Сӯҳробро пилтанро ба ҳалокат мерасонад? Баъзеҳо бар ин ақидаанд, ки Рустам аз рӯи ноогоҳӣю нашинохтанаш Сӯҳробро қатл месозад. Аммо, ба ақидаи мо, Фирдавсии сеҳршинос бисёр нозуконаю бориқбинона ин нуқтаро ба қалами тасвир кашидааст. Ба андешаи мо чунин тахмин меравад, ки ин ҷо ҳадафи асосӣ дигар аст. Барои Рустам Ватани азизаш Эрони бузург аз ҳама болотару волотар аст, на ҷизаи дигар. Азбаски Сӯҳроб бар зидди Эрон омада буд, агар Рустам аз ин қазия, яъне фарзанди ҷигарбандаш будани Сӯҳроб хабардор ҳам мешуд, ногузиру ночор ӯро ба ҳалокат мерасонд, зеро эмин нигоҳи доштани кишвараш барои ӯ аз ҳама сарвату дороии дунё ва наздикону пайвандон муқаддамтар арзёбӣ мегардид, яъне:

Ҳар он, к-ӯ муҳолиф ба ин Меҳан аст,
Агар ӯ бародар бувад, душман аст¹.

Фирдавсии хушманд зимни ба қалам кашидани тимсоли дигар – Мардоси араби биёбоннишин ва писари хунхору хуношомии вай Заҳҳок ба мардуми ориёнаҷод хушдор додааст, ки зираку хушёр бошанд ва ҳеҷ гоҳ фирефтаи макру ҳияли душманон нагарданд ва агар як лаҳза ғофил шаванд, душманон мағзи сари фарзандони навраси ханӯз ҷавонӣ надидаи онро туъмаи морони одамхӯри араби бодиянишин мекунанд. Ва низ Фирдавсии бузургвор

¹ Аз бойгонии муҳаққиқ

барои аз зери султаи Заҳҳок озод кардани мардуми озодаи ориёӣ Коваи оҳангари закию шучоъ ва меҳнатпарасту миллатпарварро офаридааст, ки баҳри озодии Ватан пешдомани оҳангарии худро чун ливои озодихоҳӣ баланд афрошта, интиқоми 18 писарои ҷавонмарги туъмаи морони Заҳҳоки хунхор гаштаашро меситонад. Ба ин васила Ватани зери истилои арабҳо қарордоштаро аз асорату ғуломӣ раҳой мебахшад ва ҳукмфармоиро ба дасти намояндагони нажоди ориёӣ - Фаридун месупорад.

Дар ҳамин иртибот мебояд таъкид кард, ки «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсӣ на танҳо барои баланд шудани сатҳи худшиносии миллии ориёиён, балки барои худшинос гардидани халқҳои Қафқоз ва дигар миллатҳо низ хизмати бузургеро анҷом додааст.

Нақле шунидаам, ки фарзанди бузурги миллати рус, яке аз намояндагони фозили ин миллат Чернишевскийро ба Сибир барои ақидаҳои озодманишиаш бадарға мекунанд, хангоми гузаштани назорати гумрукӣ аз борхалтаи ин адиби равшанфикр ду китоб пайдо мекунанд - яке «Инчил» (Библия) ва дигаре «Шоҳнома», ки онҳоро мисли гавҳараки ҷашм нигоҳ медошт. Аз ин гуфтаҳо метавон хулоса кард, ки чӣ арзиши бузургеро «Шоҳнома» дар назди ҷаҳониёни бофарҳанг молик аст.

Дар олами мутамаддин чунин ақида роиҷ аст, ки инсоният дар тули зиндагӣ фаъолияти чандинҳазорсолаи хеш ҳафт муъҷиза офаридааст, ки инҳо мебошанд: Аҳромҳои Миср, Боғҳои муаллақи Бобул (Семирамида), Мучассамаи Зевс дар Олимпия, Кохи Артемидаи Эфесӣ, Мучассамаи Галикарнас, Хӯшаи Родос ва Ҷароғи раҳнамои Искандария. Аз ин хотир иншооти дар боло зикршуда ҳамчун муъҷизаи олам эътироф гардидаанд, ки онҳо дар ҷаҳон назири худро надоранд ва новобаста аз кӯшишҳои зиёди инсоният ба монанди онҳо сохтмоне анҷом напазируфтааст.

Аммо инчониб меҳоям чунин ин ақидаи маъмулиро каме тағйир диҳам ва андешаеро пешниҳод созам, ки агар аҳли башар “Шоҳнома”-и безаволи Ҳаким Фирдавсро воқеан ва аз рӯи адолат арзёбӣ намояд, ин ҳамоса сазовори гирифтани номи “Муҷизаи ҳаштуми ҷаҳон” мебошад.

Барои исботи ин нукта меҳоям далеле биёварам, ки вақте аз хабарнигори маъруфи Миср суол мекунанд, ки аз чӣ сабаб фарҳанги бостонии ин кишвар ва забони қадимии ин мардум баъди ҳучуми арабҳо аз байн рафт? Ё дар ҷавоб мегӯяд, ки агар миллати мо мисли Фирдавсӣ шоире ва монанди “Шоҳнома” ҳамосае медошт, яқинан дар назди тамаддуни араб истодагарӣ карда, ҳуввияти худро нигоҳ медошт ва имрӯз пойдору устувор боқӣ мемонд. Зеро мавҷудияту офаридани чунин як асар ба монанди «Шоҳнома» чун масуният (иммунитет)-и бузургест барои ҳар як миллату халқият.

Шоире вобаста ба мақому манзалати Ҳаким Фирдавсӣ ва “Шоҳнома”-и пурҳикмати ӯ чунин гуфтааст, ки воқеан ҳам барҳақи одилона аст:

“Он шунидастам, ки Исо мурдаеро зинда кард,

Мурдаеро зинда карду номи худ поянда кард.

Ними гетӣ шуд мусаххар аз тариқи дини ӯ,

Шуд ҷаҳон ойинадори чехраи ойини ӯ.

Ҳар ду фарсах як калисое бапо бо номи ӯ,

Гашт таърихи ҳама таърихҳо айёми ӯ.

Вақф шуд якшанбеҳо аз баҳри номи неки ӯ,

Рӯзу шаб ноқусҳо гӯяндаи табрики ӯ.

Алғараз аз мардумони Сибрий то Омирик,

Доиман таъзиму тақрим аст бар он номи нек.
Гар ҳакиме мурдаеро зинда созад инчунин,
Баҳри ӯ таъзиму тақрим аст дар рӯи замин.
Баҳри Фирдавсӣ чӣ бояд кард, к-ӯ аз кори хеш,
Яъне аз неруи табъу муъҷизаи гуфтори хеш.
Мурда фарзандони чандин қарни Эрон зинда кард,
Аз лаби Омӯя то дарёи Уммон зинда кард”².

Маҳз “Шоҳнома” буд, ки миллати мо онро барои худ мисли масунияте қарор дода, суннатҳои миллӣ, асолати миллӣ, анъанаву одатҳои миллии худро пойбарҷо нигоҳ дошт. Зеро ин асари ҳамосавӣ дар тору пуди рағу пайванди мо ҷо гирифта, бо руҳи шикастнопазири худ моро чун сипари маънавӣ ҳифз менамояд, моро ба сӯи ормонҳои баланди инсонӣ аз қабилӣ миллатдӯстӣю меҳанпарастӣ, паҳлавонӣю қаҳрамонӣ, адолату саховат, некию накӯкорӣ, ҳифзи марзу буми муқаддаси Меҳан, ҷоннисорию фидокорӣ баҳри дифои Ватан, ободкорию созандагӣ, ишқу муҳаббати софу поки инсонӣ, ростӣю покнатӣ, фарохдастӣю ҳимматбаландӣ, дӯстӣю садоқат, меҳру вафо, суботкорию озодманишӣ, шикастнопазирию саҳтпаймонӣ, қавируҳию мушқилнописандӣ, донишдӯстӣю илмҷӯӣ, далерию шучоат, худшиносию худوشيносӣ даъвату ҳидоят менамояд.

Таъкид кардани он нуктаро бамаврид мешуморам, ки миллатҳои зиёди ҷаҳон ҳамосаҳои худро доранд, вале асаре ҳамчун “Шоҳнома”, ки онро як муаллиф эҷод карда бошаду ба ин бузургӣ ба мисли он, ки дар тарозуи алмосӣ баркашида, ҳамчун пораҳои алмос паиҳам чида шуда, қариб ҳафтод ҳазор байти он дар як вазн, яъне баҳри мутақорибӣ мусаммани маҳзуф (ё максур) (фаъ’улун фаъ’улун фаъ’улун фаъул v - - v - -v - - v -) иншо гардида бошад ва таърихи зиёда аз шашҳазорсолаи як миллатро ба таври хронологӣ ба риштаи назм кашида шуда бошад, дар зоти худ нодиру ягона ва беҳамто аст ва бидуни тардиду шакку шубҳа метавон онро муъҷиза номид. Ва модоме ки ин асар муъҷиза бошад (дар ин амр ҳеҷ офаридае бояд шубҳа накунад!) пас чаро мо Фирдавсии бузургро паёмбари миллат нашуморем? ва дар ин иртибот:

“Варо дохӣ гӯем агар, месазад,
Паямбар бихонемаш ар, месазад!”³

Барои исботи гуфтаи болоӣ чунин далел меорам, ки Ҳақими бузургвор дар васфи Рустам гуфтааст:

“Ҷаҳонпахлавон он яли арҷманд,
Ба теғу ба ханҷар ба гурзу каманд.
Буриду дарику шикасту бубаст,
Ялонро сару синаву пову даст”⁴.

Агар ду байти дар боло овардашударо дуруст ба мушоҳида бигирем, пас мутмаин ба он мешавем, ки воқеан ҳам Фирдавсии ҳақим бо ҷунон маҳорати баланди муъҷизаофарӣ ва борикбинию нуктадонии паямбарона ва нозуктарин эҳсоси мантику маъниҳои жарф

² Мирзода Ишқӣ, Куллийт, Техрон 1345 саҳ. 32.

³ Аз бойгонии муҳаққиқ

⁴ Абулқосим Фирдавсӣ, Шоҳнома, ҷилди панҷум, саҳ. 262, Душанбе, Адиб, соли 1989

қаҳрамони Рустамро тасвир кардааст, ки ғунҷондани чунин маънии бузург дар оғӯши чанд мисраъ корест мушкил ва сахлест мумтанеъ. Шоир чунин таносуберо дар тарозуи ақлу мантиқ ҷой додааст, ки ҷаҳонпахлавон, яъне Рустами Зол ҳангоми набард он қадар аз худ қаҳрамонӣ буруз кард, ки сари душманро бо теғ бурид, синаашро бо ханҷар дарид, бо гурз пойи ўро шикаст ва бо каманд дасташро бубаст. Ба ин тарз чида овардани калимаҳо ва аз ҷиҳати мантику мухтаво дар таносуб баён кардани маънӣ воқеан ҳам кори инсонӣ оддӣ буда наметавонад. Ҳаққо, ки ў аз худ шеваи пайғамбарӣ буруз намудааст.

Яке аз бузургони назми миллати мо дар бораи Фирдавсӣ ва хосияти паёмбариро молик будани ў гуфтааст:

“Дар шеър се тан паямбаронанд,
Ҳарчанд, ки “Ло набию баъдӣ”.
Авсофу қасидаю ғазалро,
Фирдавсию Анварию Саъдӣ”⁵,

ки ин ақида низ ба манфиати пешниҳод дар иртиботи чун пайғамбар эътироф гардидани Ҳаким Фирдавсӣ аст.

Яке аз корҳои бузурге, ки Ҳаким Фирдавсӣ анҷом додааст, аз он иборат аст, ки ҳангоми баёни аҳволу аъмоли Искандари Мақдунӣ мисли дигар суҳансароёни мо ин лашкаркаши таърихиро мадҳу ситоиши дурӯғин накарда, ҷеҳраи манфуру хуношоми ўро ба таври воқеӣ ба риштаи назм қашидааст. Маҳз ин суҳансарои забардасту бебок бо овардани далелҳои қотеи таърихӣ исбот кардааст, ки Искандар дар давоми ҳуҷумҳои истилогаронааш сиё шаш подшоҳи кишварҳои таҳти итоаташ даромадаро бо дасти худ қатл кардааст, маҳз Искандар аз рӯи ҳасаду бухл ва нотаъвоҷибӣ нотаъвоҷибӣ Мадоин (Персеполис)-ро ба коми оташ додааст. Зеро шукӯҳу шаҳомати ин шаҳр ҷашмони ўро хира ва ақли ўро тира карда буд, вай аз ғорату торочи сарвату сармоя ва осори фарҳангӣ ҷавоҳироти он ором нагардида, аз рӯи тангназарӣ хост онро туъмаи оташ карда, маҳв созад. Вале новобаста аз гузаштани зиёда аз ду ҳазору панҷсад сол ҳаробаҳои ин бузургшаҳри бостонӣ бинандаро ба ҳайрат меоранд ва аз гузаштаи пурифтихори миллати бостонӣ ориёӣ мо дарак медиҳанд.

Масъалаи дигаре, ки месазад сари он андешаронӣ намоем, ин аст, ки Ҳакими донишманд зимни баёни ҳодисаю воқеаҳои лаҳзаҳои гуногун, аз он ҷумла танҳо ҳангоми субҳгоҳон баромадани офтобро зиёда аз панҷоҳ маротиба тасвир кардааст, ки ҳар дафъае аз дафъаи пештара дилработару шевотар ба назар мерасад. Ба таври мисол чанд лаҳзаи онро пешкаш мегардонем:

“Чу аз ханҷари рӯз бигрехт шаб,
Ҳама тохт тарсондилу хушклуб”⁶.

Дар байти болоӣ ибораи “Аз ханҷари рӯз гурехтани шаб” барои ифодаи мазмуни субҳ дамидан ва рӯз шудан истифода гардидааст. Мисоли дигар:

“Чу шӯяд ба анбар шаби тира рӯй,

⁵ иииии

⁶ Абулқосим Фирдавсӣ, Шоҳнома, ҷилди нухум, сах. 16, Душанбе, Адиб, соли 1991.

Бияфшонад он гесуи мушкбӯй”⁷.

Дар ин байт ибораи “рӯи тираро бо анбар шустани шаб” ба маънии ба поён расидани шаб ва рӯз шуданро ифода мекунад, ки ба таври ниҳоят малеху дилчасп баён гардидааст.

Ё мисоли дигар:

“Чу равшан шуд он чодари лочвард,
Ҷаҳон шуд ба кирдори ёкути зард”⁸.

Дамидани рӯзу баромадани офтоб дар ин байт бо ибораи хеле зебои “Равшан шудани чодари лочвард” ва “Ба кирдори ёкути зард шудани ҷаҳон” тасвир шудааст, ки бо маҳорати волои шоирӣ ба риштаи назм кашида шудааст.

Мисоли дигар меорем:

“Чу хуршед барзад сар аз бурчи гов,
Зи ҳомун баромад хурӯши чаков”⁹.

Дар байти болоӣ баромадани офтоб ва ба рӯз мубаддал шудани шаби тира бо ибораи зебои “Аз бурчи гов сар бар задани хуршед” ифода ёфта, ҳамзамон ба он ишора кардааст, ки аз рӯи баъзе ривоятҳо гӯё Замин дар болои шохӣ гов қарор дошта бошад. Инчунин ситораи Парвинро низ ба гов ташбеҳ медиҳанд. Дар ин маънӣ Умари Хайём рубоие дорад, ки чунин аст:

“Говест дар осмон қарини Парвин,
Говест дигар бар забараш ҷумла Замин.
Чашми хирадат кушой чун аҳли яқин,
Зеру забари ду гов муште хар бин”¹⁰.

Боз мисоли дигар оварда мешавад:

“Чу барзад сар аз бурчи Харчанг хур,
Ҷаҳон шуд пур аз ҷангу оҳангу шӯр”¹¹.

Дар ин байт низ баромадани офтобу равшан шудани ҷаҳон ниҳоят малеху дилкаш бо ибораи “Аз бурчи Харчанг сар бар задани хур” ифода шудааст, ки гарчанд маънӣ яқин, вале тарзи ифодаи он аз тасвири пештара тафовут дорад.

Бо овардани мисоли дигар суҳанро дар ин мавзӯ поён мебахшем:

“Дигар рӯз чун хур баромад зи роғ,
Ниҳод аз бари чарх заррин чароғ”¹².

⁷ Абулқосим Фирдавсӣ, Шоҳнома, ҷилди нухум, саҳ. 48, Душанбе, Адиб, соли 1991.

⁸ Абулқосим Фирдавсӣ, Шоҳнома, ҷилди панҷум, саҳ. 262, Душанбе, Адиб, соли 1989.

⁹ Абулқосим Фирдавсӣ, Шоҳнома, ҷилди панҷум, саҳ. 272, Душанбе, Адиб, соли 1989.

¹⁰ Умари Хайём, Рубоӣёт, Душанбе, Адабиётӣ бачагона, соли 2019, саҳ. 188.

¹¹ Абулқосим Фирдавсӣ, Шоҳнома, ҷилди панҷум, саҳ. 273, Душанбе, Адиб, соли 1989.

¹² Абулқосим Фирдавсӣ, Шоҳнома, ҷилди панҷум, саҳ. 305, Душанбе, Адиб, соли 1989.

Аз байти овардашуда чунин ба назар мерасад, ки рӯз шуданро ҳаким Фирдавсӣ бо ибораи хеле дилчаспи “Аз роғ баромадани хур” ва “Аз бари чарх ниҳодани чароғи заррин” ба назм кашидааст, ки дар он офтоб ба чароғи заррин ташбеҳ дода шудааст.

Аз мисолу далелҳои мушоҳидагардида метавон чунин хулоса кард, ки танҳо як тасвири лаҳзаҳои баромадани офтоб бо нақшу нигори гуногуну дилкаш ва хушоҳангу пурмуҳтаво ба қалам дода шуда, вижагии ин саҳнаҳо дар он аст, ки калима ё иборае такрор намешаванд ва он қадар фораи садо медиҳад, ки беихтиёр ин лаҳза дар хотири хонанда нақш мебандад. Ин гуна корбурди калимаю ибораҳо ва дар ҳар ҳолате бо тарзи дигаргуна баён кардани андеша далели забардастӣ ва дорои истеъдоди нотакрори шоирӣ будани Фирдавсӣ аст.

Худи вай дар бораи аҳамияти ин ҳамосаи бузурги таърихи башар, ки “Шоҳнома” номгузорӣ шудааст, чунин мегӯяд:

“Бар ин нома бар солҳо бигзаряд,
Бихонад ҳар он кас, ки дорад хирад.
Ҳар он кас, ки дорад хушу рою дин,
Пас аз марг бар ман кунад офарин”¹³.

Модоме ки ҳаками бузург чунин гуфтааст:

“Чу гуфтаст бар мо Ҳаким инчунин,
Биёед, бар вай кунем офарин”¹⁴. (Ин байт моли муаллиф аст).

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон чунин натиҷагирӣ кард:

1. “Шоҳнома” натиҷаи бархӯрд ва омезиши панҷ тамаддуни бузурги инсоният – тамаддуни ориёӣ, Эрон ва тамоми кишварҳои ориёитабор, Ҳинд, Чин, Рум ва Юнон - буда, ҳодисаю воқеаҳои дар он тасвиргардида дар паҳноии ин кишварҳо сурат мегиранд. Аз ин лиҳоз дар ҳамаҷон чунин асаре вучуд надорад, ки аз рӯи фароғирии мавзӯ дар пояи ин ҳамоса вусъат дошта бошад.

2. “Шоҳнома” ягона ҳамосаест, ки дар руҳияи Эҷодгарии ҳукуқи башари Куруши Бузург эҷодгардида, тафаккури адолатпарварӣ ва озодманишии Инсонро тараннум месозад.

3. Ин ҳамоса аз ҷумлаи шоҳкориҳои бузурги инсоният аст, ки он чун ҳафт муъҷизаи дар боло зикргардида назирӯ шабеҳи худро пайдо накардааст ва гумони ғолиб он аст, ки дар оянда низ чунин шоҳасаре ба вучуд меомада бошад.

4. Ин хоҳи бузурги назм дар зоти хеш ягона асарест, ки зимни тасвири воқеаҳо дар симои Рустам руҳияи шикастнопазири Инсон ифодагардида, чунин тимсол дар фарҳанги ягон миллати дунё офарида нашудааст.

5. Ҳамзамон бузургию шаҳомати “Шоҳнома” боз дар он аст, ки асар волотарин гуҳар – хиради инсонии комилро тараннум карда, ақло бар ҳақ, ақло бо зулм, равшаниро бар зулмот, некиро бар бадӣ, озодинро бар бардағӣ, ҷолокиро бар қоҳилӣ ҷира донистааст.

6. Зимни тасвири ҳодисаҳо Ҳаким Фирдавсӣ бо қилки сеҳрофарини худ онҷунон устодона камар бастааст, ки инъикоси рӯйдодҳо равшану возеҳ пеши назари хонанда ҷилвагар шуда, ӯ худро мисли иштирокчии он лаҳзаҳо тасаввур менамояд.

¹³ ппппп

¹⁴ Аз бойгонии муҳаққиқ

7. Нотакрории ин асар боз дар он аст, ки ҳамосаи дорои зиёда аз шаст ҳазор байт дар як вазн, яъне баҳри мутақориби мусаммани маҳзуф (ё мақсур) таълиф гардида, сари мӯе ҳам сакта надорад ва ниҳоят хушоҳангу дилнишин садо медиҳад.

Бо дарназардошти тасмими Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар хусуси ба ҳар як хонадони тоҷику тоҷикистонӣ тақдим намудани як адад “Шоҳнома”-и безаволи Фирдавсии бузург ва ба хоители ба ҷо овардани эҳтирому самимият ва кадрдонӣ сипосгузорӣ аз ин ҳамосаи нотакрории мардуми ориёӣ ироаи чунин пешниҳодро ба Созмони Милалӣ Муттаҳид дар хусуси ҳамчун ёдгории маънавии фарҳанги ҷаҳонӣ ба қайд гирифтани он дар Созмони ЮНЕСКО мувофиқи мақсад шуморида мешавад.

Адабиёт

1. Айнӣ, Садриддин. Қаҳрамони халқи тоҷик-Темурмалик. Исёни Муқаннаъ. Очеркҳои адабӣ-таърихӣ.- Душанбе: Маориф, 1978.- 139 сах.
2. Бойгонии муаллиф.-мурочиат аз 15.11.2024.
3. Зарринқӯб, Абулхусайн. Бо қорвони ҳулла.- Душанбе: Пайванд, 2004.-333 сах.
4. Ишқӣ, Мирзода, Куллийт.- Техрон: Амири Кабир.-1354.-256 сах.
5. Раёҳӣ, Муҳаммадамин. Фирдавсӣ (зиндагӣ, андеша ва шеърӣ).-Душанбе: Шӯҷоиён, 2010.-338 сах.
6. Саидзода, Ҷамолиддин.Фирдавсӣ- шоири паёмрасон.- Душанбе:Дониш, 2022.-565 сах.
7. Самарқандӣ, Давлатшоҳ. “Тазкират-уш-шуаро”.-Хучанд: Ношир, 2015.- 543 сах.
8. Сафо. Забехулло. Ҳамосасароӣ дар Эрон. Аз қадимтарин аҳди таърих то қарни ҷаҳоруми ҳиҷрӣ.-Техрон: Интишороти Фирдавсӣ, 1378.- 329 сах.
9. Сафо, Забехулло. Таърихи адабиёти Эрон.- Душанбе: Алҳудо, 2001.-161 сах.
- 10.Рубоиёти Ҳаким Умари Хайём Нишобурӣ, бо муқаддимаи Муҳаммадали Фирӯғӣ.- Техрон, 1321.-255 сах.
- 11.Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома, ҷилди панҷум.- Душанбе, Адиб, соли 1989.- 455 сах.
- 12.Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома, ҷилди нухум.- Душанбе , Адиб, соли 1991.- 495 сах.
- 13.Шарифов, Худой. Маънавиёт ва ҷаҳони зоҳирӣ.-Душанбе: Адиб, 2012.- 352 сах.

ВОСЬМОЕ ЧУДО СВЕТА

Аннотация: В данной статье речь идет о великом значении «Шахнаме» Абулькасим Фирдавси в плане сохранения национальной самобытности не только арийских народностей, но и других народностей за пределами Азиатского континента. Констатируется, что указанное произведение является очень обширным по своему содержанию и охвата событий, включает диалог пяти цивилизаций мира. Велика роль упомянутого произведения в сохранении и развитии арийских наций и других народов Кавказа и некоторых народностей стран Европы, написано оно в духе гуманизма и патриотизма.

Неповторимое значение художественности «Шахнаме» заключается в том, что в создании образов и описании пейзажей уделено огромное внимание, которые оказывают существенное влияние на читателя. Только момент восхода солнца в произведении описывается свыше пятидесяти раз, каждая сцена из которого по своему роду очень привлекательны и неповторимы.

Резюмируя свои выводы, автор утверждает, что «Шахнаме» по своему значению в мировой культуре не имеет аналогов и достоин присвоения звания восьмого чуда света.

Ключевые слова: Абулькасим Фирдавси, «Шахнаме», поэма. Рустам, человек, поэзия, героизм, храбрость, патриотизм, слово, словосочетание, чудо.

THE EIGHTH WONDER OF THE WORLD

Annotation: This article discusses the immense significance of the Shahnameh by Abulqasem Ferdowsi in preserving the national identity not only of the Aryan peoples but also of other nations beyond the Asian continent. It is noted that this work is vast in its content and scope, encompassing the dialogue of five world civilizations. The article emphasizes the important role of the Shahnameh in the preservation and development of the Aryan nations and other peoples of the Caucasus, as well as certain ethnic groups in Europe. The work is written in the spirit of humanism and patriotism.

The unique artistic value of the Shahnameh lies in the immense attention paid to the creation of images and the description of landscapes, which have a significant impact on the reader. The moment of sunrise, for instance, is described more than fifty times in the work, with each scene being highly captivating and distinct in its own way.

Summarizing his conclusions, the author asserts that the Shahnameh, in terms of its significance in world culture, has no equal and deserves to be regarded as the eighth wonder of the world.

Keywords: Abulqasem Ferdowsi, Shahnameh, poem, Rustam, man, poetry, heroism, bravery, patriotism, word, phrase, miracle.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Амиркулов Нуриддин Амиркулович, муаллими калон, номзади илмҳои филологӣ
Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, тел:919-53-40-01.

Сведение об авторе:

Амиркулов Нуриддин Амиркулович, старший преподаватель, кандидат
филологических наук Технологический университет Таджикистана, тел. 919-53-40-01.

Information about the author:

Amirkulovich Nuriddin Amirkulov, Senior Lecturer at the Technological University of
Tajikistan, Candidate of Philological Sciences, phone: +992 919-53-40-01.

УДК.321(575.3)

**ТОҶИКИСТОН ДАР ТАҲАВВУЛОТИ СИЁСИИ ОХИРИ СОЛҲОИ
80-УМ - ИБТИДОИ СОЛҲОИ 90-УМИ АСРИ XX**

**Асомуддини Абдулмумин
Донишгоҳи технологии Тоҷикистон**

Шарҳи мухтасар. Дар мақола масоили раванди таҳаввулоти сиёсӣ дар охири солҳои 80-ум - ибтидои солҳои 90-уми асри XX дар Тоҷикистон дар инъикоси муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар он муаллиф раванди дигаргуниҳои сиёсии бар асари сиёсати ҷадидаи давлати Шуравӣ – сиёсати «бозсозӣ» ба амаломеда, аз ҷумла болоравии худшиносии миллӣ, ошкорбаёнӣ ва гуногунандешӣ, ба тасвиб расидани Қонуни забон, таъсис ёфтани ҳизбу созмонҳои ҷамъиятӣ, инчунин нақши ин созмонҳои ҷамъиятӣ ва ҳаракатҳои шаҳрвандиро, ки аз ҷониби муҳаққиқони зиёд инъикос гардидаанд, баррасӣ намудааст. Муаллиф, бахусус ба фаъолияти ҳаракатҳо ва ташкилотҳои нави сиёсӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, дараҷаи таҳқиқу баррасии онро дар осори муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ муайян намудааст. Илова бар ин, дар мақола инъикоси масоили мазкур дар асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таҳлил гардида, баҳои эшон ба ин ҳаводиси сиёсӣ арзёбӣ шудааст.

Калидвожаҳо: бозсозӣ, озодандешӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ, ҳаракатҳои ҷамъиятӣ, маҳфилҳои сиёсӣ, соҳибхотирӣ, истиқлолияти давлатӣ.

Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ дар нимаи дууми солҳои 80-уми асри XX ба бӯҳрони амиқи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мубоҷа шуд. Моҳи апрели соли 1985 дар Иттиҳоди Шуравӣ марҳалаи нави сиёсӣ бо номи “бозсозӣ”, ки ба сиёсати расмӣ давлатӣ табдил ёфт, шуруъ гардид [24, с.4]. Ҳадафи ин раванд наҷоти иқтисодиёти харобаштаи кишвар, ба таври кулӣ дигаргун сохтани тамоми соҳаҳои мамлакат ва барқарор намудани қудрати қаблӣи давлати Шуравӣ буд. Бо мақсади амалӣ гаштани ҳадафҳои “бозсозӣ” сарвари давлат Михаил Горбачев як қатор тадбирҳо, аз ҷумла инкишофи кооператсия, ислоҳоти пулии «павловӣ», демократикунӣ ва бозсозӣ, озодандешӣ, барҳам додани блоки ҳарбӣ-сиёсии «Ташкилоти Шартномаи Варшава», бетартибона берун кардани қисмҳои ҳарбии Артиши Шуравӣ аз мамлакатҳои Аврупои Шарқӣ ва ба даштҳои Россия ва Украина мустақар кардани онҳо, саросемавор баровардани Артиши Шуравӣ аз Афғонистонро дар сиёсати худ анҷом дод. Аммо ин тадбирҳо роҳи бӯҳрони оммавиро дар Иттиҳоди Шуравӣ гирифта натавонистанд.

Солҳои 1985-1990 дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқӣ Иттиҳоди Шуравӣ камбудии ҷиддӣ ба назар мерасид. Маҳз бо сабабҳои ба миён омадани бӯҳрони оммавӣ дар охири солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 90-уми асри XX дар ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шуравӣ тамоили ҷунбишҳои миллӣ-демократӣ босуръат авҷ гирифт. Бо истифода аз озодии суҳан дар саросари кишвар ҷунбишҳои қавӣи сиёсӣ ба муқобили ҳокимияти марказӣ ба хоҳири худмухтории воқеӣ ва баромадан аз ҳайати ИҶШС ба амал омад.

Дар замони «бозсозӣ» ҳаракатҳои миллӣ, гуногунандешӣ, ошкорбаёнӣ ва истиқлолиятҳои дар тамоми қаламрави Иттиҳоди Шуравӣ боиси пайдоиши матбуоти озод гардид ва он бо кӯмаку дастгирии сармоядорон пурқувват шуда, нисбат ба матбуоти марказии ҳизбӣ ва дигар нашрияҳои расмӣ обрӯӣ хоса касб намуд. Пайдоиши он асосан дар Россия дар

натичаи бавучудоии ақидаҳои миллӣ ва таблиғи ифтихори миллӣ пайдо шуда, боиси густариши сиёсати нави давлатдорӣ гардид.

Дар солҳои ҳаштодум болоравии худшиносии миллӣ, озодаандешӣ дар Тоҷикистон суръати нав пайдо кард. Ба ақидаи мураттиби китоби «Тоҷикон дар масири таърих» - Мирзо Шакурзода ин ду сарчашма дошт. Якум ин, ки то ҳақде пояҳои режим ларзонак шуда буд ва дуҷум осори тақондихандаи иддае аз адибон дар зехну қалби мардум аксандози неруманде пайдо мекард [1, 226].

Солҳои «бозсозӣ» ошкорбаёнӣ ва гуногунандешӣ тариқи матбуоти даврӣ роҳбарияти ҷумҳуриро ба ташвиш андохт. Аз ин сабаб 22-юми декабри соли 1987 Қарори Пленуми VIII ҲК Тоҷикистон «Дар бораи кори роҳбарӣ ба бозсозӣ дар ҷумҳурӣ»-ро ба тасвиб расонд. Моҳи июни соли 1988 маркази матбуоти «Ошкорбаёнӣ» таъсис ёфта, зери назари Иттифоқи журналистон ва шуъбаи тарғибу ташвиқи ҲКТ қарор гирифт, ки дар ҷаласаҳои он роҳбарони ҷумҳурӣ бо рӯзноманигорон вохӯрӣ гузаронида, масъалаҳои доғи рӯзро мавриди муҳокима қарор медоданд. Аммо ин гуна ташкили вохӯриву суҳбатҳо ҷилави андешаҳои миллӣ ва ошкорбаёниро гирифта натавонист, балки яке аз масъалаҳои асосӣ, ки дар шароити ошкорбаёнӣ ҳислати умумихалқӣ гирифт, ба забони тоҷикӣ додани мақоми забони давлатӣ буд. Ин масъала пеш аз ҳама тариқи матбуоти даврӣ аз ҷониби зиёиёни кишвар ба миён омад. Аз ҷумла, дар яке аз мақолаҳои нашршудаи он солҳо омадааст: «Қоиз аст, ки дар Қонуни асосии Тоҷикистон забони тоҷикӣ ба сифати забони асосии республика сабт гардад» [3]. Ин масъала зиёиёни кишварро муттаҳид сохт.

22-юми феввали соли 1989 рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» хулосаи Комиссияи тайёркунандаи пешниҳодҳо доир ба мақоми давлатии забон дар ҶШС Тоҷикистон ва тартиби корбасти забонҳо дар ҷумҳуриро нашр сохт, ки дар он омада буд: «Барои ба забони тоҷикӣ додани мақоми давлатӣ ягон монетаи ҳуқуқӣ ё худ сиёсӣ нест» [22]. Бо вучуди ин, 24 феввали соли 1989 дар майдони марказии ба номи Ленини шаҳри Душанбе нахустин гирдиҳамоии донишҷӯён доир гардид, ки исроркорона ба забони тоҷикӣ додани мақоми давлатиро талаб мекарданд [1, 234]. Моҳи апрели ҳамон сол рӯзномаҳои Тоҷикистон лоиҳаи «Қонуни ҶШС Тоҷикистон дар бораи забон»-ро интишор ва ба муҳокимаи умумихалқӣ пешниҳод кард [22]. Дар иҷлосияи Х-уми Шурои Олии Тоҷикистон, 22 –юми июли соли 1989, Қонуни ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи иловаи Конститутсияи (Қонуни асосии) ҶШС Тоҷикистон» қабул гардид. Мувофиқи он ба боби 71-и Конститутсия илова гардид, ки минбаъд забони давлатии Тоҷикистон забони тоҷикӣ (форсӣ) махсуб меёбад. Ҳамин тавр, тибқи ҳаракатҳои миллии зиёиён Қонуни ҶШС Тоҷикистон аз 22 июли соли 1989, тахти №150 ба имзо расида [9], забони тоҷикӣ забони давлатӣ ва 22-юми июли соли 1989 рӯзи қабули Қонуни забон - «Рӯзи забон» эълон карда шуд.

Сиёсати нави давлатӣ фаъолнокии сиёсии мардумро баланд бардошта, барои зуҳури ҳаракатҳо ва ташкилотҳои нави сиёсӣ шароити мусоид фароҳам овард. Ин марҳилаи таърихи сиёсии Тоҷикистон дар аксар таҳқиқоти муҳақиқони ватанӣ ва хориҷӣ инъикос гардидааст.

Масоили марбут ба инъикоси сиёсати бозсозӣ дар Тоҷикистон ва дар партави он таъсис ёфтани ҳизбу созмонҳои ҷамъиятӣ, зуҳури озодаандешӣ ва ҳудогоҳии миллӣ ва билохира, пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ ва ба даст омадани Истиқлолият, қабл аз ҳама дар гузоришу баромадҳо ва шоҳасарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таври возеҳ инъикос ёфтаанд [20].

Дар инъикоси роҳандозии сиёсати бозсозӣ дар Тоҷикистон, заминаҳо ва раванди ба даст овардани Истиқлолияти Давлатӣ асарҳои Г.Ҳ. Ҳайдаров [25], И. Усмонов [24], А. Холиқзода [26], Н.М. Назаршоев [13], Р. Масов [12, с.185-192], Ҳ. Пирумшоев [17], А. Мамадазимов [11], Д. Назриев ва И. Сатторов [14], Ғ. Ғоибов [4], Ю. Проценко [18], С. Шарипов [27], Ю. Кулчик ва С. Румянцев [10], инчунин асарҳои бунёдии «Бунёди давлатдорӣ навин» [2] ва «История таджикского народа» [7], «Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол» [15], «Таджикистан в огне» [21], С. Кобилова [8], Б. Шокиров [28] - ро махсус қайд кардан бамаврид аст. Муаллифони мазкур муътақиданд, ки зуҳури ҳаракатҳо ва ташкилоту маҳфилҳои нави сиёсӣ натиҷаи роҳандозии сиёсати ҷадиди давлати Шуравӣ - сиёсати бозсозӣ буда, ин созмонҳо дар раванди демократикунории ҷамъият, озодадешӣ ва ба даст омадани Истиқлоли давлатӣ нақши муассир доранд.

Дар китоби Б. Шокиров ва А. Маҳмадкаримов, ки бевосита ба таъсисёбии ҳизбу созмонҳои ҷамъиятӣ бахшида шуда, «Пайдоиши ҳизбу созмонҳои нав дар Тоҷикистон ва фаъолияти онҳо (солҳои 1989-1992)» унвон дорад, масоили зиёд, ба амсоли пайдоиш ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ ва ҳаракатҳои шахрвандӣ инъикос гардидаанд. Ҳаракатҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ, ба ақидаи муаллифон, яқсон набуда, дар онҳо се ҷараён мушоҳида мегардад: куҳнапарастон-консерваторҳо, ислохотчиён-либералҳо ва радикалҳои иртиҷой. Муаллифон сабабҳои объективӣ ва субъективӣ бахронӣ ҲКИШ ва ҲК Тоҷикистонро муайян намуда, мутаассифона, муносибати ин ҳизбро бо руҳониён ва умуман диндорон изҳор нашофтаанд.

Бояд қайд кард, ки тибқи маълумоти манбаъи мазкур нахустин маҳфили сиёсӣ бо номи «Рӯ ба рӯ» ҳанӯз дар охири соли 1988 дар шаҳри Душанбе аз ҷониби корманди Кумитаи ҷавонони Тоҷикистон - Зафар Саидов ва устодони Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон – Ҷумахон Исоев, Барот Мақсудов ва бархе аз рӯзноманигорон, ба монанди Искандари Хатлонӣ, Салими Аюбзод ва дигарон таъсис дода шуд. Ба ақидаи собиқ раиси Ҳизби демократии Тоҷикистон Ҷумабой Ниёзов «маҳфили сиёсии «Рӯ ба рӯ» дар бедории халқи тоҷик ва боварӣ пайдо кардан ба идеяҳои бозсозӣ саҳми босазо гузоштааст» [6].

Аввалин маҳфили сиёсии «Рӯ ба рӯ» 4 майи соли 1989 дар бинои қасри ҳозираи «Ваҳдат» баргузор гардид. Ба ин маҳфил шахрвандон аз пойтахт ва ноҳияҳои дурдаст омада андешаҳои худро озода баён намуда, ин ё он амалдори ҳизбӣ ё давлатиро зерӣ танқид мегиританд. Роҳбарони маҳфил мансабдорони сатҳи гуногун, ҳатто вазиронро даъват карда, атрофи масоили доғи рӯз суҳбати ошкоро меоростанд ва аз натиҷаҳои суҳбатҳо андешаҳои худро дар матбуоти даврӣ нашр мекарданд.

Ин иқдоми пешгирифтаи КМ Комсомоли Тоҷикистон, на ин, ки авзои сиёсии ҷомеаро беҳтар накард, балки барои ба вучуд омадани дигар созмону гурӯҳҳо замина ба вучуд овард. Дар як муддати кӯтоҳ, яъне дар солҳои 1989-1990 зерӣ таъсири гурӯҳи сиёсии «Рӯ ба рӯ» моҳи апрели соли 1989 дар собиқ вилояти Кӯлоб иттиҳодияи «Ошкоро», моҳи июли соли 1989 дар вилояти Суғд маҳфили «Эҳёи Хучанд», дар шаҳри Норақ маҳфили «Дирафши Ковиён» ва дар Ваҳдат «Тачдид», инчунин ҳаракат ва ҷамъиятҳои «Бохтар» (дар Ховалинг), «Самарқанд» (дар Душанбе), «Куруши Кабир», «Суғдиён» (ш. Москва), «Ваҳдат», «Пайванд» (ш. Душанбе) ва ғайра ба вучуд омаданд [2, с.286]. Аксарияти аъзои ин ташкилотҳоро муаллимони мактабҳои олий, миёна ва миёнаи махсус, кормандони матбуот, адабиёт, фарҳанг, соҳаи савдо ва хизматрасонӣ ташкил медоданд. Дар байни ин гурӯҳу созмонҳо аз ҳама бештар иттиҳоди «Ошкоро» майли сиёсӣ дошт. Дар муқоиса ба Ҳизби коммунистӣ ин иттиҳод тарафдори

гуногунакидагии сиёсӣ, бисёрхизбӣ, адолатӣ дар иҷтимоиёт буд. Яке аз талабҳои ин ҳизб аз ҳукумати давр ба инобат гирифтани ҳукукҳои минтақаҳои гуногуни кишвар дар идораи давлат буд [2, 286]. Шурои «Ошкоро» аз панҷ нафар иборат буда, бештар аз 150 нафар ғаёлонро муттаҳид сохта буд. Дар «Оиннома»-и он омадааст, ки «Ошкоро» созмони иҷтимоӣ-сиёсӣ дар ҳудуди Кӯлоб мебошад, ки бо мақсади ғаёл кардани ҳаёти маънавӣ, ғаёлияти сиёсии одамон барои ба амал баровардани ормонҳои бозсозӣ таъсис ёфтааст. Ташкилот вазифаи аввалиндараҷаи худро аз он иборат медонист, ки ҳаёти халқро пурра бозсозӣ намояд; ба инкишофи иқтисодиёт, эҳёи забон, илм дар Кӯлоб ва барои ҳалли одилонаи масъалаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва экологӣ дар ноҳия мусоидат намояд [5, 162].

Ҳаракати «Эҳёи Хучанд» бошад, моҳи июли соли 1989 таъсис ёфта, бештар аз 100 нафар олимону омӯзгорони донишқадаҳои олии ва миёнаи махсуси шаҳри Хучанд ва зиёиёни техниро дар бар мегирифт. Ҳадафи ин ҳаракат ба ду масъала: яқум, барқарор кардани номи таърихӣ шаҳр ва кӯчаҳои шаҳри Хучанд ва дуюм ба ваколатҳои Шуроҳои маҳаллӣ додани ихтиёрдорӣ замин аз салоҳияти колхозу совхозҳо нигаронида шуда буд. Он тарафдори Ҳокимияти Шӯравӣ буда, таъсири Шуроҳоро омили беҳбудии ҷомеа меҳисобид.

Дар давраи мазкур дигар халқу миллатҳое, ки дар Тоҷикистон умр ба сар мебарданд, ҷамоатҳо ва марказҳои маданияти худро (ба монанди ҷамъияти «Ховарим»-и яҳудиҳо, ҷамоати диаспораи арманӣ, ассотсиатсияи корейҳои Тоҷикистон, ассотсиатсияи корейҳои Шӯравӣ ва ғайраҳо) ташкил намуданд.

Дар заминаи маҳфили «Рӯ ба рӯ» созмони мардумии «Растохез» ба вучуд омад. Ин созмон аз ҷониби узви ғаёл ва натоқи маҳфили «Рӯ ба рӯ», номзади илмҳои иқтисодӣ, корманди Академияи илмҳои Тоҷикистон Тоҳири Абдучаббор таъсис дода шуд. ӯ дар бораи ҳадафи «Растохез» чунин гуфтааст: «Созмони мардумии «Растохез» аз ибтидо бо дарки як сислсила масоили хеле муҳим, ки дар он вақт дар назди ҷомеа истода буд, ба майдон омад ва ҳадафи худро чунин муайян кард, ки мо бояд барои ба даст овардани истиқлолияти давлатии Тоҷикистон талош кунем ва ман фикр мекунам ин як нуҳзати мардумӣ буд, ки на танҳо ба Тоҷикистон, балки ба ҳамаи ҷумҳуриҳои шӯравӣ дар он давра хос буд» [1, 237].

Сабаби асосии таъсиси ин созмон андешаҳо перомунӣ ҳимояву посдорӣ забону фарҳанги тоҷик буд. Маҳз андешаи «Марғи миллат аз марғи забонаш оғоз мешавад» (Г. Сафиева) [1, 237] анғезаи аслии таъсисёбӣ ва ғаёлияти созмони «Растохез» ҳисоб мешавад. Он хеле ғаёл буда, фикру мулоҳизаҳои ҷомеаро мувофиқи талаботи гуногунакидавӣ ифода менамуд. Асли гуманизм, адолат ва озодӣ, баробарӣ ва бародарӣ халқҳо, демократия ва ошкорбаёнӣ асоси ғаёлияти «Растохез»-ро ташкил менамуд. Ба гуфти муовини раиси созмони мазкур мақсади асосии иттиҳод аз қайди онрӯзаӣ бухроновар раҳо додани ҷумҳурӣ, мадад кардан ба баланд шудани сатҳи зиндагии халқҳои ҷумҳурӣ, иҷрои ҳақиқии қонуни адолати иҷтимоӣ, таҷдиди забони тоҷикӣ ва маданияти миллии тоҷикон, ҳамчунин анъанаҳои беҳтарини гузашта аст [16].

Ҳар фард новобаста аз миллат, эътиқодоти динӣ, вазъи иҷтимоӣ, ҳизбият агар «Оиннома» ва барномаи онро эътироф менамуд, аъзои он шуда метавонист. Мувофиқи оиннома ва гуфтаҳои аъзои «Растохез», он ҳар навъ зуҳуроти зӯрӣ ва истибдод, беадолатиҳои иҷтимоӣ миллии ва нобаробариро маҳкум мекард. Табиист, ки обрӯи ин ташкилот дар байни зиёиён, махсусан ҷавонон, ҳатто коммунистон хеле баланд шуда буд. Дар ғаёлияти «Растохез» талабҳои истиқлолияти сиёсӣ (дар доираи Иттиҳоди нави таҷдидёфта), иқтисодӣ, ҳимояи манфиатҳои фарҳангии халқи тоҷик, пеш аз ҳама, баланд бардоштани мақоми забони тоҷикӣ

ва ғайраҳо дида мешуд. Ҳарчанд ин созмон 21-уми июни соли 1991 ба қайд гирифта шуд бошад ҳам, вале аввалин маҷлиси он аз ин пештар - 13 сентябри соли 1989 сураат гирифта буд.

Аз сабаби он, ки ҳадафҳои созмони «Растохез» бо ҳадафҳо ва амали Ҳизби коммунистӣ созгор набуданд, минбаъд аъзо ва ҳаводорони он аз ҷониби ҲК зери таъкиб қарор дода шуданд, ки дар натиҷа ин ҷамъият мавқеи зиддикоммунистӣ ва зиддисотсиалистиро пеш гирифт.

«Растохез» аввалин созмони иҷтимоӣ буд, ки на фақат матбуоти расмӣ худро ба вучуд овард, балки аз дигар матбуоти мунташири ҷумҳурӣ, ҳатто аз нашрияҳои расмӣ ба монанди «Ҷавонони Тоҷикистон», «Газетаи муаллимон», «Сухан» тавонист ба манфиати худ истифода намояд [24, 20].

Ба андешаи И. Усмонов «таъсис ва фаъолияти «Растохез» аз як тараф, далели он аст, ки талабот ба ҷунин созмонҳо дар Тоҷикистон мавҷуд буд ва аз тарафи дигар ба он далолат медиҳад, ки ғуноғунандешии сиёсӣ дар саросари Иттиҳоди Шӯравӣ реша медавонад» [24, 25].

Ба нақши созмони мардумии «Растохез» дар бедории тафаккури миллии халқи тоҷик Абдуқодир Холиқзода, ки вазифаи муовини раиси ин созмонро ба уҳда дошт, баҳои мусбат дода, дар таҳқиқоти хеш таҳти унвони «Тоҷикони Мовароуннаҳр аз истилои Руссия то истиқлол» [26] қайд менамояд, ки ташкил ёфтани созмони «Растохез» дар ҳаёти сиёсии ҷумҳурӣ воқеаи муҳим буд. Мавсуф таъкид менамояд, ки созмони «Растохез» аз рӯзҳои аввал ба нафъи миллат корҳои муфиду аҳамиятнокро анҷом дода, «дар масъалаи иқтисодӣ консепсияи мустақилияти иқтисодии ҷумҳуриро пешниҳод кард, ки он бояд масъалаҳои гузаштаро ба бозори озоди иқтисодӣ, шаклҳои ғуноғуни моликият, дар ҷумҳурӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор додани маводи хом, ташкил намудани ҳазинаи зарҳои ҷумҳурӣ, бонки миллий ва ғайраро дарбар мегирифт» [26, 155].

Воқеан, бояд қайд кард, ки аз тарафи гурӯҳи кории созмони мазкур консепсияи мустақилияти иқтисодии ҷумҳурӣ тартиб дода шуда, ба ҳукумат пешниҳод гардид. Вале тартибдиҳандагони консепсия дар баробари пешниҳоди мустақилияти иқтисодии ҷумҳурӣ, инчунин батамом гусастани равобитро бо «марказ» ва умуман бо кишварҳои ғарб ва рӯ овардан ба мамлакатҳои шарқро таъкид мекарданд, ки ба назари мо ҳатто маҳз буд. Аз ин лиҳоз, ба ақидаҳои Абдуқодир Холиқзода розӣ шудан мушкил аст. Илова бар ин, амалҳои зӯрварӣ ва ғайриқонунии иттифокчиёни созмони мардумии «Растохез» аз ҷабҳаи исломӣ-демократӣ нуфузи ин созмонро дар байни мардум коҳиш доданд.

Дар солҳои 1989-1990, ки давраи авҷи бедориҳои миллию сиёсӣ дар Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, як қатор ташкилотҳои ғуноғун ба миён омаданд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий - Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз соли 1992 дар яке аз суханронҳои худ гуфта буданд: «Нерӯҳои игъвогар зери шиорҳои демократӣ, вале амалан мочароҷӯёна коре карданд, ки Ватани хурдакаки моро ба вартаи нобудӣ расониданд. Хавфи пора-пора шудан, решакан гардонидани халқи мо аз имкон берун набуд. Натанҳо вилоятҳои том, балки ноҳияву кишлоқҳо ҳам аз якдигар роҳи ҷудоиро мечӯстанд. Созмонҳои ғуноғуни маҳаллӣ бо номи «Лаъли Бадахшон», «Ҳамдilon», «Меҳри Хатлон», «Ҳисори Шодмон», «Истаравшан», «Зарафшон» ва ғайра арзи вучуд карданд, ки сарфи назар аз ниятҳои неки худ, ба якпорчагии Ватани азизамон мусоидат намекарданд» [19, 18-19]. Мақсади асосии ташкилшавии ин ғуна ташкилотҳо-ҳимояи манфиатҳои аҳолии минтақаҳои ғуноғуни кишвар дар шароити ноором будани вазъии сиёсии ҷомеа дар пойтахти кишвар буд. Аммо ин далели он буд, ки дар Тоҷикистон қаллобии маҳаллӣ ба вучуд омад, ки манфиатҳои худро аз манфиатҳои ҷомеа болотар медонист.

Адабиёт:

1. Аюбзод С. Сад ранги сад сол. Тоҷикон дар қарни бистум / С. Аюбзод. - Прага: Пост скриптур Имриматур, 2002. – 345с.
2. Эмомали Р. Бунёди давлатдорӣ навин. - М., 2002. - 416 с.
3. Газетаи муаллимон. - 1988. - 19 ноябр.
4. Ғоибов Ғ. Таърихи Хатлон аз оғоз то имрӯз. Монография / Ғ. Ғоибов. – Душанбе, 2006. - 906 с.
5. Гражданское движение в Таджикистане. М., 1990, с.162.
6. Из история развития демократического движения в Таджикистане [манбаи электронӣ]. URL: www.ca-c.org/journal/09-1997/st_16_niezov.Shtml (санаи истифодабарӣ: 08.08.2018).
7. История таджикского народа / под общей редакции Масова Р.М. – Душанбе, 2011. - Т.6. - С. 438-488.
8. Кобилова С. Мифы о «застое» и «всеобщей нищете» / С. Кобилова. – Худжанд, 2007. - 27 с.; Кобилова С. Февральские события 1990 г. в Таджикистане / С. Кобилова. - Худжанд: Ношир, 2007. - 96 с.
9. Қонуни ҶШС Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. <http://life.ansor.info>. (санаи истифодабарӣ: 10.10.2021).
10. Кульчик.Ю.Г., Румянцев С.И. Гражданские политические движения в Таджикистане (1989 - март 1990 гг.). - Душанбе. /Б.И/. 1990. - 74 с.
11. Мамадазимов А. Новый Таджикистан: вопросы становления суверенитета / А. Мамадазимов. - Душанбе: Дониш, 1996. -180 с.; Мамадазимов А. Политическая история таджикского народа / А. Мамадазимов. - Душанбе: Дониш, 2000. - 360 с.
12. Масов Р. Пазорная страница в нашей истории / Р.Масов // Актуальные проблемы историографии и истории таджикского народа. – Душанбе, 2005. - С. 185-192.
13. Назаршоев Н.М. Военная история Таджикистана / Н.М.Назаршоев. - Душанбе: Матбуот, 2002. - 573 с.
14. Назриев Д. Республика Таджикистан: история независимости / Д. Назриев, И. Сатторов. - Душанбе, 2002. -Т.1. - 337 с.
15. Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол / зери таҳрири З.Ақрамӣ. – Душанбе: Дониш, 2016. - 463 с.
16. Паёми Душанбе, 1990, 27 феврал. Тоҷик ТА. «Растохез чист?»
17. Пирумшоев Ҳ. Бозсозӣ: сохтем ё бохтем? / Ҳ.Пирумшоев. - Душанбе: Шарқи озод, 2008. - 112 с.
18. Проценко Ю.Л. Бозсозӣ дар сохтмони асосӣ. - Душанбе: Ирфон.1991.- 56 с.
19. Раҳмонов Э.Ш. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Ҷ. 1. Душанбе, 2001, - С.18-19.
20. Раҳмон Э. Таджикистан: десять лет независимости и национального единства. В 4-х томах / Э. Раҳмон. - Душанбе: Шарқи озод, 2001; Раҳмон Э. Независимость Республики Таджикистан и возрождение нации. В 7 томах / Э. Раҳмон. - Душанбе: Шарқи озод, 2002-2009; Раҳмон Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллӣ. Иборат аз ҳафт ҷилд / Э. Раҳмон. - Душанбе: Шарқи озод, 2002-2008; Раҳмонов Э. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Иборат аз се ҷилд. Ҷилди аввал / Э. Раҳмонов. - Душанбе: Ирфон, 2001. - 512 с.

21. Таджикистан в огне / составители А. Руденко, А. Сорокин. - Душанбе: Ирфон, 1993. - 288 с.
22. Тоҷикистони Советӣ. - 1989. - 22 феврал.
23. Усмонов И. Соли Набиев / И.Усмонов. - Душанбе, 1995. - 114 с.
24. Усмонов И. Таърихи сиёсии Тоҷикистони соҳибистиқлол. - Душанбе, 2003. - 178 с.
25. Хайдаров Г.Х. Таджикистан: трагедия и боль народа / Г.Х.Хайдаров, М. Иномов. - Санкт-Петербург, 1993. - 122 с.; Хайдаров Г.Х. История таджикского народа: XX век / Г.Х.Хайдаров. - Худжанд, 2001. - 508 с.; Хайдаров Г.Х. Начальная поступь суверенного Таджикистана / Г.Х.Хайдаров. - Худжанд: Нури маърифат, 2006. - 348 с.
26. Холиқзода А. Таърихи сиёсии тоҷикон / А. Холиқзода. - Душанбе, 1994; Холиқзода А. Тоҷикони Мовароуннаҳр аз истилои Руссия то истиқлол / А. Холиқзода. - Душанбе, 1997. - 193 с.
27. Шарипов С.И. Таджикистан: демократизация и политические отношения. - Душанбе, 2000. - 125 с.
28. Шокиров Б. Пайдоиши ҳизбу созмонҳои нав дар Тоҷикистон ва ҷаҳолияти онҳо (солҳои 1989-1992) / Б.Шокиров, А.Маҳмадкаримов. - Душанбе, 1994. - 50 с.

ПРОЦЕСС ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭВОЛЮЦИИ В КОНЦЕ 80-Х - НАЧАЛЕ 90-Х ГОДОВ XX ВЕКА В ТАДЖИКИСТАНЕ

Аннотация. В статье анализируются политические процессы, которые происходили в конце 80-х и начале 90-х годов XX века в Таджикистане, и их оценка в трудах отечественных и зарубежных исследователей. Происходящие политические процессы, которые происходили в республике, автор статьи связывает с политикой перестройки и нового политического мышления, предпринятых в начале 90-х годов, которые способствовали формированию национального самосознания, плюрализма мнений и свободного выражения мысли, принятия закона о языке, формированию многопартийной системы и др., а также анализируются место и роль событий, которые нашли отражение в исследованиях отечественных и зарубежных исследователей. Особое внимание уделяется деятельности общественных организаций, их движению и степени их изученности в трудах отечественных и зарубежных исследователей. Кроме того, отражение данной проблемы и политическая оценка данных событий анализируются в трудах Основоположника мира и национального согласия, Лидера нации Президента Республики Таджикистан узаемого Эмомали Рахмона.

Ключевые слова: перестройка, свобода мысли, общественные организации, общественные движения, политические организации, государственный суверенитет.

THE PROCESS OF POLITICAL EVOLUTION IN THE LATE 80S - EARLY 90S OF THE 20TH CENTURY IN TAJIKISTAN AND ITS REFLECTION IN HISTORIOGRAPHY

Annotation. The article analyzes the political processes that took place in the late 80s and early 90s. centuries in Tajikistan and their assessments in the works of domestic and foreign researchers. The author of the article connects the ongoing political processes that took place in the republic with the policy of perestroika and new political thinking that were undertaken in the early

90s, which contributed to the formation of national identity, pluralism of opinions and free expression of thought, the adoption of a law on language, the formation of a multi-party system, etc., as well as the place and role of which are reflected in the studies of domestic and foreign researchers is analyzed. Particular attention is paid to the activities of public organizations and movements and the extent to which they are studied in the works of domestic and foreign researchers. In addition, the reflection of this problem and political assessments of the data reported are analyzed in the works of the Founder of Peace and National Harmony, Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan.

Key words: perestroika, freedom of thought, public organizations, social movements, political organizations, state sovereignty.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Асомуддини Абдулмумин - ассистенти кафедраи фанҳои гуманитарӣ. Тел: 988281877

Сведения об авторе:

Асомуддин Абдулмумин - ассистент кафедры гуманитарных наук. Тел: 988281877

Information about the author:

Asomuddin Abdulmumin - Assistant Professor of the Department of Humanities. Phone: 988281877

УДК341.7+008(045)/(575.3)

**ҶОЙГОҲИ ДИПЛОМАТИЯИ ФАРҲАНГӢ ДАР ҲАЛЛИ
МУШКИЛОТИ МИНТАҚАИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ**

Иматова Р.Д.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Шарҳи мухтасар. Пажӯҳишгар ҷойгоҳи неруи нарма ва дипломатияи фарҳангиро дар равобитаи байналмилалӣ ҷаҳони муосир бар асоси дастоварду принсипҳои илмӣ шарҳ медиҳад. Мутмаин аст, дар шароити феълӣ кишварҳои Осӣи Миёна дар баробари дипломатияи суннатӣ, инчунин қор гирифта аз омилҳои фарҳангӣ, неруи нарма ва дипломатияи фарҳангӣ айни муддаост. Муҳаққиқ бо назардошти таҷрибаҳои ҷаҳонӣ собит менамояд, ки робитаи фарҳангӣ ва дипломатияи нарма метавонад танишҳоро дар Осӣи Миёна қам намуда, равобитаи наздики тарафайни байни кишварҳои минтақаро ба миён оварад. Махсусан Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин ҷода дорои захираҳои бузурги дохилӣ буда, бо назардошти таърих, фарҳанг, урфу одат, санъат ва ҷашну маросимоте, ки дар тули таърих ба кишварҳои минтақа таъсир расонидаанд, метавонад аз онҳо ба ҳайси афзорҳои неруи нарма ва дипломатияи фарҳангӣ истифода намуда, ҷойгоҳи ҳудро дар байни кишварҳои минтақа, боло барад ва нуфузу эътибори ҳудро тақвият диҳад.

Қалидвожаҳо: ҳувият, қудрати нарма, дипломатияи фарҳангӣ, равобитаи фарҳангӣ, равобитаи илмӣ, забони тоҷикӣ, адабиёти тоҷик, таърихи гузаштаи муштарақ, рушди сайёҳӣ, ҳамоишҳои минтақавию байналмилалӣ, баргузор намудани рӯзҳои фарҳангӣ, бурсияҳо барои донишҷӯён, бурсияҳо барои қормандони соҳаи илм, санъати мусиқӣ, рақс, санъати меъморӣ,

чашну маросимҳо, анъана, таъсиси шуъбаҳо ба забони тоҷикӣ дар донишгоҳу донишқадаҳои минтақа, Осиёи Миёна, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Ёзбекистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Туркменистон.

Дар равобити байналмилалӣ замони муосир яке аз вижагиҳояшро масъалаи истифодаи равобити фарҳангӣ дар сиёсати хориҷӣ ташкил медиҳад. Мусаллам аст, ки дар дарозии таъриҳии кишварҳо байни ҳам аз шеваҳои гуногуни муносибат истифода шудааст, вале дар дунёи муосире, ки мо ба сар мебарем истифодаи фарҳанг ба ҳайси яке аз гузинаҳои асосии таъсиррасонӣ ва равобити байниҳамдигарии кишварҳо ривоч пайдо намудааст. Масъалаи мазкур дар ибтидои садаи равон дар сиёсатшиносӣ ва назарияи муносибатҳои байналмилалӣ маъмул гардида, ба истилоҳи неруи нарм ва дипломатияи фарҳангӣ машҳур гардид. Консепсияи неруи нарм бори аввал аз ҷониби намоёндаи мактаби неолибералии амрикоӣ Чозефф Ной [18.5] мавриди баррасӣ қарор гирифт. Ба ақидаи ӯ, муносибатҳои анъанавии сиёсати хориҷӣ ба мисли бузургии қаламрав самаранокии худро аз даст дод, аз ин рӯ давлатҳо ба хоҳири нишон додани бузургии худ мубориза бурда, ҳоло бештар аз неруи муллоим ва воситаи таъсиргузор ба мисли маориф, илм ва фарҳанг истифода менамоянд. Аз ин рӯ вобаста ба ин фарҳангро метавон ба ҳайси омилҳои сиёсати хориҷии таъсиргузори кишварҳо, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ нақши муҳиме дорад, шинохт ва онро мавриди омӯзиш қарор дод.[10. 14-15]

Баъзе аз паҳлуҳои масъалаи мазкур аз тарафи донишмандони тоҷик низ омӯхта шудаанд [8, 17, 76-83], вале то ба ҳол ягон таҳқиқоти густурда ва фарогир ба забони тоҷикӣ дар мавзӯи мазкур вуҷуд надорад. Мо дар мақолаи мазкур кӯшиш ба харҷ додем, то истифода аз дипломатияи фарҳангӣ ва неруи нармро дар танишзудии минтақаи Осиёи Марказӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор диҳем.

Бояд қайд кард, ки равобити фарҳангӣ метавонад давлатҳоро ба раванди гуфтугӯ ва ҳамкорӣ савқ бидиҳад. Бо тафовут аз дипломатияи анъанавии ибтидо ва миёнаи асри 20, ки дар он бештар муносибати байни давлатҳо дар заминаи таъмини амният ва манфиатҳои миллии давлатҳо сурат мегирифт, дипломатияи нави охири қарни 20 ва ибтидои садаи 21 аз рӯи меъёри ба вуҷуд овардани симои мусбии кишвар дар байни кишварҳои дигари ҷаҳон афзалият дода мешавад [9, 145-153]

Дар ин ҳолат фарҳанг ба ҳайси яке аз амалкардҳои давлатии муҳим қарор гирифта, равобити фарҳангӣ бошад, яке аз омилҳои самараноки муносибатҳои байналмилалӣ ва равобити байнифарҳангии кишварҳои гуногун қарор мегирад. Дар ҷунин шароит истифодаи захираҳои фарҳангӣ ба манфиати ин ё он давлат авлавияти муҳимро касб менамояд. Фаҳмиши нақши муҳими фарҳанг дар раванди муносибатҳои имрӯзаи хориҷии давлатҳо ҷойгоҳи муҳим касб намуда, ба ҳайси як равияи нави фаъолияти давлат дар сатҳи ҷаҳонӣ ба миён омада, ҳамчун унвони сиёсати фарҳангии берунаро ба худ касб кард.

Ҳоло мебинем, ки дар тамоми кишварҳои пешрафта ва дар ҳоли рушд як баҳши муҳими аз сиёсати хориҷиашонро дар масири сиёсати берунии фарҳангӣ ҷудо намудаанд, махсусан дар амалияи сиёсати хориҷии давлатҳои аврупоӣ, Амрико, ҳамчунин Чин, Ҳиндустон, Россия ва иддае аз кишварҳои собиқ Шуравӣ, Туркия сиёсати хориҷии кишвар пеш аз ҳама бо истифода аз методҳои сиёсати хориҷии фарҳангӣ ба роҳ монда шудааст, ки он бештар имкон медиҳад, аз бартарияти яктарафа нишон додани фарҳанги худ бештар ба гуфтугӯи фарҳангҳои гуногун оварда расонад. Ин тарзи муносибат бештар ба он равона карда мешавад, ки на танҳо бартарияти фарҳанги худро дар ҷаҳон нишон диҳанд, балки шароити мусоид ва пешрафт ба

фарҳангҳои дигарро ба миён омада, боиси рушди равобити байнифарҳангӣ ва байни этносҳои гуногун мегардад. Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ яке аз равандҳои ниҳоят бо суръати муносибатҳои байни давлатҳоро, муносибатҳои фарҳангӣ ва тамаддунӣ ташкил медиҳад, ки он бештар метавонад ба гуфтугӯи фарҳангҳо ҳамзистии осоишта ва рушди умумии давлатҳо оварда расонад.

Пас аз пош хурдани Иттиҳоди Шуравӣ ва ба миён омадани давлатҳои нави соҳибистиклол равобити кишварҳои дар ин паҳно буда, ба марҳилаи сифатан нав ворид гардид. Қаблан агар дар масъалаи муносибатҳои фарҳангӣ ва умуман сиёсати хориҷӣ аз тарафи маркази тасмимгирии Шуравӣ роҳандозӣ мешуд, пас аз ба истиклол расидани ин кишварҳо марказҳои тасмими сиёсати хориҷии онҳо бевосита аз тарафи давлат ва ҳукуматҳои худ ин кишварҳо ба роҳ монда шуд.

Бояд қайд кард, ки ҳанӯз дар даврони Иттиҳоди Шуравӣ масъалаи истифода намудан аз фарҳанг дар муносибатҳои сиёсӣ ҷойгоҳ пайдо намуда, дар он замон бештар бо назардошти давлати сермиллату халқият будани Иттиҳоди Шуравӣ ин пружа ба хотири ҳамзистии осоиштаи мардумони дар ҳудуди Иттиҳоди Шуравӣ амалкунанда ба роҳ монда мешуд, ки он дар шаклҳои баргузор кардани рӯзҳои фарҳангии як ҷумҳурии иттифоқӣ дар ҷуҳуриҳои дигар амалӣ мегардид. Ҳоло дар ҷаҳоне, ки мо ба сар мебарем, фарҳангро ҳамчун рукни ҷаҳоруми сиёсати хориҷии давлат ба кор бурда, аксари муноқиша ва низоъҳоро тайи се даҳсолаи ахир тавассути дипломатияи фарҳангӣ баррасӣ месозанд. Ҳоло фарҳанг на танҳо дар муносибатҳои байналмилалӣ сиёсати хориҷӣ, балки ба ҳайси таъминкунандаи ваҳдати миллӣ ва суботи иҷтимоӣ дар дохили кишварҳо мавриди истифода қарор медиҳанд, ки ин масъала баҳси алоҳида аст.

Яке аз роҳҳои бартараф намудани муноқиша ва бархӯрди байни кишварҳо, коргирӣ аз дипломатияи фарҳангӣ ба ҳисоб меравад. Бо ба роҳ мондани табодули донишҷӯён, робитаҳои илмӣ, маориф, адабиёт, иттилоот ва ба миён омадани сохторҳои фарҳангӣ дар байни кишварҳои минтақа метавон як навъи маҳбубият, бархӯрдорӣ ва шинохтро аз кишвари мавриди назар дар байни сокинони кишвари мизбон ба миён овард ва ҳар қадар нармиши афроди як ҷомеа дар нисбати ҷомеаи дигар сурат бигирад, ҳамон қадар муносибатҳо одӣ, содда ва ҳамзистии бидуни хушунат ба миён меояд.

Мусаллам аст, ки бо пош хурдани Иттиҳоди Шуравӣ низоми ягонаи мутамаркизе, ки аз як пойгоҳи тасмимгирӣ идора мешуд, аз байн рафт ва дар заминаи он кишварҳои нави мустақил ба миён омадаанд. Азбаски дар даврони Иттиҳоди Шуравӣ фазаи ягонаи иқтисодӣ ё ба тарзи дигар иқтисоди занҷиравӣ амал мекард, бо аз байн рафтани сохтори сиёсии пешин ин занҷираҳо гусаста шуда, шаклгирии низоми нави иқтисодӣ ба вучуд омад. Ҳамчунин қаблан маҳаллаҳои аҳолинишине дар қаламравҳои ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна вучуд доштанд, ки онҳо аз аққалияти миллати дигар буданд. Мисли иддае аз маҳалҳои тоҷикнишинон дар қаламрави Ўзбекистон, Қирғизистон, Туркменистон ва Қазоқистон мавҷуданд, ки қаблан дар даврони Иттиҳоди Шуравӣ, ки он замон ҳудуди ягона ва фазаи ягонаи иттилоотӣ таҳсилот вучуд дошт, мушкilot дар нисбати онҳо камтар буд. Аммо бо ба миён омадани давлатҳои мустақил мушкilot шудани низоми рафтуомад ва дар фазаи иттилоотӣ таҳсилотии қомилан дигар қарор гирифтани онҳо, як навъ парокандагиро ба миён овард.

Аз тарафи дигар, дар он давра азбаски Иттиҳоди Шуравӣ қаламрави ягонаи сарҳадӣ дошт, аз ин рӯ баъзе аз номушаххасотии сарҳадот як навъ қаламравҳои баҳсбарангезе ба миён омадаанд, ки боиси баъзан танишҳо ва сардии муносибатҳо гардиданд.

Мушкilotи дигаре, ки дар Осиёи Миёна аз ҷумла дар қаламрави Тоҷикистон бо баробари расидан ба истиқлолияти давлатӣ рух дод, ин ба миён омадани гуруҳҳои ифротӣ, исломи сиёсӣ ва дар заминаи он ба вуқӯ пайвастанӣ ҷанги шаҳрвандӣ, ки давоми солҳои 1992-1997 ва то остонаи солҳои 2000-ум идома дошт, паёмади он то андозае шинохти миллати мо, имичи давлат ва миллат зиён дид. Иддае аз кишварҳои ҳамсоя муносибаташонро ба Тоҷикистон тағйир дода, дарро барои сокинони кишвари мо бастанд ва муносибатро сард намуданд.

Агар дипломатия фанни мудирӣ ба ҷаҳони хориҷ тавассути давлатҳо бидонем, он аз созу корҳои гуногун иборат аст, ки метавон онро ба равобити сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, илмӣ тақсим намуд. Муҳаққиқи амрикоӣ Франк Ненкович дипломатияи фарҳангиро талоше барои иртиқои сатҳи иртибот ва таомул миёни миллати ҷаҳон бар асоси арзишҳои муштарак бо ҳадафи тарроҳӣ ва бунёд ниҳодани ҳамдигарфаҳмӣ медонад [5, 3].

Чиффорд Малон дипломатияи фарҳангиро иборат аз меъморӣ як бузургроҳи ду тараф ба манзури эҷоди каналҳои барои муаррифии тасвири воқеа аз дигар миллатҳо ва фаҳм арзишҳои як миллат ва дар айнаи ҳол талоше барои дарёфти дуруст арзёбӣ менамояд [2, 12]. Дар таърифи Милтон Комингз ба дипломатияи фарҳангӣ арзишҳои аз қабili иттилоот, ҳунар, тарзи зиндагӣ, низоми арзишӣ, суннатҳо ва эътиқодоте шомиланд, ки аз мубодилаи онҳо миёни миллатҳо ва кишварҳо дастёбӣ ба фаҳмишҳои муштарак ва тақвияти равобити мутақобил ба вуҷуд меояд [1, 2].

Вобаста ба фаҳмишҳои боло метавон чунин натиҷа гирифт, ки дипломатияи фарҳангӣ ба роҳ мондани равобит дар афзалият доштани як тамаддун бардошти татбиқӣ аз вуҷуди муштаракӣ фарҳангҳо ва умумиятҳои тамаддунҳои дигар истифода аз абзорҳои фарҳангӣ аст. Ба иборати дигар дипломатияи фарҳангӣ интиқоли захираҳои фарҳанги як кишвар ба кишвари дигар, ба хоҳири ба вуҷуд овардани зеҳнияти фарҳангӣ ва шинохту бардошт аз фарҳанги кишвари дигар фаҳмида мешавад. Дипломатияи фарҳангӣ ҳануз солҳои 30-юми қарни гузашта дар Амрикои латинӣ аз ҷониби амрикоӣҳои шимолӣ истифода гардид. Ҳануз соли 1936 дар як конференсия, ки дар Аргентина баргузор шуд аввалин тарҳҳои дипломатияи фарҳангӣ яъне нуктаҳо ва роҳкорҳои он муаян карда шуданд [3, 11].

Ин таҷрибаи муваффақи ИМА дар Амрикои Латин баъдҳо замони ҷанги ҷаҳонии дуюм дар Аврупо идома ёфт. Пас аз соли 1946 ба ҳадафи ниҳодина кардани дипломатияи фарҳангӣ барномае дар сиёсати хориҷии Амрико рӯи даст гирифта шуд, ки он ба ибтиқори сенатор Вилиям Фулбро маъруф шуд. (Фул-брайт Програм) Ин барнома баъдҳо ба номи фулбрайт маъруф шуд. Фул Брайт таъри 50 соли ҳаёти худ, яъне то соли 1996 тавонист таъбули худди 250 ҳазор нафарро дар ҳавзаи фарҳангиву илмӣ бо соири кишварҳои ҷаҳон муяссар созад ва мубодилои фарҳангӣ миёни Амрико ва ин кишварҳо ба роҳ монад.

Ба вуҷуд овардани афкори умумӣ дар як кишвар, яке аз аркони муҳими тасмимгирии кишварҳо дар ҳавзаҳои гуногун ба ҳисоб меравад. Имрӯз яке аз шеваҳои наватарини ба роҳ мондани равобити байни миллатҳо тавассути дипломатияи фарҳангӣ ва неруи нарм маъруфият дорад. Дар ин росто, талоши сиёсатгузориҳои як кишвар дар иртибот ба сокинон ва нухбаҳои кишвари дигар барои фазосозӣ дар афкори умумӣ аст. Дар ин равобит, қудрати нарм манбаи дипломатияи фарҳангӣ арзёбӣ мешавад. Бо густариши дипломатияи фарҳангӣ қудрати нарми як кишвар метавонад беҳбуд ёфта, тақвият шавад.

Дар ин росто Тоҷикистон низ дар равобити минтақавӣ, бо назардошти тамаддуни бузурги худ, таъриху фарҳанг, илму мусиқӣ, анвои гуногуни санъат, қудрати нарми

муносибери бархӯрдор аст, ки дар сурати таваҷҷӯху барномарезӣ барои ҳадафманд кардану баҳрабардорӣ аз манбаъҳои вучуд дошта, метавонад яке аз кишварҳои муваффақ дар корбурди дипломатияи фарҳангӣ дар минтақа гардад. Барқарории равобити фарҳангӣ, ҳамкориҳои илмӣ, пажӯҳишҳои байни донишгоҳҳо ва марказҳои гуногуни илмӣ, ташкили ҳамоишҳо, мизҳои мудаваар ва нашри китобу мақолоти нухбагони илмию фарҳангӣ густариши санъат (навҳои гуногуни санъат), сайёҳӣ дар минтақа бисёр муассир хоҳад буд. Махсусан пайвандҳои фарҳангӣ, сайри таърихӣ осонтарин роҳи эҷоди иртибот дар арсаҳои дигар ба ҳисоб меравад. Илм таърих ва фарҳанг метавонад танишҳои гуногунро, ки дар минтақа мавҷуданд камтар созад ва заминаи равобити эътидол ва амниятро осоиштагиро дар минтақа ба вучуд орад. Инчунин заминаи хубе барои робитаҳои гуногун ва ҳамкориҳои минтақавӣ аст. Чунин ба назар мерасад, ки бинобар ба сабаби гуногунӣ ва ихтилофҳои ҷуғрофӣ кишварҳои минтақа онҳо ниёзманди ҳамкорӣ дар арсаҳои фарҳангӣ ҳастанд ва дар ин замина Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад бо истифода аз ин манобеи дар ихтиёри худ дошта, дар қолаби дипломатияи фарҳангӣ ва нури нарм ба кишварҳои минтақа таъсиргузори намояд. Ба коргирӣ аз қудрати нарм ва дипломатияи фарҳангӣ раванде аст, ки бо дар назар гирифтани қаробати ҷуғрофӣ, собиқаи таърихӣ муштарақ ва пайвандҳои муштарақи фарҳангӣ илмӣ шакл гирифта, метавонад ба нуфузи қудрати нарми кишвари Тоҷикистон дар минтақаи Осиёи Мёна гардад.

Дар ин замина метавон мафҳумҳои калидии қудрати нармро зикр намуда онҳоро таъриф дод:

А) Ҳувияти миллӣ- ҳувияти миллӣ дар зехнияи ҳар фард ба вучуд овардани дарки огоҳонаи кистиву сий ва ҷӣ собиқаи таърихӣ аз сар гузаронидаи як миллат ё як давлат ба ҳисоб меравад. Он фарогири пурсишҳои зерин аст:

Фард, кист, аз кучо омадааст ва ҷӣ арзишҳои фарогир аст?

Хостҳои аслию доимияш кучост?

Дорои ҷӣ фарҳанг ва ҷӣ тамаддуне буда ва таърихан ҷӣ нақше дар тавсеаи тамаддуни ҷаҳонӣ дошта, имрӯз дорои ҷӣ қойҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар низомии ҷаҳонӣ аст?

Ҳамчунин арзишҳои муҳим аз ҳувияти таърихӣ ӯ то ҷӣ ҳад дар таҳқиқи ҳадафҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ҷомеаи мавриди баҳс корсоз хоҳад буд [11, 129-130].

Ҳувият ин ҳисси таалуқи бунёдӣ ҳаётӣ дар вучуди инсон дорад. Бароварда шудани ниёзи ҳудогоҳии фардӣ дар инсон сабаб мешавад аз ирзои ҳисси таалуқи як гурӯҳи инсонии ҳудогоҳии ҷамъӣ ва муштарақ ё ҳувияти қавмию миллии он гурӯҳи инсонҳоро таъин созад [14, 124].

Б) Қудрати нарм - муҳимтарин таъриф аз қудрати нарм аз ҷониби пажӯҳишгари барҷастаи амрикоӣ Чозеф Ной дар соли 1990 ироа гардидааст. Ӯ дар мақолаи худ, дар маҷаллаи “Сиёсати хориҷӣ” дар ин хусус навишт: “Қудрати нарм шевае барои расидан ба натиҷаи дилхоҳ бидуни таҳдид ва ташвиқи ошкоро аст. Бар ин поя як кишвар ва ҳокимият метавонад ба мақсадҳои мавриди назари худ бирасад, чун кишварҳои дигар арзишҳои онро мепазиранд ва таҳти таъсири андешаву пешрафти он қарор мегиранд, дар натиҷа хоҳони пайравӣ аз он мешавад. Дар ин мафҳум муҳимтарин масъала танзими дастурамале барои ҷазби дигарон аст. Бинобар ин қудрати нарм касби он ҷӣ меҳаҳад аз тариқи ҷазб кардан аст, на аз тариқи иҷбор ва ё подош” [18, 5].

В) Дипломатия-хунару фанни идораи сиёсати хориҷӣ, танзими равобити байналмилалӣ ва ҳаллу фасли ихтилофи байналмилалӣ аз тариқи шеваҳои мусоламатомез таъриф мешавад.

Ҳамчунин метавон дипломатияро донишу иртибот миёни сиёсатмадорон ва сарони кишварҳои ҷаҳон донист [13, 471]. Қобили қайд аст, ки дар дипломатия абзорҳои аз қабилӣ пешниҳоди подош, таҳдиду мучозот низ сурат мегирад. Ин пешниҳод метавонад мустақим ва аз роҳи коргузори сиёсати хориҷӣ ва ё ғайримустақим аз роҳи расонаҳо ва воситаҳои идеологӣ анҷом пазирад. Дипломатия василае аст, ки сиёсати хориҷӣ бо истифода аз он ба ҷойи ҷанг аз роҳи тавофуқ ва ҳадафҳои худ мерасад ва бар асоси ин таъриф оғози ҳар гуна ҷанг шикасти дипломатия аст. Ба ибораи дигар, дипломатия ҳунари пайвастанӣ унсурҳои қудрати миллӣ ба муассиртарин шакл бо он даста аз вижаҳои шароити байналмилалӣ аст, ки ба манфиати миллӣ пайваст мебошад. Бар асоси ин таъриф дипломатия ба унвони тадвинкунанда ва иҷрокунандаи сиёсати хориҷӣ ва мутафаккири қудрати миллӣ аст. Ҳоло дипломатия дорои ин вазифаҳои асосӣ аст: таъини ҳадафҳои худ боназардошти қудрати потенциалӣ ва актуалии арзёбии ҳадафҳои кишварҳо; таъйину таъмини мизони созгори ин ҳадафҳо ба воқеият; ба коргирии роҳқору роҳбурдҳои абзори муносиб барои дастёбӣ ба ҳадафҳои худ.

Г) Дипломатияи фарҳангӣ. Дар адабиёти равобити байналмилалӣ ва сиёсати хориҷӣ таърифҳои гуногун аз дипломатияи фарҳангӣ мавҷуд аст, ки маъмултарини он ба Франк Нинкович тааллуқ дорад, ки ӯ дипломатияи фарҳангиро талоше барои иртиқои сатҳи робитаҳо ва таомул миёни миллатҳои ҷаҳон бо ҳадафи тарроҳӣ ва бунёд ниҳодани тафохумномаҳо ва тавофуқоте бар асоси арзишҳои муштарақ медонад [4, 3]. Ин дар ҳоле аст, ки бинобар таърифи Чиффорд Малоне дипломатияи фарҳангӣ иборат аст аз меъмории як бузургроҳи дутарафа ба манзури эҷоди каналҳои барои муаррифии тасвири воқеӣ ва арзишҳои як миллат, дар айнаи ҳол талош барои дарёфти дурусти тасвирҳои воқеӣ аз соири миллатҳо ва фаҳми арзиши онҳо [2, 12].

Агар ҳамаи таърифҳои овардашударо аз назари татбиқиву умумиятҳои дар онҳо ҷойдошта ҷамъбаст намоем, метавон чунин натиҷа гирифт, ки дипломатияи фарҳангӣ ривоят, достони як тамаддун барои соҳибони тамаддунҳои дигар ба истифода аз абзорҳои ҳамон тамаддун аст. Ба ибораи дигар, дипломатияи фарҳангӣ он гоҳ маъно ва мафҳуми воқеии худро пайдо мекунад, ки кишваре дар равобити хориҷии худ ба захираҳои нухуфта дар фарҳангу тамаддунаш така менамояд. Онҳоро бо истифода аз созу корҳо ва абзорҳои ба муаррифӣ ва интиқоли ба миллатҳо ва кишварҳои дигар мепардозад ва онро дар сиёсати хориҷии авлавият медиҳад.

Қудрати нарма ва дипломатияи фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Осиёи Миёна. Ба назар мерасад, ки таҳвӯлотӣ ҷадиди сиёсату амниятӣ ва геополитикӣ дар Осиёи Марказӣ пас аз омадани Толибон дар манотиқи Афғонистон тағйир ёфт. Ҳоло талошу дифои манфиатҳои кишварҳои гуногун, ки ба ҳайси қудратҳои минтақаву ҷаҳонӣ амал мекунанд, ҳар кадоме аз дидгоҳи манофеи миллии худ ба Осиёи Миёна меҷаҳанд таъсиргузор бошанд.

Дар асри раво дидгоҳи шаҳрвандони дигар кишварҳо боиси заиф гаштан ё баръакс қавӣ гардидани мавқеияти қудратҳо дар равобити байналмилалӣ хоҳад гардид. Дар ин миён назари кишварҳои ҳамсоя ва навъу нигоҳи онҳо бар сиёсатҳо ва мавзегирӣҳои қудратҳо муҳимтар ва таъинкунандатар аз соири кишварҳои дигар аст. Неруи нармаи Тоҷикистон фарҳанг, таърих, тамаддун, адабиёт, забон ва арзишҳои мардумсолоронаи мушорикати сиёсӣ ва иҷтимоии мардум ва мавридҳои аз ин даст реша дорад. Ҳифз ва афзоиши дипломатияи фарҳангӣ ниёзманди шинохт ва ба кор бастанӣ манбаҳои нармафзори қудрати худ дар соири кишварҳо бо тавачҷу ба заминаҳои фарҳангӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии ҳар яке аз кишварҳо аст.

Барои татбиқи дипломатияи фарҳангӣ кишварҳои гуногун метавонанд аз роҳу равишҳои мухталиф истифода намојанд. Ин ҷо метавон роҳкорҳои зеринро зикр кард, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад дар татбиқи дипломатияи фарҳангӣ ва истифодаи неруи нарма чихати расидан ба ҳадафҳои хеш аз онҳо истифода намојад:

1. Мусаллам аст, ки дар қаламрави ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ минтақаҳои зиёди тоҷикнишин мавҷуд аст. Дар ин росто дипломатияи фарҳангии ҚТ метавонад ба абзорҳои ба мисли забон ва адабиёт таъя намојад. Зеро забон ба ҳайси яке аз вижагҳои асосии хувияти миллӣ ба ҳисоб меравад. Забони тоҷикӣ (форсӣ) дар дурнамои таърихӣ ва густариши он метавонад дар беруни марзҳо - дар сарзаминҳои дигар, яъне кишварҳои ОМ таъсир гузорад. Ҳамчунин, бо роҳи коркардҳои илмӣ аз нигоҳи мардумшиносии забоншиносӣ муштаракоти забонию фарҳангиро ба вуҷуд оварда, метавон онро аз дидгоҳҳои таърихӣ-табиӣ ва таърихӣ-иҷтимоӣ баррасӣ кард. Ҳоло агарчи забони тоҷикӣ (форсӣ) забони расмии кишвари Тоҷикистон ва Эрон ва яке аз забонҳои расмии Афғонистон аст, дар баробари ин дар кишварҳои ба мисли Ҳинду Покистон ва Чин ба ин забон гуфтугӯ мекунанд. Инчунин, дар тамоми ҷумҳуриҳои ОМ гӯишҳои тоҷикӣ (форсӣ) маҳфуз мондаанд. Агар ба таърих нигарем, то омадани англисҳо дар Ҳиндустон забони расмии онҳо ва фарҳанг ба забони форсӣ сурат мегирад. Ҳамин тавр, то омадани русҳо ба минтақаи Осиёи Миёна яке аз забонҳои расмӣ, ки тамоми қорҳои давлатдорӣ ва адабиёту ҳунар бо он ифода мегардид, забони форсии тоҷикӣ буд. Ҳоло дар баробари ин муҳоҷирони зиёде аз кишварҳои Эрон, Афғонистон ва Тоҷикистон дар қораи Амрико ва Аврупо ба сар мебаранд, ки теъдодашон аз якчанд миллион нуфуз убур мекунад. Тибқи оморҳои ахир дар кишварҳои ҳовари миёна 2 млн 200 ҳазор нафар дар Осиёи Посифик 1 млн 100 ҳазор нафар, дар авруосиёи марказӣ 35 млн нафар, дар Аврупо 300 ҳазор нафар, дар Африко 17 ҳазор нафар, дар Амрикои Шимолӣ 2 млн 400 ҳазор нафар ва дар Амрикои Лотинӣ 5 ҳазор нафар ба ин забон гуфтугӯ мекунанд [7].

2. Мусаллам аст, ки дар давоми ҳазорсолаи пас аз давлати Сомониён низ забони форсӣ (тоҷикӣ) ба ҳайси забони расмии тамоми хонадонҳое, ки дар Осиёи Миёна рӯи қудрат омаданд, қарор гирифта, шоҳкорҳои фарҳангии илму адаб дар ин минтақа бо забон ва адаби форсӣ тоҷикӣ баён гардидаанд. Бо назардошти ин ҳанӯз ҳам забон ва адаби тоҷикӣ-форсӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ дорои нуфуз ва алоқамандони зиёдеро дорад. Махсусан шеърӣ форсӣ унсури аслии пойдории фарҳангӣ ба ҳисоб меравад. Дар ҷаҳони имрӯз низ адабиёти форсӣ-тоҷикӣ армуғони бас гаронбаҳо ва пурқозибаеро дорад, ки бо қудрати мавзунияту қаломи хеш метавонад ҳазорон ҳазор нафарро ба худ ҷалб созад. Имрӯз на танҳо дар СММ, балки иттифоқан дар авҷи давраи модернизм ва посмодернизму реализми ҷодуӣ, забони Фирдавсӣ, Рудақӣ, Мавлавӣ ва Низомиву Аттор, Айнулқузот ҳоло кам кам дар фаҳмиши беҳтар қарор дорад ва дунёи қунунӣ беш аз қар забони дигаре ниёзи худро ба ин ганҷинаи саршори маънавият ва хувият дарк намудааст [12, 140-143].

3. Барҷаста қардани нақшу таъсири мутафаккирон ва донишмандони таърихи гузаштаю муосири кишвар, ки дар пешрафти илму адаби сатҳи ҷаҳонӣ ва истифода аз шуҳрат, маҳбубият ва маъқеияти онҳо барои ҳадафҳои роҳбарии дипломатияи фарҳангӣ нақши билқувваи ҷеҳраҳои ҷаҳонӣ ва мондагоре ба мисли Рудақӣ, Фирдавсӣ, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, Ҳофиз, Ибни Сино, Закариёи Розӣ, Абунасири Форобӣ, Насриддини Тусӣ, Абурайҳони Берунӣ, инчунин шахсиятҳои ҷаҳонӣ ба монанди Шекспир, Постер, Алфред Нобел, Габриел Марсио, Октивю Поз, Анатолий Франс ва ғайра метавонанд дар ин ҳавза барои кишварҳо ва миллалӣ мутаносиб ба худ ифои вазифаи фарҳангӣ ва дипломатӣ намојад.

4. Истифода аз зарфияти нуҳуфтаи забону адабиёт ва ривоч додани он аз тариқи таъсиси риштаи забону адабиёту тоҷик дар донишгоҳҳои муҳими кишварҳои Осиёи Миёна, инчунин ҷудо намудани бурсияҳои таҳсилӣ дар сатҳи олии коршиносӣ вобаста аз фарҳангу забон ва адаби тоҷик барои кишварҳои Осиёи Миёна ин ҳадафро метавонад ба осонӣ пиёда намояд.

5. Ҳузури муассир дар ҳамоишҳои байналмилалӣ минтақавӣ, ширкат дар ҷашнвораҳои ҳунарии ва варзишии минтақавӣ ҷаҳонӣ (ҷашнвораҳои минтақавӣ филмсозӣ, намоишҳои театрӣ, бозиҳои олимпӣ) инчунин, намоиши маҳсулоти истеҳсолии саноативу маънавии кишвари Тоҷикистон дар кишварҳои минтақа метавонад таъсиргуздор бошад.

6. Таъкиди махсус барои ироа кардани омӯзишҳои хоси фарҳангӣ ба дипломатҳо ва тарбияти дипломатҳои касбӣ ва олиуртба ҷиҳати таъсиргузори ба кишварҳои мавриди назар бисёр муҳим ва саривақтӣ мебошад.

7. Таъсиси марказҳои фарҳангии тоҷикон дар кишварҳои Осиёи Миёна, инчунин эҷоди курсҳои омӯзишӣ дар донишгоҳҳои ин кишварҳо, метавонад барои боз ҳам таъсиргуздор кардани дипломатияи фарҳангӣ мусоидат намояд.

8. Тоҷикистон бо мавқеи ҷуғрофияи кӯҳистонӣ доштани худ ҷойҳои зебо ва саёҳиву гардишгарӣ дорад, ки ба ин восита бо ба роҳ мондани таблиғи табиати нотақдор ва минтақаҳои хуби сайёҳӣ ҳар чӣ бештар бошандагони Осиёи Миёнаро ба ин гардишгарӣ ҷалб намуд. Аз як тараф сайёҳиву гардишгарӣ агар даромадҳои иловагиро ба буҷети кишвар ба миён оварад, аз тарафи дигар дар зехнияи гардишгарони аз хориҷи кишвар бахусус онҳое, ки аз Осиёи Марказӣ ба Тоҷикистон омадаанд зехнияи мусбиро ба миён овард. Ҳамчунин, дар ин замина, бояд истироҳатгоҳҳои машҳури Тоҷикистон, ки аз обҳои минералӣ бой буда, ҷиҳати барқарор намудани саломатии инсон дорои манфиатанд, аз қабилӣ “Ҳоҷа оби гарм”, “Оби гарм” “Шоҳамбарӣ”, “Баҳористон”, “Зумрад”, гармчашмаҳои дар ҳудуди Бадахшон буда, “Сароб”, инчунин бунёд кардани ҳамин гуна инфрасохтор дар дигар минтақаҳое, ки аз лиҳози обҳои гарму минералӣ ва минтақаҳои зебои сайёҳӣ ҷалби гардишгарону сайёҳони хориҷӣ, бахусус ҷалби шаҳрвандони Осиёи Марказӣ ниҳоят муҳим аст, таъсису босозӣ карда шаванд. Дар ин замина, метавон барои намоёндагони ин кишварҳо аз лиҳози молиявӣ арзиши истироҳат ва буди бошро бо таҳфиф дар нисбати кишварҳои дигар ба роҳ монд, ки он метавонад боиси ҷалби бештари бошандагони Осиёи Марказӣ гардид.

9. Ин амал, аз як тараф ҷиҳати татбиқи барномаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба рушди сайёҳӣ, иҷрои бандҳои паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон” эълон шудани соли 2018 “Соли сайёҳӣ ҳунариҳои мардумӣ” [15.47] ва “Солҳои 2019- 2021 солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунариҳои мардумӣ” [16.46] мусоидат намояд ва аз тарафи дигар, дар сиёсати хориҷии кишвар истифода аз абзорҳои фарҳангӣ ва густариши дипломатияи фарҳангиро тақвият диҳад. Мо мутмаинем, ки ин солҳои эълон шуда, танҳо аввали қоранд ва бояд захираву имкониятҳои сайёҳиву гардишгари Тоҷикистон тақвият дода шуда, инфрасохторҳои нав ба миён оварда шаванд, ки он ҳам ҷиҳати суботи иқтимоӣ ва боло рафтани даромади бошандагони кишвар мусоидат намуда, аз тарафи дигар таъсиррасонии абзорҳои фарҳангӣ ва имиджи давлат ва сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар арсаи минтақавӣ ҷаҳонӣ боло мебарад.

10. Фаъолиятҳои омӯзишӣ - яке аз омилҳои дигари таъсиргуздор, ки метавонад ҷиҳати ҷалби таваҷҷуҳ ва таъсиргузори қарор гирад, ин ҷалби донишҷӯёни кишварҳои Осиёи Миёна ба донишгоҳу донишқадаҳои Тоҷикистон аст. Масъала ин аст, ки ҳар қадар донишҷӯёни ин

кишварҳо ба донишгоҳу донишқадаҳои Тоҷикистон ҷалб шаванд, ҳамон қадар онҳо аз таъриху фарҳанг ва расму ойини тоҷикӣ маълумоти бештар пайдо карда, онро метавонанд дар кишвари худ расонанд ва як навъе аз фазосозиро дар кишвари мавриди назар ба вучуд оваранд. Аз ҷониби дигар, ҷазб ва ҷалби донишҷӯёни хориҷӣ дар донишгоҳҳои кишвар, як навъ равобитаи илмӣ таълимӣ ва тарбиятиро ба вучуд меорад, ки дар зехнияти донишҷӯён тасвире ҳосил мешавад, ки фарҳангу тамаддуну тоҷик дар муддати иқомати онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шакл мегирад, ин раванд аз ду ҷиҳат ҳолӣ нест. Аввал, ин ки онҳо метавонанд дар оянда дар кишвари худ аз арзиши одоби ахлоқ ва ҷаҳонбинию ҷаҳоншиносии тоҷикӣ қисса намоянд ва ин маҳбубиятро доир ба забону фарҳанг, тарзи зиндагӣ, арзишҳои волеи инсонӣ дар зехнияти нафарони дигар дар кишварашон ба вучуд оваранд. Дуввум, ин ки онҳо дар оянда метавонанд ба ҳайси сафири фарҳангӣ дар кишвари дигар табиғоти фарҳанги тоҷикиро ба роҳ монанд.

11. Яке аз роҳҳои дигари табиқии дипломатияи фарҳангӣ таваҷҷути ба роҳ мондани расонанигорӣ аст, ки ба воситаи эҷоди шабақаҳои иҷтимоӣ ва дар онҳо ҷой додани контентҳои иттилоотии тоҷикӣ, ки бештар фарогири унсурҳои фарҳангӣ ба забони тоҷикианд, метавонад ниҳоятан корсоз бошад. Дар ин партав ҳар қадар бештар сохтани пайкараҳои иттилоотии шоирон, нависандагон ва мутафаккирон ба забони тоҷикӣ инчунин дар ютуб-канал ва видеоканалҳо бештар ба намоиш гузоштани филмҳо, манзараҳои зебои Тоҷикистон, рақс, суруд, мусиқӣ, инчунин ҷашнҳои миллии таърихӣ аз қабилӣ “Наврӯз”, “Меҳргон”, “Тиргон”, “Шаби ялдо”, “Сада”, ва амсоли ин метавонанд таъсиргузор бошанд. Махсусан бо таваҷҷуҳ ба ин ки дар Ўзбекистон ба мусиқии “Шашмақом”- и тоҷикӣ ниҳоятан таваҷҷуҳи баланд доранд, бояд дар контентҳои видеоканалҳои шабақаҳои иҷтимоӣ бештар ин навъи мусиқӣҳо табиғ карда шаванд. Аз тарафи дигар, дар каналҳои радио ва телевизионҳои Тоҷикистон барномаҳои ҷолибе роҳандозӣ карда шаванд, ки онҳо дар кишварҳои Осиёи Марказӣ маҳбубият пайдо намоянд ва бештар ҷиҳати ҷалби таваҷҷуҳи онҳо нигаронида шаванд.

Кишварҳои мухталифи ҷаҳон ба аҳамияти дипломатияи фарҳангӣ бо дараҷаҳои гуногун пай бурда, ҳар кадом дар ҳадди зарфият ва тавони худ барои пиёда кардани он чора ва тадбирҳои амалӣ андешидаанд. Аксар аз муҳаққиқон ва соҳибназарони равобитаи байналмилалӣ қомеъӣ ва муваффақияти сиёсати хориҷии худро ба таври умумӣ дар тағйир додани шинохт ва тасвири кишварашон дар ҷомеаи дигар, ба таври хос ва аз рӯи усулу методҳо ва абзорҳои фарҳангӣ дар ҷорҷӯбаи дипломатияи фарҳангӣ ба роҳ мондаанд. Имрӯз вобаста аз танишҳое, ки дар қаламрави Осиёи Марказӣ вучуд доранд, махсусан вобаста аз хатарҳои минтақавию ҷаҳонӣ, ки онҳо барои кишвари Тоҷикистон низ дорои таҳдидҳои бевосита ва бавоситаанд, шеваи истифода аз абзорҳои фарҳангӣ ба назари мо, яке аз самараноктарин роҳҳо ба ҳисоб меравад. Шароити имрӯзаи минтақа талаб мекунад, ки аз бархӯрдҳои ҳашин ва зӯргӯйӣҳо, ки гоҳо дар равобитаи байналмилалӣ истифода мешаванд, бояд канора гирифт. Зеро чунин амалкард метавонанд вазро дар Осиёи Миёна пуртаниш созад ва як минтақаи дигари даргирро дар ҷаҳон ба вучуд оварад.

Аз ин рӯ, истифодаи абзорҳои фарҳангӣ ва дипломатияи фарҳангӣ танишҳоро дар Осиёи Миёна камтар карда, тасаввуроти ғалат ва ҷеҳраи ҳашинро дар нисбати кишвари мо, дар байни сокинони кишварҳои дигар аз байн мебарад. Яъне ин ба он маънист, ки таллақии манфӣ ва тасвири зехнии торик, ки ҷаҳонӣён аз як кишвар ё як ҳукумат доранд, танҳо ба воситаи истифода аз абзорҳои фарҳангӣ ва рушди равобитаи илму маориф қобили тағйир ислоҳ аст. Дар баробари коргирӣ аз роҳҳои дипломатияи расмӣ, бояд ба бузургроҳҳои дипломатияи фарҳангӣ таваҷҷуҳ кард ва бо барномарезии мушаххас дар ҳавзаҳои омӯзиш,

илм, ҳунар, фарҳанг, таърих, инчунин ривоч додани арзишҳои инсонсолору инсонсози фарҳанги кишвар онҳоро дар таъмини манфиатҳои миллии истифода намуд.

Дар шароити феълӣи Осиёи Марказӣ ва ҷойгоҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни ин кишварҳо танҳо бо истифода аз абзорҳои фарҳангӣ метавонад, боварҳо, самимият, эътиқод ва эҳтирому маҳбубияти миллатҳои дигари Осиёи Миёнаро тақвият дода, ҷойгоҳи бештареро ба ҳайси миллати тамаддунофар, созанда ва муваффақ ба вучуд овард. Аз тариқи барномарезиҳои фарҳангӣ, метавон эътилофи кишварҳои Осиёи Миёнаро ба вучуд овард ва ин давлатҳо дар заминаи эҳтироми тарафайн ба арзишҳои фарҳангӣ равобитаи хуби бисёрҷонибаро ба вучуд оваранд ва дар заминаи он дар канори ҳамдигар мусолимотомез ба сар бурда, рушди иқтисодӣ ва сиёсӣ иҷтимоии худро ба сатҳи болотар бардоранд ва боз ҳам ҷойгоҳи Осиёи Миёнаро дар байни кишварҳои минтақаи осӣӣ ва умуман ҷаҳон боло баранд. Бо назардошти ин, истифода аз абзорҳои фарҳангӣ ва дипломатияи фарҳангиро метавон на танҳо барои муваффақият ба ҳадафҳои фарҳангӣ, балки расидан ба ҳадафҳои муҳими сиёсӣ, иқтисодӣ, амниятӣ ва ҳатто низомӣ низ истифода намуд.

Адабиёт:

1. Cummings, Milton C. Cultural Diplomacy and the US Government: A Survey, Washington DC: Centre for Arts and Culture, 2003, p.1.
2. Malone, Gifford D. Political Advocacy and Cultural Communication: Organizing the Nations Public Diplomacy, University Press of America, 1998, p.12.
3. Mulcahy, Kevin V. (1999). «Cultural Diplomacy and the Exchange Programs », 1938 - 1978. The Journal of Art Managements Law Society. Vol.29. No.1 Spring.
4. Frank Ninkovich, U.S. Information Policy and Cultural Diplomacy, Foreign Policy Association, 1966, p 3.
5. Frank Ninkovich, (1996). U.S. Information Policy and Cultural Diplomacy. Foreign Policy Association.
6. Nye Jr. Joseph S. (2003). Propaganda isn't the Way: Soft Power. The international Herald Tribune. January 10.
7. Learn Persian Online, «Persian Language», 2007, available at: http://www.learn-Persian.com/english/Persian_Language_php, accessed: 3 December 2008;- M.Schams, «Persian-Djlmetscher in berlin», Iranica Institute, 2006, available.
8. A. Раҳмонзода. “Непуи нарма ва дипломатия”. <https://ovozitojik/news/view?slug=nerui-narm-va-diplomatiyai>
9. Артюнян Ю.В., Дорбижева Л.М., Суколов А.А. “Семиотическая составляющая межкультурной коммуникации \ система ценности современного общества” 2020, №20, С. 145-153.
10. Бубановская Т.А., Суворов Ю.Б., “О некоторых актуальных правовых аспектах использования автотранспорта в современной концепции развития туризма в России”: Право и экономика, 2013, №2.
11. Довуд Хурмидос Бованд, Чолишҳои бурунмарзӣ ва ҳувияти эронӣ дар тули таърих, фаслномаи иттилоотӣ сиёсӣ - иқтисодӣ, шумораи 129-130, 1377 с.
12. Қубодӣ Ғаёсиддин, “Зарфиятҳои адабиёти форсӣ дар бозёбии ҳувияти эронӣ”, Техрон, Пажуҳишгоҳи улуми инсонӣ ва иҷтимоӣ, 1383, - С. 140-143.

13. Мухаммад Тулуй, Фарҳанги ҷомеи улуми сиёсӣ, Техрон, нашри илм, 1385, 471 с.
14. Пирӯз Манучехрзода. Ҳувияти эронӣ дар остонаи саддаи 21, маҷаллаи иттилоотӣ сиёсӣ – иқтисодӣ, хурдод ва тири 1377, 124 с.
15. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон”. Ш. Душанбе, 22 декабри соли 2017, 47 с.
16. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон”. Ш. Душанбе, 24 декабри соли 2018, 46 с.
17. Салимов Ф.Н. “Дипломатияи фарҳангӣ - воситаи рушди устувори рабобити байнидавлатӣ дар Осиёи Марказӣ”, Паёми ДМТ, №7, 2020, - С. 76 -83.
18. Чозеф Ной. Таҳдиди нарма, тарҷумаи Алимӯҳаммади Нойинӣ, андешадаи роҳбурдии амнияти нарма, 2004, - С. 5.

МЕСТО КУЛЬТУРНОЙ ДИПЛОМАТИИ В РЕШЕНИЯХ РЕГИОНАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Аннотация. Автор совершенно чётко объясняет место мягкой силы и культурной дипломатии на основе научных достижений и принципов международного отношения современного мира. Он подчёркивает актуальное использование в современных условиях стран Центральной Азии дипломатической культуры и мягкой силы наряду с традиционной дипломатией.

Исследователь, используя мировой опыт, доказывает, что культурные связи и мягкая дипломатия могут снизить напряжённость в Центральной Азии, упорядочить тесные взаимоотношения стран регионов. Особенно Республика Таджикистан в этой области имеет огромный потенциальный ресурс, учитывая историю, культуру, обычаи, праздники и церемонии, искусство, которые на протяжении всей истории оказывали влияние на страны региона и могут использовать их в качестве мягкой силы и культурной дипломатии, повысить свои позиции среди стран региона и укрепить свой престиж.

Ключевые слова: идентичность, мягкая сила, культурная дипломатия, культурные отношения, научные отношения, таджикский язык, таджикская литература, общая прошедшая история, развитие туризма, международные и региональные конференции, семинары, организация дней культуры, квота для студентов, квота для научных сотрудников, музыкальное искусство, танцы, мемориальное искусство, обычаи, праздники и церемония, Средняя Азия, Республика Узбекистан, Республика Таджикистан, Республика Киргизстан, Республика Казахстан, Республика Туркменистан.

THE PLACE OF CULTURAL DIPLOMACY IN SOLUTIONS TO REGIONAL PROBLEMS IN CENTRAL ASIA

Annotation. In this article, the author clearly explains the place of soft power and cultural diplomacy on the basis of scientific achievements and principles of international relations of the modern world. He emphasizes that the use of diplomatic culture and soft power along with traditional diplomacy in the modern conditions of Central Asian countries is relevant.

In this article the researcher, using world experience, proves that cultural ties and soft diplomacy can reduce tensions in Central Asia and streamline close relations between regional countries. Especially the Republic of Tajikistan in this area has a huge potential resource, given the

history, culture, customs, holidays and ceremonies, art, which throughout history have influenced the countries of the region and can use them as soft power and cultural diplomacy, increase their position among countries of the region and strengthen their prestige.

Key words: identity, soft power, cultural diplomacy, cultural relations, scientific relations, Tajik language, Tajik literature, general past history, tourism development, international and regional conferences, seminars, organization of cultural days, quota for students, quota for researchers, musical art, dance, memorial art, customs, holiday and ceremony, Central Asia, Republic of Uzbekistan, Republic of Tajikistan, Republic of Kyrgyzstan, Republic of Kazakhstan, Republic of Turkmenistan.

Маълумот оид ба муаллиф:

Иматова Рамзия Давлатшоевна - магистранти бахши дуҷуми Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо, Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Суроға: 734025. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33.
Тел: 933307394; E-mail: imatova-79@mail.ru

Сведения об авторе:

Иматова Рамзия Давлатшоевна - магистрант второго курса Института изучения проблем Азии и Европы при Национальной Академии Республики Таджикистан. Адрес: 734025. Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33.
Тел: 933307394; E-mail: imatova-79@mail.ru

Information about the author:

Imatova Ramziya Davlatshoevna - the 2nd year master's student of the Institute of studying of the problems in Asia and Europe. National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan Address: 33 Dushanbe, Rudaky avenue, Republic of Tajikistan. Tel: 933307394; E-mail: imatova-79@mail.ru

УДК.004.4'2+004.4'6(575.3)

ТАҲЛИЛИ БАРНОМАНАВИСӢ ДАР МУҲИТИ ANDROID ВА ВОСИТАҲОИ АСОСИИ КОРКАРДИ БАРНОМА

Насруллаева Д.Ҳ. Азизова М., Орипова М.
Донишгоҳи Технологии Тоҷикистон
Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон

Шарҳи мухтасар: Мақола ба таҳлили назариявии истифодаи системаҳои муосири мобилӣ Android бахшида шудааст. Дар мақола усулҳо ва воситаҳои муосири таҳияи системаи амалиётии Android баррасӣ шудааст, ки барои сохтан ва санҷиши самараноки таъминоти барномавӣ имконият фароҳам меорад.

Калидвожаҳо: системаи Android, системаҳои мобилӣ, AndroidStudio

Дар замони муосир телефонҳои мобилӣ яке аз бахшҳои асосии технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ гардида [9], бахше аз зиндагии инсоният ба шумор мераванд. Имрӯз тақрибан дар ҳар як хона телефонӣ мобилӣ, хусусан телефонҳои бохуш ё хушманд мавҷуд мебошад. Қайд кардан ба маврид аст, ки телефонҳои мобилӣ таҳти системаҳои омили гуногун кор мекунанд. Яке аз системаҳои нисбатан паҳншуда ва маъмул Android ба ҳисоб меравад. Илова бар ин, мувофиқи маълумотҳои омории бадастомада миқдори телефонҳои мобилии хушманд аз миқдори компютерҳо зиёдтар мебошад. Пас, таҳия намудани барнома барои телефонҳои мобилӣ дар айни ҳол яке аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб меравад.

Android-системаи омилӣ (СО) буда, дар асоси ядрои Linux аз тарафи ширкати Google сохта шудааст. СО мазкур дар телефонҳо, нетбукҳо, планшетҳо ва воситаҳои техникии дигар (айнакҳо, соатҳо, камераҳо ва ғайра) истифода бурда мешавад.

Барои шинос шудан ба рӯйхати воситаҳои дар базаи Android коркунанда метавон аз суроғаи [1] зерин истифода кард.

Якчанд версияҳои СО Android мавҷуд аст, ки онҳоро метавон бо номҳояшон аз суроғаи [2] зерин мулоҳиза кард.

Android Market – интернет-мағоза барои паҳн намудани маҳсулотҳои дар базаи Android сохташуда [3] мебошад.

Барои таҳия намудани лоиҳаҳои Android аз машинаи виртуалии махсусе бо номи Dalvik истифода бурда мешавад.

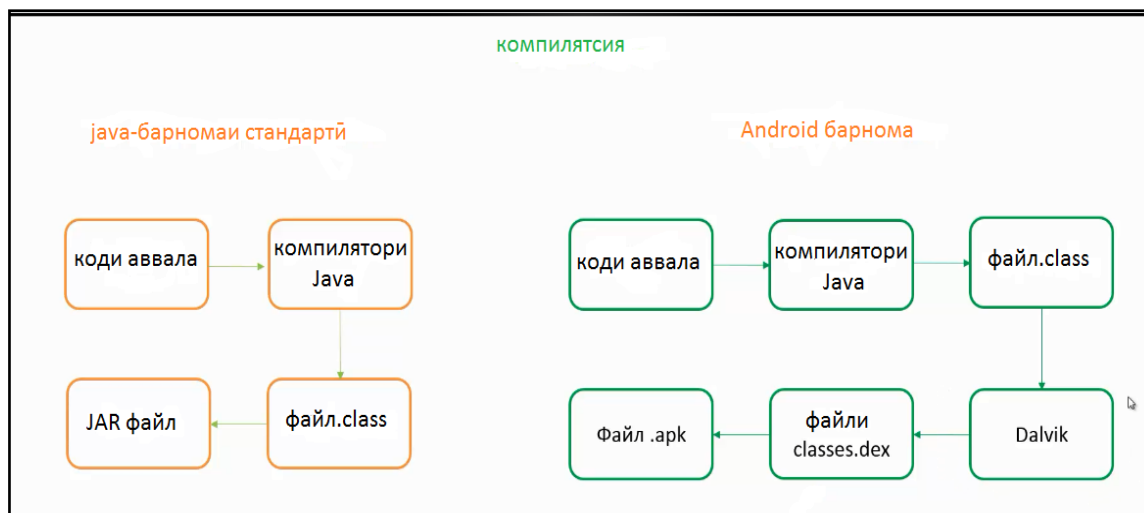
Dalvik-машинаи стандартии виртуалии Java буда, барои иҷроиши Android-лоиҳаҳо пешбинӣ шудааст. Машинаи мазкур дорои имкониятҳои зерин мебошад:

- Оптимизатсия намудани Garbage Collection¹⁵;
- Фишурдани файлҳои b,nbljm (исходник);
- Оптимизатсия кардан (беҳинасозӣ)-и ҳофизаи истифодашаванда.

Қадамҳои иҷроиши лоиҳаи барои Android сохташуда аз лоиҳаи стандартии Java фарқ мекунанд. Бинобар ин, барои фаҳмо шудан ба намуди диаграмма онҳоро меорем.

Фарқи иҷроиши java-барномаи стандартӣ аз android-барномаҳо:

¹⁵garbage collection - яке аз қолабҳои ба таври худкор идоракунии ҳофиза.

Расми 1. Фарқи иҷроиши Java-барномаи стандартӣ аз Android-барномаҳо

Барои таҳия намудани барномаҳои Android метавон аз воситаҳои зерин истифода кард:

- ✚ Android Studio;
- ✚ Eclipse бо плагиноми ADT(ширкати Google истифодаи инро маслиҳат медиҳад) [5];
- ✚ NetBeans;
- ✚ IntelliJIDEA;
- ✚ AIDA-Муҳити таҳияи барномаҳо дар телефон [6].

Ҳар як нафар бояд як хосияти муҳимро, ки API Level ном дорад, донад. Барои ба даст овардани маълумоти бештар оиди ин хосият метавон аз суроғаи [7] истифода кард. API Level - асосан версияи android -ро муайян мекунад. Агар дар болои истиноди он тугмачаи тарафи рости мушакро пахш кунем хусусиятҳои онро пешниҳод мекунад. Барои таҳия намудани лоиҳаҳои Android матлабҳои зеринро бояд мулоҳиза кард.

- ✚ API Level;
- ✚ Версияҳои гуногуни Android бо фарқияти онҳо;
- ✚ Принципи дизайни интерфейс [8 - 9].

Агар Шумо ягон таҷҳизоти Android дошта бошед, амалҳои зеринро иҷро кунед:

- ✚ Версияи Android-ро му аян кунед;
- ✚ Элементҳои интерфейсро, ки дар банди «Принципы дизайна интерфейса» ҷойгиранд ёбед.

Маълумоти умумии оиди Android Studio

Android Studio - муҳити интегронидашудаи корбар (МИК ё IDE) барои кор дар платформаи **Android** буда, аввалин маротиба 16-уми майи соли 2013 дар конференсияи **Google I/O** муаррифӣ карда шудааст.

МИК-и мазкур сар карда аз версияи 0.1 (моҳи майи 2013) дар дастрасии озод қарор дорад. Июни соли 2014 ба дараҷаи бета-тестиронӣ расид. Версияи пурқудрати МИК-и мазкур 1.0 мебошад, ки декабри соли 2014 пайдо гардид. Сар карда аз ҳамон вақт пуштибонии плагинони Android Development Tools (ADT) барои **Eclipse** қатъ гардид.

Android Studio дар асоси коркарди барномавии **IntelliJIDEA** (маҳсули ширкати **JetBrains** – воситаи расмӣ коркарди Android лоиҳаҳо) сохта шудааст. МИК-и мазкур барои системаҳои омилини (CO **Windows**, OS **X** ва **Linux** дастрас мебошад. 17-уми майи соли 2017 дар конференсияи **Google I/O** ширкати **Google** пуштибонии забони **Kotlin**-ро, ки дар Android Studio

ҳамчун забони расмӣ барои платформаҳои Android бо иловакунии **Java** ва **C++** истифода мешавад, эълон кард.

Маълумот оиди Java JDK ва SDK

Java Development Kit (кутоҳкардашуда *JDK*) - маҷмуи коркарди лоиҳаҳо дар забони Java мебошад, ки аз тарафи ширкати Oracle Corporation (пештарар Sun Microsystems) сохта шудааст, ки дорои компилятори Java (*javac*), китобхонаҳои стандартӣ классҳои Java, мисолҳо, маълумотномаҳо, утилитаҳои иҷроишӣ гуногуни системаи Java (*JRE*) мебошад. Дар таркиби *JDK* муҳити интегронидашавандаи корбар (*МИК*) мавҷуд намебошад, бинобар ин, барои сохтани барнома таҳриргари матнӣ лозим меояд.

МИК-и муосири Java, ба монанди *JDeveloper*, *NetBeans IDE*, *Sun Java Studio Creator*, *IntelliJ IDEA*, *Borland JBuilder*, *Eclipse*, дар асоси *JDK* кор мекунанд.

Android SDK - воситаи универсалии коркарди лоиҳаҳои мобилӣ барои системаи омили *Android* мебошад. Бартариҳои асосӣ аз таҳриргарҳои матнӣ (барои навиштани код) дар он аст, ки дар он имконияти функционалие, ки иҷроиш, санҷиш ва хатозудии коди навишташуда, баҳогузориҳои кори лоиҳа дар речаи ҳамбастагӣ бо версияҳои гуногуни *СО*-и *Android*, инчунин назорат кардан ба натиҷаи барнома дар вақти муайян мавҷуд аст.

Пуштибонӣ намудани миқдори зиёди воситаҳои мобилӣ, ба монанди: телефонҳо, планшетҳо, компютерҳо, айнакҳои хушманд (аз ҷумла *Google Glass*), мошинҳои муосир, телевизорҳои муосир, соатҳо ва ғайра.

АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА

1. Арабов М. *Android Studio*. Барноманависӣ барои телефонҳои мобилӣ. Душанбе. ДСРТ, 2018. – 380 с.
2. <http://www.android.com/devices>.
3. <http://developer.android.com/about/dashboard/index.html>.
4. <https://play.google.com>.
5. <http://developer.android.com/tools/index.html>.
6. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.aide.ui&hl=ru>.
7. <http://developer.android.com/guide/topics/manifest/uses-sdk-element.html#APILevels>.
8. <http://developer.android.com/design/set-started/principles>.
9. <http://developer.android.com/design/set-started/ui-overview.html.html>.

АНАЛИЗ ПРОГРАММ В СРЕДЕ ANDROID И ОСНОВНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ РАЗРАБОТКИ ПРОГРАММ

Статья посвящена теоретическому анализу использования современных мобильных систем *Android*. В статье рассматриваются современные методы и инструменты разработки операционной системы *Android*, позволяющие эффективно создавать и тестировать программное обеспечение.

Ключевые слова: *Android* – ситемы, мобилных систем, *AndroidStudio*

ANALYSIS OF PROGRAMS IN THE ANDROID ENVIRONMENT AND BASIC TOOLS FOR PROGRAM DEVELOPMENT

The article is devoted to the theoretical analysis of the use of modern Android mobile systems. The article discusses modern methods and tools for developing the Android operating system, allowing you to effectively create and test software.

Keyword's: Android – systems, mobile systems, AndroidStudio

Маълумот дар бораи муаллиф:

Насруллаева Д.Х. -Муовини декан оид ба илм ва инноватсия номзади илмҳои кимиё, и.в., дотсент E-mail: kafedra_skvait@mail.ru
Телефон: (+992) 372345870 987-07-96-55

Азизова М.И. Магистри курси 2-юми кафедраи технологияҳои иттилоотӣ ва иқтисоди Донишқадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон

Орипова М.А. муаллими кафедраи технологияи иттилоотӣ ва иқтисоди Донишқадаи давлатии исломии Тоҷикистон

Сведение об авторах

Насруллаева Д.Х. Заместитель декана по науке и инновациям Кандидат химических наук, и. о. Доцент E-mail: kafedra_skvait@mail.ru Телефон: (+992) 372345870 987-07-96-55

Азизова М.И. магистр 2 курса кафедры информационных технологий и экономики Государственного института изобразительного искусства и дизайн Таджикистана

Орипова М.А. преподаватель кафедры информационных технологий и экономики Государственного Исламский Институт Таджикистана

Information about the author:

Nasrullaeva Dilafruz Hikmatulloevna Deputy Dean for Science and Innovation Ph.D. in Chemical sciences E-mail: kafedra_skvait@mail.ru Phone number: (+992) 372345870 987-07-96-55

Azizova Mohru Ilhomjonovna, master of the 2 nd year of the Department of information technologies and Economy of the State institute of Fine Arts and Design of Tajikistan

Oripova M.A. teacher of the Department of information technologies and Economy Islamic Institute of Tajikistan

УДК82.09(045)/(575.3)

МАВҚЕИ МУҲАММАС ДАР ЭҶОДИЁТИ САЙИДОИ НАСАФӢ

Кубриё Н.А.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Шарҳи мухтасар: Мироби Сайидо Насафӣ яке аз бузургтарин шоирони адабиёти форсу тоҷик дар садаи 17 аст, ки эҷодиёти ӯ бо зебоии вижа ва муаррифии истиоравӣ ва сабки сухани шоирона хос аст. Дар мероси адабии шоир шумораи зиёди ғазалу қасида, муҳаммас, маснавӣ, инчунин шеърӣ ҳаҷвии «Баҳориёт» («Қиссаи ҳайвонот»), ки иллатҳои табақаи ҳукмрон ва нобаробарии иҷтимоиро фош мекунад, дохил мешавад.

Дар ин мақола тавсифи мухтасари вижагӣҳои идеявӣ, бадеӣ ва мавзӯии муҳаммасҳои Сайидо ва шумора ва нақши онҳо дар эҷодиёти умумии шоир оварда шудааст. Таҳлили мавзӯии ин жанри назм нишон медиҳад, ки аксари муҳаммасҳои Сайидо мазмуни лирикӣ доранд. Онҳо инчунин зебоии табиат, махсусан фасли баҳорро тараннум мекунанд. Баҳши алоҳидаи муҳаммасҳои шоир ба мавзӯҳои иҷтимоӣ рузгор бахшида шуда, равияи эътирозӣ дорад.

Калидвожаҳо: Сайидо Насафӣ, услубшиносӣ, ғазал, маҳаммас, қасида, лирика, шеърӣ ҳаҷвӣ, зебоии табиат, ҳаракати эътироз.

Яке аз навъҳои адабие, ки адабиёти форсии тоҷикиро аз асри XV ба баъд ғанитар гардонида омадааст, ин жанри муҳаммас мебошад. Гӯяндаи ин ҷинси ғиноиро муҳаммасгӯӣ ё муҳаммасро мегӯянд. Аслан муҳаммас калимаи арабӣ буда, маънояш панҷгона аст. Дар илми адабиётшиносии мо, тавре ишора рафт, муҳаммасро ҳамчун яке аз навъҳои адабӣ ё лирика медонанд. Роҷеъ ба ин гуна шакли шеърӣ будани муҳаммас адабиётшиносони гузашта ӯ имрӯза ақидаҳои гуногуни худро дошта бошанд ҳам, «Назарияи адабиёт» муҳаммасро чунин таъриф додааст: «Шеър, ки ҳар банди он аз панҷ мисраъ иборат буда, дар банди якум ҳамаи мисраъҳо бо як таркиби қофия (а, а, а, а, а) сохта мешаванд ва дар бандҳои дигар чор мисраи аввал алоҳида ӯ мисраи панҷум ба мисраи якуми банди аввал ҳамқофия аст (б б б б а ва в в в в а ва ғ.), муҳаммас номида мешавад» [3, 240].

Зимни таҳқиқи баррасиҳо оид ба муҳаммас ба сифати ҷамъбаст, дар «Энсиклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик» чунин омадааст, ки «Муҳаммас асосан ду навъ дорад: 1) шеърӣ ҳар бандаш панҷмисраӣ, ки аз тарафи як шоир гуфта шудааст; 2) шеър, ки дар ҳар бандаш се мисраи аввали ҳамвазну қофия аз шоири муҳаммасгӯ ва ду мисраи охири банд аз ғазали шоири дигар мебошад, ки онро муҳаммасбандӣ ё муҳаммаси ботазмин меноманд» [2, 357]. Бояд гуфт, ки дар ҳар навъи дувуми муҳаммас дар банди охир ё хотима таҳаллуси ҳар ду шоир зикр меёбад. Аз таърихи пайдоиш то кунун маълум аст, ки мавзӯи асосӣ ва меҳварии муҳаммас ишқу муҳаббат аст. Вале поёнтар вобаста ба мавзӯ ҳоҳем дид, ки дар ин жанри адабӣ дар баробари мавзӯи ишқу муҳаббат, мавзӯҳои ахлоқ, шикоят аз замона, ҳаёти иҷтимоӣ, дарду ғам ва ғайра низ ҷой доранд.

Вобаста ба ишораҳои муҳаммас дар эҷодиёти шоирони адабиёти форсии тоҷикӣ ҳам дар шакли мустақил ва ҳам дар шакли тазмин дучор мешавад. Аз шоирони муҳаммасгӯи адабиётмон метавон Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ, Абдурахмони Мушфиқӣ, Сайидо Насафӣ, Шамсиддини Шохин, Ҳайрат, Мухлиси Бадахшонӣ, Абдулҳайи Мучахарфӣ,

Нақибхон Туғрали Ахрорӣ, Садриддин Айнӣ, Зуфархон Чавҳарӣ ва дигаронро ёд кард, ки дар байнашон яке аз шоирони тавонои асри XVII ва оғози асри XVIII-и тоҷик, ки ҳиссае аз эҷодиёташро мухаммас ташкил мекунад, Миробид Сайидои Насафӣ (таваллуд тақрибан 1618, Насоф - вафот байни солҳои 1707 - 1711, Бухоро) мебошад. Дар девонҳои қалами шоир, ки асосан дар ганҷинаҳои нусхаи қалами Тоҷикистон маҳфузанд (беш аз 20 нусха), камобеш 74 мухаммаси ӯ китобат гардидааст. Аз ин миқдор то имрӯз дар «Намунаи адабиёти тоҷик»-и Садриддин Айнӣ се мухаммаси Сайидои Насафӣ [1, 110-112], дар китоби «Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик»-и Абдулғанӣ Мирзоев, дар боби илова даҳ мухаммаси шоир [5], дар «Гулшани адаб» [4, 218-221] чаҳор мухаммаси суҳанвар, дар «Асарҳои мунтахаб»-и Миробид Сайидои Насафӣ, ки Нодир Шанбезода мураттаб сохтааст [6], шасту чаҳор мухаммаси эҷодкор, дар матни илмӣ-интиқодии «Қуллӣҳои осор»-и Сайидои Насафӣ [7], ки Ҷобулқо Додалишоев таҳияву тадвин намудааст, ҳафтоду чаҳор мухаммас, дар «Девон»-и Сайидои Насафӣ [8], ки Алиӣ Муҳаммадии Хуросонӣ таҳияву тадвин намудааст, шасту се мухаммаси ин адиби барҷастаи даврони худ ба нашр расидаву дастраси хонандагон гардонида шудааст.

Теъдоди гуногуни банаширрасидаи мухаммасоти Сайидои Насафӣ баёнгари онанд, ки дар кишвари мо дар ҷопҳои гуногун ҳамаи мухаммасҳои дар нусхаи қаламӣ маҳфузмондаи шоир ба таъъ расидаанд ва ин кори моро дар омӯзишу пажӯҳиши онҳо хеле осон мегардонад. Дар асоси матни илмӣ-интиқодии осори шоир, ки Ҷобулқо Додалишоев ба таъъ расонидаасту мо онро маъхазӣ асосии кори худ қарор додаем, Сайидои Насафӣ ба 73 ғазали 28 нафар шоирони гузашта ва муосираш мухаммас бастааст. Пас, маълум мегардад, ки мавсуф танҳо як мухаммаси ба пуррагӣ аз ҷониби ҳудаш гуфта дораду халос, боқӣ 73 мухаммасро ӯ бо мухаммасбандӣ бар ғазали шоирони дигар эҷод кардааст. Аз инҳо 31 мухаммас ба ғазалҳои Соибӣ Табрезӣ, 4 мухаммас ба ғазалҳои Ҳоча Ҳофизӣ Шерозӣ, 4 мухаммас ба ғазалҳои Ваҳшӣ Бофқӣ, 3 мухаммас ба ғазалҳои Мавлоно Абдулрахмони Ҷомӣ, 3 мухаммас ба ғазалҳои Муҳташами Самарқандӣ, 2 мухаммас ба ғазалҳои Абдулрахмони Мушфиқӣ, 2 мухаммас ба ғазалҳои Урфӣ Шерозӣ, 2 мухаммас ба ғазалҳои Бадъ, 2 мухаммас ба ғазалҳои Нодирӣ, 2 мухаммас ба ғазалҳои Осафӣ Ҳиравӣ ва якмухаммасӣ ба ғазалҳои Рафеъӣ Бухорӣ, Санҷар, Муддаӣ, Ироқӣ, Муъмин, Анқо, Камоли Хучандӣ, Ҳайдар, Толиби Омулӣ, Бадриддин Ҳилолӣ, Ҷомеъ, Фигонӣ, Фурӯғӣ, Адои Бухорӣ, Шонӣ, Калими Кошонӣ, Амир Хусрав ва Осафӣ мебошанд.

Пеш аз он ки сохту муҳтавои мухаммасоти Сайидои Насафиро баррасӣ намоем, бояд гуфт, ки дар бораи мухаммасҳои ин шоири мухаммасаро ба ҷуз ишораҳои ҷузъӣ ва кӯтоҳе дар адабиёти мавҷуда, таҳлили мушаххасе дарнаёфтем. Масалан, адабиётшинос Абдулғанӣ Мирзоев аз 74 мухаммас доштани шоир хабар диҳад ҳам, вале зиёда аз ин дар ин бора суҳан нарондааст. Ё адабиётшиноси дигар Алиӣ Муҳаммадии Хуросонӣ дар муқаддимаи «Девон»-и Сайидои Насафӣ навиштаи худ аз шоироне, ки Сайидо ба ғазалҳояшон мухаммас бастааст, ёдовар шуда, навиштааст: «Аз номи шоироне, ки Сайидо ба ғазали онҳо мухаммас бастааст, бармеояд, ки баъзе аз онҳо дар адабиётмон машҳуру маъруф набошанд ҳам, ғазалҳояшон писанди шоири мухаммасаро гардида будааст. Ва ба ғазали шоирони номашхур мухаммас бастани шоир бегумон ҳамин хулосаро пеш меорад. Дар мухаммасҳои мавсуф камоли маҳорати устодӣ бо ҳусни баёну забони равон тавҷам аст» [8, 13] ва ғ. Ин гуфтаҳо ҳеҷ гоҳ касро доир ба сохту муҳтавои мухаммасоти Сайидо қаноатманд карда наметавонанд. Ва ҳамин

моро водор дошт, ки ба ин мавзӯ рӯ орему ҳаддалимкон роҷеъ ба мухаммасоти ин шоири тавоно баъзе андешаҳои худро рӯи қоғаз орем.

Дар баробари ба ғазали шоирони давраҳои гуногуни адабиётмон аз рӯи завқ мухаммас бастанӣ Сайидои Насафӣ сохту муҳтавои мухаммасҳои шоир низ гуногун мебошанд. Мухаммасоте, ки эҷодкор барои мо мерос гузоштааст, аз 4 то 7 банд доранд. Аз ҷумла, 6 мухаммаси шоир 4 бандӣ, 48 мухаммасаш 5 бандӣ, 7 мухаммасаш 6 бандӣ ва 13 мухаммасаш 7 бандӣ мебошанд, ки 2025 байтро ташкил медиҳанд. Дар ҳамин ҷо ба як чизи дигар бояд таваҷҷуҳ намуд, ки бештар, аз ғазали мухаммасҳои Сайидо 5 бандӣ мебошанд. Ин маънои онро надорад, ки вай аз байни ғазалҳои шоирони ба онҳо мухаммас баста, танҳо ғазалҳои 5 байтӣ доштаи онҳоро сара карда бошад. На, дар ин вақт худро озод нигоҳ дошта, мувофиқи таъбу завқи худ байтҳои барояш маъқул мухаммас бастааст. Яъне, вай дар гуфтани ин жанри адабӣ аз ихтиёри шоирӣ кор гирифта, ашъори худро рангин сохтааст. Масалан, ғазале аз Соибӣ Табрэзӣ мегирем, ки он аз 14 байт иборат буда, бо ин матлаъ сар мешавад:

Ғайри Ҳақро медиҳӣ раҳ дар ҳарими дил чаро?

Мекашӣ бар сафҳаи ҳастӣ хати ботил чаро? [10, 44- 45]

Сайидои Насафӣ бошад ба панҷ байти он; байтҳои якум, дувум, панҷум, ҳафтум ва охири он - ҷаҳордахум мухаммас бастаасту ҳалос. Байтҳои дигар аз ихтиёри шоири мухаммасро берун мондаанд.

Дар баробари ин суҳанвари бориқназар кӯшидааст, ки ба баъзе ғазалҳои пурраи шоирони гузашта ва ҳамзамонаш мухаммас бандад, ки мисолашро боз аз ғазалҳои Соибӣ Табрэзӣ меорем. Соиб ғазале дорад бо ин мисраъ:

Гуландоме, ки меодам ба хуни дида обашро,

Чӣ сон бинам, ки охир дигаре гирад гулобашро? [10, 195]

ки аз 5 байт иборат мебошад. Сайидо ба ин 5 байти шоири ғазалсари пурра мухаммас бастааст, ки банди мақтаи онро иқтибос менамояд:

Чаро истодаӣ, ай Сайидо, чун сарв по дар гил,

Дар ин гулзор натвон сохтан як соате манзил?!

Киро афтода дар боғи ҷаҳон ин қиссаи мушқил?!

«Ниҳолеро, ки ман чун тоқ парвардам ба хуни дил,

Чӣ сон бинам ба дасти дигаре, Соиб, шаробашро?! [7, 126]

Мухаммасҳои Сайидои Насафӣ аз ҷиҳати мавзӯ ва муҳтаво низ гуногунанд ва маншаъ аз ғазалҳои мегиранд, ки шоир ба онҳо мухаммас бастаасту тазмин кардааст. Дар онҳо пеш аз ҳама ва беш аз ҳама мо мавзӯи ишқро бо ҳама бурду бохтҳои, шодию ғамаш, бешу камаш, дарди ҳичрону шаҳди висолаш ва ғайра дармеёбем. Мухаммасарои устои ҳунари худ ғазале аз ғазалҳои ошиқонаи Соибро гирифта, ошиқона ба ин оҳанги мухаммас баставу тазмин мекунад:

Ҷониби кулбаам, ай, дӯстнавоз, омадаӣ,

Шамъи

болини маро баҳри гудоз омадаӣ,

Имшаб, ай қиблаи арбоби ниёз, омадаӣ,

«Дилрабоёна дигар бар сари ноз омадаӣ,

Аз дили ман чӣ ба ҷон монда, ки боз омадаӣ?!» [7, 161]

Сайидои Насафӣ дар як мухаммаси худ маъшуқро сарзаниш намуда, таъкид менамояд, ки беҳудагардӣ ва қач мондани пой касро шарманда менамояд. Чунки ашхос на танҳо худро,

хатто авлоду қавму ҷамъро шармсор месозанд. Аз ин рӯ, бояд дар ҳама ҷо ҳадди худро нигоҳ дошт, хоса дар базмҳои тараб бо ёрон:

Хӯрдӣ шароби нобу саранҷомии ту рафт,
Шарми нигаҳ зи наргиси бодомии ту рафт,
Ранг аз руҳи ҳаё зи майошомии ту рафт,
«Рафтӣ ба базми ғайру наҷӯномии ту рафт,
Номуси сад қабила зи як хомии ту рафт !»

х х х

Зохид агар ба домани покат барад суҷуд,
Ошиқ ба исмати ту фириштад агар дуруд,
Ҳар дам расад зи гардиши афлок ин суруд:
«Акнун дусад фаришта наҷӯ гӯя(н)даш, чӣ суд?!
Дар шаҳрҳо ҳикояти бадномии ту рафт!» [7, 149]

Ин мухаммас, ки боз се банди дигар дорад, бар ғазали Назирӣ баста шудааст. Дар ниҳоди ин мухаммас тарғиби ишқу муҳаббати поки инсонӣ ҷой дорад ва ҷанбаи баланди ахлоқиро дар худ таҷассум сохтааст. Дуруст аст, ки дар ин мухаммас шоир бадахлоқонро мазаммат менамояд, аммо ҳадафи ӯ ҳамоно ҳидоят намудан ба сӯи ахлоқи ҳамида мебошад.

Шоири мухаммассаро вобаста ба мавзӯи ишқ аз ошиқон сабру таҳаммулро ҷашмдор бошад ҳам, аз хубон бӯи вафоро умедвор нест ва дар банди аввали мухаммаса, ки бар ғазали Осифии Ҳиравӣ навиштааст, бо ҳасрат мегӯяд:

Ҳар кӣ дар ғам сабр кард, Айюб медонем мо,
Хӯ ба ҳичронкардари Яъқуб медонем мо,
Ошиқонро дар вафо мансуб медонем мо,
«Бевафой шеваи маҳбуб медонем мо,
Нест хубонро вафое, хуб медонем мо!» [7, 141]

Қаҳрамони лирикии эҷодкори асил дар роҳи ишқ осуда ва бекор нест. Пайваста боазобу машаққат аз дунболи маъшуқа дар ҷустуҷӯи ўст, ки мегӯяд:

Рафтам шабе ба кӯяш бо қомати ҳамида,
Бо сад ҳавас нишастам чун гул ба хун тапида.
Даврон ҳанӯз аз хоб нақшуда буд дида,
«Он маҳлиқо баромад аз хона май кашида,
Моил ба уфтодан чун меваи расида»... [7, 132]

Дар мухаммасҳои Сайидои Насафӣ вобаста ба талаботи даври замон ва ғазалҳое, ки шоир мувофиқи таъбу завқи худ интиҳоб кардааст, дар баробари мавзӯҳои вафову бевафой дар ишқ, шикоят аз ҷафои ёр, тасвири ҳусну ҷамоли маъшуқа, тасвири душвории роҳи ишқу ошиқӣ, ҳамзамон бо мавзӯҳои муҳаббати Илоҳӣ, тасвири ҳусни ботаровати баҳор ва сифати иди Наврӯз, тараннуми инсонпарварӣ ва ҳаётдӯстӣ, шикоят аз замон ва фалаки қасрафтор, танқиди замон ва аҳли он, инсон ва ҷойгоҳи он дар ҷомеа ва ғ. метавон дучор омад, ки ҳар яке бори маъонии бикр кашидаанд.

Барои ин шоири ғазалсаро дар баробари нӯш кардан, аз бодаи ишқ, лаззат бурдан аз баҳору зебоии он дар ҳамаи синну сол гуворост. Ў дар ҳар ҳолате, ки набошад, баҳорро хушу гуворо пешвоз мегирад ва аз шароби арғавонии он нӯши ҷон мекунад ва дар ҳама ҳолат ҷаҳорҷӯбаи ғазали мухаммас бастаашро нигоҳ медораду мегӯяд:

Баҳор омад, бикаш дар боғ раҳти комрониро,

Зи акси бода гулгун соз ранги заъфарониرو,
Агар чун Хизр меҳоҳӣ ҳаёти ҷовидониру,
«Мадеҳ аз даст дар пирӣ шароби арғавониру,
Шароби куҳна аз дил мебарад ёди ҷавониру»! [7, 153]

Вале боз ҳам баҳор бе ҷашми наргиси нигор маъние надорад. Маъшуқа аст, ки ҷаман гул-гул мешукуфад, дил муғча метапад, оби ҷӯй ором надорад ва ғайра:

Дар ҷаман гул чу ҳадиси ту шунидан гирад,
Бар сари шох дили ғунча тапидан гирад.
Об чун мавҷ ба ҳар сӯй давидан гирад,
«Дар гулистон чун насими ту вазидан гирад,
Ҷашми наргис ба сари сабза паридан гирад»! [7, 164]

Бо рафтани моҳи рамазону омадани иди рамазон шодию фараҳи симои лирикии шоир ҳадду интиҳо надорад. Дар ин рӯз хурду калон, пиру ҷавон дар сайронгоҳҳоянд. Мардон дар як сӯю занон дар сӯи дигар базмҳои тараб оростаанд. Ғӯиё аз замин то осмон гул кардаасту ҳама ҷои шаҳр «Қасри Ширин»-у «рашки Парвин» гаштаву аз мактабхонаҳо то масҷиду меҳроб оҳанги идиро замзама доранд. Ин мухаммаси шоир бар ғазали Калими Кошонӣ буда, дар банди мактаб Сайидои Насафӣ ба худ ишора намуда мегӯяд:

Сайидо, барҳез аз ҷо ҷусту ҷобук чун насим,
Медихад ҷӯши халоиқ мужда аз ҷӯши қадим,
Метавон чун сарв дар саҳни Мусалло, ай Калим,
Рафт берун аз дили ойинаҳо зангорҳо»! [7, 157]

Дар ин мухаммас дар баробари аз ҷониби мухаммасгӯ риоя шудан ба мавзӯи ғазали Калимии Кошонӣ, ҳамзамон забону ҳусни баён ва сабки нигориши ғазали ғазалсаро саҳт риоя шудааст. Агар ба ҷои таҳаллуси Калим ягон калимаи дигар иваз карда шавад, чунин ба назар мерасад, ки ин мухаммас мухаммаси худи Сайидои Насафист. Агар ба ҳамаи 74 мухаммаси шоир аз ҳамин зовия назар андозему таваҷҷуҳ намоем ҳамин ҳунари мухаммасароии Сайидо равшантар намоён шуда меистад.

Яке аз мавзӯҳои, ки на танҳо дар мухаммас, балки дар тамоми осори Сайидои Насафӣ мавҷеи вижа дорад, ин дар замони ӯ, дар муҳити зисти ӯ ноёб гаштани ашхоси дорову саховатпеша мебошад. Табиист, ки шоир заҳмат кашидану подоши онро дарнаёфтандаро дар назар дорад. Зеро дар аҳди ӯ аҳли ҳунару хирад ин ҳолати ношоистаи замонаро бештар таҳаммул карда натавониста, аз диёре ба диёре, аз мулке ба мулке дунболи рӯзӣ мегарданд, ҷӣ ҳарфе аз беваю бечорагон. Ин гуфтори шоир ҳушдор ба аҳли ҷоҳ, ҳокимону сарварони мулк, дастандаркорони бемулоҳизаи дарборҳо доништа мешавад. Шоир аз забони қаҳрамони лирикии худ ба ин маънӣ лаб ба шиква мекушояд ва бо ҳасрат мегӯяд:

Арбоби ҷудро кафи гавҳарфишон намонд,
Дасти кушодае ба муҳиту ба кон намонд,
Дар рӯзгори мо зи мурувват нишон намонд,
«Аз ҳиммати баланд асар дарҷаҳон намонд,
Як сарв дар саросари ин бўстон намонд»!

То ҷуғд тинатон ба фазои ҷаман шуданд,
Чун сабза сояпарвари сарву суман шуданд,

Гулҳо зи баски ҳамдами зоғу заған шуданд,
«Мурғони нағмасанҷ чилои ватан шуданд,
Чуз байзаи шикаста дар ин ошён намонд!» [7, 143]

Ҳамин маъниро метавон дар ғазалиёти шоир зиёд дучор омад. Вай дар матлаъи ғазале мегӯяд:

Ҳамраҳон рафтанду ман по дар ватан дорам ҳанӯз,
Таъя чун сурат ба девори бадан дорам ҳанӯз [8, 216].

Замони Сайидои Насафӣ, ки дар он қаҳрамони лирикии шоир зиндагӣ доранд, дар баробари қашшоқу бенаво, нодору соил, бечораву афтода будан саросар печидаи ҷурму гуноҳ, нопокӣ, авомфиребӣ ва ғ. будааст, ки ин ҳама зимни осори шоир, баҳусус муҳаммасҳояш, шояд барои тарғибу тантанаи ахлоқи ҳамидаи ҷомеа бошад, инъикоси худро ёфтаанд. Ба матлаъи ин муҳаммаси шоир тавачҷуҳ намуда, дармеёбем, ки ӯ ҷомеаи пурфасоди замони худро дар назар дорад:

Насозад тавба аз кирдори худ ҷоне, ки ман дорам,
Намеояд ба худ то ҳашр нисёне, ки ман дорам,
Нам ғунҷад ба олам ҷурми пинҳоне, ки ман дорам,
«Занад паҳлу ба гардун кӯҳи исёне, ки ман дорам,
Ба сад дарё нагардад пок домоне, ки ман дорам!» [7, 163-164]

Сайидои Насафӣ барои нишон додани руҳияи замони худ оҳиста ва мулоҳизакор аст. Вай медонад, ки наметавонад аҳли замон, баҳусус аҳли тақвора бо забони худ зери тозиёнаи танкид гирад. Аз ин рӯ, аз Соиби Табрешӣ ин мавзӯи тунду тезро вом гирифта бо овози баланд гуфтааст:

Дар ҷаман имрӯз булбул масти гуфтори худ аст,
Кабк дар кӯҳсорҳо побанди рафтори худ аст,
Сарв мағрури қаду гул маҳви руҳсори худ аст,
«Ҳар киро бинем дар олам гирифтори худ аст,
Кори Ҳақ дар токи нисён монда, дар кори худ аст!» [7, 159]

Ҷойи таъкид аст, ки аз 74 муҳаммаси шоир танҳо як муҳаммаси он ба пуррагӣ офаридаи ӯ буда, аз 5 банд иборат асту оҳанги шиква аз замон ва ҳамнишинон дорад. Сайидои Насафӣ дар банди севуми ин муҳаммас гуфтааст:

Меҳрубониҳо намудам дӯстони хешро,
Ёр бо мадҳу сано кардам забони хешро.
Чун қалам гӯям ман акнун достони хешро,
Хоки пойи ҳар як аз ҳамсуҳбатони хешро,
Солҳо дар дидаи худ тӯтиё кардам, нашуд! [7, 154]

Дар баробари сохт, мавзӯю муҳтаво забони баёни Сайидо, ки шевою равон, оҳангнок ва бо мусиқӣ тавҷам мебошанд, бо санъатҳои бадеӣ, тозаҳаёлиҳо оростави перостаанду мавзӯи алоҳидаи таҳқиқ доништа мешавад.

Ҳамин тавр, Сайидои Насафӣ дар таърихи адабиётамон аз чехраҳои тобони адаб буда, дар баробари эҷоди осори зиёди мондгор, дар навиштану интишор додани жанри мушкилписанди муҳаммас маҳорати баланди шоирӣ худро нишон дода тавонистаасту то ба имрӯз вирди забонҳо ва писанди хотирҳоянд.

Адабиёт:

1. Айнӣ Садриддин. Намунаи адабиёти тоҷик / Саадриддин Айнӣ. Таҳия ва нашри китоб бо кӯшиш ва зери назари К. Айнӣ ва Н. Қосим. - Душанбе: Мега Басин, 2010. - 420 с.
2. Аҳрорӣ З. Мухаммас / З.Аҳрорӣ// Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. - Душанбе, 1989. - 560 с.
3. Бобоев Ю. Назарияи адабиёт (қисми 1) / Ю.Бобоев. - Душанбе: Маориф, 1987. - 376 с.
4. Гулшани адаб. Намунаҳои назми тоҷик иборат аз панҷ ҷилд. Ҷилди IV. Тартибдихандагон А. Афсаҳзод, Ҷ. Додалишоев, Л. Сулаймонова, Ш. Нуриддинов. - Душанбе: Ирфон, 1977, - 386 с.
5. Мирзоев М. Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик / Абдулғанӣ Мирзоев. - Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1947. - 200 с.
6. Насафӣ Миробид Сайидо. Асарҳои мунтахаб /Миробид Сайидои Насафӣ. Таҳияи Ҷ. Шанбезода. - Душанбе: Ирфон, 1977. - 704 с.
7. Насафӣ Сайидо. Куллии осор /Сайидои Насафӣ. Матни илмию интиқодӣ бо муқаддима ва тасҳеҳи Ҷобулқо Додалишоев. - Душанбе:Дониш, 1990. - 467+ 4с.
8. Насафӣ Сайидо. Девон /Сайидои Насафӣ. Таҳияи матн бо муқаддима ва луғоту тавзеҳоти Алии Мухаммадии Хуросонӣ. - Душанбе: Дониш, 2017. - 480 с.
9. Саъдиев С. Адабиёти тоҷик дар асри XVII / Садрид Саъдиев. - Душанбе: Дониш, 1985. - 268 с.
10. Соиб. Мунтахабот /Мирзо Мухаммадали Соиб. - Мураттибон З. Аҳрорӣ, Ш. Лоик. - Душанбе: Ирфон, 1980, - 704 с.

САЙДО НАСАФИ - ПЕВЕЦ ЛЮБВИ И КРАСОТЫ

Аннотация. Миробид Сайидо Насафи является одним из крупнейших поэтов персидско-таджикской литературы XVII века, чье творчество отличается особой красотой и аллегоричностью изложения, стилистикой поэтической речи. Литературное наследие поэта включает в себя большое число газелей, касид, мухаммасов, месневи, а также аллегорическую сатирическую поэму «Бахориёт» («Сказание о животных»), в котором обличаются пороки правящей верхушки и социальное неравенство.

В настоящей статье дается краткая характеристика идейно-художественным и тематическим особенностям мухаммасов Сайидо, а также их количеству и роли в общем творчестве поэта. Тематический анализ данного стихотворного жанра показывает, что большинство мухаммасов Сайидо имеют лирическое содержание. В них также воспеваются красота природы, особенно, весенняя пора. Отдельная часть мухаммасов поэта посвящена социально-бытовой теме и имеет протестную направленность.

Ключевые слова: Сайидо Насафи, стилистика, газель, махаммас, касыда, лирика, сатирическая поэма, красота природы, протестное направление.

SAIDOI NASAFI - POET OF LOVE AND BEAUTY

Annotation. Mirobid Saidoi Nasafi is one greatest poets of the Persian - Tajik literature of XVII century, whose creation differs by special beauty and attraction, poetic style of speech. Literature heritage of the poet includes great numbers gazels, qasidas, mukhammases, masnavies, as

well as his attractive satiric poem Bahoriyot («Story about animals »), which open disadvantages of the ruling class and social inequality.

This article gives a brief description of ideal - literature and thematic features of Saidos mukhammases and their number and place in total work of the poet. The thematic analyze of this poetic style shows that the majority of Saidos mukhammases have lyric content. They also sing the nature beauty, especially the spring time. The separate part of mukhammas of the poet is devoted to social - habitat theme and has protest direction.

Keywords: Saidoi Nasafi, style, gazel, qasida, mukhammase, satiric poem, lyric, nature beauty, protest direction.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Нурова Кубриё Алифовна - номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи «Забони тоҷикӣ» Донишгоҳи технологии Тоҷикистон.

Сведения об авторе:

Нурова Кубриё Алифовна - кандидат филологических наук, доцент кафедры «Таджикского языка» Таджикского технологического университета.

Information about the author:

Nurova Kubriyo Alifovna - candidate of philological sciences, associate professor of the Tajik language department of the Tajik Technological University.

УДК.821/(575.3)

НАСРИ БАДЕЙ ВА ВУСЪАТИ ИНЪИКОСИ ҲАВОДИСИ ЗАМОН

(чанд мулоҳиза дар бораи гироиши
Баҳром Фирӯз ба насри бадеӣ)

Одинаев Н. С.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Шарҳи мухтасар. Устод Айнӣ замоне ба эҷоди асарҳои насри ихтиёр намуд, ки вазъияти сиёсӣ ва иҷтимоӣ даврони Шуравӣ хеле тезу тунд буда, руҳияи он рӯзхоро дар қолаби назм ғунҷондан барои эҷодкорон оромию амниятро тақозо менамуд. Вале чунин шароити мусоид дар арафаи Инқилоби Октябр ва чанд сол баъди ин рӯйдоди муҳими аср барои суҳанварон даст намерод, онҳо маҷбур буданд, ки бо мардум ба забоне суҳан ороянд, ки фаҳмо ва зудрас бошад. Ҳатто шоироне, ки дар ин вазъият эҷод менамуданд, аз лиҳози шеърӣ ва тасвири руҳияи замон суҳанашон берангу бӯй менамуд. Шоироне, ки аз ғазалҳои шеърӣ гузашта баҳравар буданд ва дар муҳити суннатии фарҳангу адаби ниёгон мақоми худро пайдо карда буданд, барои тараннуми “музаффариятҳои соҳти нав” канораҷӯӣ намуда, ҳатто

хомӯширо авло медонистад. Дар ин мақола ин раванд ба сифати як рӯйдоди адабӣ дар мисоли эҷодиёти устод Айнӣ ва Баҳром Фирӯз мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: наср, эҷод, услуб, раванд, адабиёт, тасвир, мақола, роман.

Ҳодисаи аз ҷаҳорҷубаи назм баромада, ба дунёи бекарони наср роҳ гирифтани суҳанварон дар адабиёти тоҷик таҷрибаи нав набуда, ин раванд дар қисмати аксари адибон чун рӯйдоди муқаррарӣ муаррифӣ мегардад. Устод Айнӣ сабабгори интиҳоби ин равандро дар қисмати эҷодии худ “ҷаҳорҷубаи танги назм” қаламдод намуда, минбаъд ҷодаи пуртазоду мушкили насрро ихтиёр намуданро таъкид кардааст. Ў соли 1935 пас аз чандин соли аз назм канор гирифтани маҷмуаи шеърнашро бо номи “Ёдгорӣ” аз ҷоп бароварда, бори дигар аз даврони шоирӣ худ ёдоварӣ намудааст. Дар сарсухани маҷмуаи мазкур, ки “Як-ду суҳан” унвон дорад, устод оид ба қадамҳои аввалини худ дар майдони адабиёт чунин ёд мекунад: “Аввалин бор ки ман дар майдони адабиёт қадамгузор шудам, ҳавасгори ашъор будам, пеш аз он ки хатти саводам баромад, ба шеърнависӣ ва шеърэҷодкунӣ ҳаваси тамом доштам; гуфта метавонам, ки хатти саводи ман ба воситаи шеърҳои ва шеърнависӣ баромадааст.

Аббат дар он миён ба тақлиди он шеърҳое, ки медидам ва мешунидам, худам ҳам шеър мебофтам, ҳарчанд қабоҳати шеъри имрӯз навиштаам баъд аз чанд рӯз ба худам маълум шуда, ба сӯхтан ва талаф кардани он маҷбур шавам ҳам, боз аз ин кор даст намекашидам ва боз дар пайи ба майдон овардани шеъри тозае меафтадам, рафта-рафта номам ба қатори шоирони он замон гузашт.

Хулоса, то Инқилоби Октябр ман ягон порчаи адабии наср ба майдон наёвардам ва ҳар кас маро шоир мепиндошт” [1, 3].

Ба назари мо, дар замон, ки устод Айнӣ ба эҷоди асарҳои насрӣ ихтиёр намуд, вазъияти сиёсӣ иҷтимоӣ хеле тезу тунд буда, руҳияи он рӯзҳоро дар қолаби назм ғунҷондан барои эҷодкорон оромию амниятро тақозо менамуд. Вале чунин шароити мусоид дар арафаи Инқилоби Октябр ва чанд сол баъди ин рӯйдоди муҳими аср барои суҳанварон даст намедод, онҳо маҷбур буданд, ки бо мардум ба забоне суҳан ороянд, ки фаҳмо ва зудрас бошад. Ҳатто шоироне, ки дар ин вазъият эҷод менамуданд, аз лиҳози шеърӣ ва тасвири руҳияи замон суҳанашон берангу бӯй менамуд. Шоироне, ки аз фазилатҳои шеъри гузашта баҳравар буданд ва дар муҳити суннати фарҳанги адаби ғайрон мақоми ҳудро пайдо карда буданд, барои тараннуми “музаффариятҳои сохти нав” канораҷӯӣ намуда, ҳатто хомӯширо авло медонистад. Онҳое, ки бо ҳунари суҳанварии худ ба хизмати ҳукумати нав пардохтанд, шояд бозори шеърнаш хунук гардида, оқибат аз нуги қалами онҳо ба ҷуз суҳани беранг чизе бардошт намешуд. Устод Лоҳутӣ бо истеъдоди воло ба муҳити адабии шуравӣ камар баста, пушаймон шуд ва шеърнаш шояд аз ҳароби завқи мардум хеле коҳиш ёфт.

Устод Садриддин Айнӣ марҳилаи нави роҳи эҷодии ҳудро дар ин нигоштаи таърихӣ худ соли 1935 чунин ёдоварӣ мекунад: “Ҳарчанд пас аз Инқилоби Октябр ин пешаро (пешаи шоирӣ дар назар аст.- О.Н.) давом додам, аммо ҷорҷубаи вазну қофия барои ифодаи мазмунҳое, ки инқилоб илҳом мекард, тангӣ намуд, ба ҷойи ин ки қобилияти шеърӣ ман аз ифодаи он мазмунҳо дар либоси шеър очиз омад ва даромадам ба насрнависӣ” [1, 3].

Чи хеле ки мебинем, устод Айниро ҳисси масъулиятшиносӣ дар замони оғози давраи гузариш, ки ба дӯши адиб вазифаҳои муҳим дар боби ҳудшиносии миллӣ ва ҳушёрӣ сиёсӣ меистод, бад-он раҳнамун сохтааст, то аз олами ҳаёлот бо парии илҳоми шеър хайрухуш намуда, ба эҷоди асарҳои насрӣ рӯ орад. Дар ин маврид устод Айниро на ҳаваси насрнависӣ,

балки бо роҳи матбуот ба тарғиби худшиносии мардум сахмгузори намудан муҳим буд. Масоили бедории миллӣ ва тасвири ҳаёти воқеии мардум дар даҳсолаҳои аввали инқилоб хеле муҳим буд, ки ин вазифаҳо ба воситаи асарҳои насрӣ хеле мувофиқ меомад. Ин ҳолатро устод Айнӣ хеле хуб дарк карда, ҳунару истеъдоди худро на фақат ба офаридани мақолаю порчаҳои насрӣ, балки ба нигоштани повесту роман ва тадқиқоти пураарзиш дар муаррифии таърихи адабиёти гузашта сарф намуд. “Вақте ки як-ду порча асарҳои насрии ман ба майдон омад, шоириам аз хотирҳо фаромӯш гардид, аммо худ нахостам яке аз роҳҳои адабиам, ки як қисми муҳим ва бештарин умри ман ба вай сарф шудааст, дар айёми пириам аз ёдҳо равад ва қисме аз он шеърпорчаҳоро, ки дар замонҳои охир навиштаам ва баъзе аз онҳоро, ки то Инқилоб навишта шуда буд, барои ёдгории ҷавонон ҷамъ овардам ва он ҷараёнро тартиб дода номашро ҳам “Ёдгори” гузоштам” [1, 3].

Устод Айнӣ эҳтиёҷ бар он надошт, ки роҳи эҷодиро дигар намуда, дар наср аз пешгомҳои адабиёти муосир хоҳад шуд, чунин пиндор ба воқеияти он рӯз созгор намеояд, зеро устодро қисмати “қавми муаззами тоҷик”, ки дар чорроҳаи таърих во монда, мавриди қатлу ғорати ҳар “ғоратгари таърих” монда буд, маҷбур месозад, ки роҳи насрро пеш гирад ва ҳар чи бештар ба бедории тоҷикон азм карда бошад. Дар шеър ин рисолати таърихро солҳои 60-ум то оғози солҳои 2000-уми қарни XX Шоирони халқии Тоҷикистон Лоик Шералӣ сарбаландона иҷро намуд, ки дар ин хусус тадқиқоти пураарзиши Гулназар “Лоик чун Лоик”-ро метавон ном бурд [3, 120].

Солҳои 70-уми қарни XX нависандаи боистеъдоди тоҷик Баҳром Фирӯз ба ҳунари шоирӣ худ нукта гузошта, бо эҷоди асарҳои насрӣ дар адабиёти муосири тоҷик ин иқдомро баъд аз устод Садриддин Айнӣ аз нав дар муҳити адабии даврони худ таҷриба намуд. Суоле ба миён меояд, ки кадом омилҳо боис гардиданд, ки Баҳром Фирӯз бидуни ягон зарурат тадриҷан аз нигоштани шеърҳои ғинаӣ даст кашада, ба дунёи пуробуранги наср ворид шавад. Дар ҳолате, ки Баҳром Фирӯз соли 1971 ҳамчун шоир ба узвияти Иттифоқи нависандагони СССР пазируфта шуда, ҳуди ҳамон сол ӯ бо эҷоди аввалин ҳикояи худ “Бобо” ба роҳи наср даромад. Дар ин замон, яъне баъд аз анҷумани XXII Ҳизби коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ дар муҳити илмию фарҳангии ин кишвари бузург як навъ озодии суҳан боло гирифта, имконияти эҷодкорон ба эҳёи арзишҳои миллӣ ва суннатҳои ниёгон ба вучуд омад. Шеър ҳам аз тасвирҳои мучарради якранг ва шиорҳои сиёсӣ шаҳспарастии маҳз канорагирӣ менамуд. Дар назди аҳли эҷод вазифаҳои меистод, ки устод Айнӣ ба эҳёи онҳо оғоз бахшида, онҳоро сиёсати столӣ дар маҳдудиятҳои мафкуравию ҳизбӣ нигоҳ дошта буд. Шоирони тоҷик Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ, Қутбӣ Киром, Аминҷон Шукӯҳӣ, Муъмин Қаноат, Ашӯр Сафар, Бокӣ Раҳимзода, Ғаффор Мирзо ва даҳҳо дигарон ба мавзӯҳои худшиносии миллӣ ва бедории тоҷикон рӯ оварданд, ки дар байни онҳо Баҳром Фирӯз ҳам қарор дошт. Баҳром Фирӯзро шояд ҳамин вазъият хушдор дод, ки дар насри он рӯз дар радиои устодони адабиёти муосири тоҷик Сотим Улуғзода, Ҷалол Иқромӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев, Раҳим Ҷалил, Ғанӣ Абдулло ва дигарон дар масъалаи бедории миллӣ ва эҳёи арзишҳои инсонӣ иқдоми ҷиддӣ рӯи даст бигирад ва насли нави эҷодкорони миллиро дар ин замина намояндагӣ кунад. Шояд бо ҳамин пиндори нек Баҳром Фирӯз чун устод Айнӣ ҷойи худро дар майдони наср дид ва роҳи эҷодии худро дигар кард.

Баҳром Фирӯз соли 1989 ба **саволи** муҳбири Радиои тоҷик Нуралӣ Сафар “Сипас, чигуна ба наср нависӣ гузаштед?”- чунин посух дода буд:

“Баъдтар, ҳамчун узви Иттиҳодияи адибони СССР бо удабо ва уламои кишварҳои дуру наздик ошноӣ доштам ва дар мусофиратҳо будам ва пай бурдам, ки дар таълими мо-адибони тоҷик як нуқси азиме гузашта- адабиёти ҷаҳон ва хоса адабиёти Аврупоро наомӯхтаем. Ман ба ислоҳи ин нуқсон шуруъ кардам ва аз осори мансури адибони олам ончунон таъсир бардоштам, ки дар назарам шеърҳои дар нисбати наср шугли саҳле намуд... Ҳикояи нахустинамро Фазлиддин Муҳаммадиев дар мусаввада хонда маро ба тариқи зайл табрик гуфтанд:

- Хеле хурсандам, ки як нафар шоирро ба арсаи наср кашида гирифтем...

Баъди наشري он ҳикоя дар маҷаллаи “Садои Шарқ” устодон Мирсаид Миршакар ва Мирзо Турсунзода ба як овоз гуфтандам:

- Баҳром, ҳикоятро хондем. Нағз. Шеърат хуб аст, аммо насрат хубтар омад, домани ин шугро саҳт бигир...

Агарчи шеърҳои китоби нахустини ман “Розҳои маҳтобшаб”-ро баъзе аз хонандагон саросар аз бар медонистанд, ман ба сари дӯкони наср нишастам”[4.117-125].

Ин ҷо ҳам ҳодисаи тасодуфӣ ё пайи ягон манфиати шахсӣ набуда, балки адибро чанд омиле ба ин ҷода раҳнамун сохт, то ӯ роҳи минбаъдаи худро дар дунёи наср пайдо намуд. Набояд фаромӯш кард шоироне, ки ба таълифи асари насрӣ иловатан машғул буданд, зиёданд, вале онҳо боз ба ҳунари шоирӣ худ баргаштанд. Ба ин радиф Абдучаҳбор Қаҳҳорӣ, Муъмин Қаноат, Меҳмон Баҳтӣ, Гулназар, Холиқ Мирзозода, Расулхон Ҳодизода, Убайд Раҷаб, Раҷаб Амонов, Мирзо Муллоаҳмад, Атаҳон Сайфуллоев, Гулрухсор, Зулфия Атой, Салими Зарафшонӣ, Рустами Ваҳҳобзода, Ато Мирҳоҷа ва дигаронро метавон ном бурд, ки гоҳо пешаи асосии худро дигар карда, ба офаридани асарҳои насрӣ рӯ оварда, боз ба пешаи асосии худ баргаштаанд. Хосатан, Салими Зарафшонфарро метавон барои намуна ном бурд, ки дар мавридҳои мувофиқ ба тарҷума, нақди адабӣ ва мусоҳибаҳои ҷолиб рӯ меорад, вале пешаи шоирӣ худро ҳаргиз фаромӯш намесозад.

Дар ин миён танҳо Баҳром Фирӯзо метавон ном бурд, ки аз соли 1971 ба пешаи шоирӣ худ нуқта гузошта, аввалин ҳикояи худро ҳамон сол бо номи “Бобо” дар маҷаллаи “Садои Шарқ” ҷоп намуд. Маҷаллаи “Садои Шарқ” барои Баҳром Фирӯз мактаби бузурги омӯзиш ба ҳисоб мерафт ва хосатан чун ӯро бо тавсияи устод Мирзо Турсунзода ба кори ин маҷаллаи бонуфузи адабӣ ҷалб намуданд, дар ҳаёти эҷодии нависандаи оянда таккони ҷиддие бахшид. Баъди чанд муддат Баҳром Фирӯзо ба сифати мудири шуъбаи танқиди адабии маҷаллаи “Садои Шарқ” пазируфта шуд. Ин мактаби бузурги омӯзиш барои тарбияи нависандаи оянда роҳ кушод ва дар ин ҷо Баҳром Фирӯз ба ҳаёти воқеии адабии кишвар шинос шуд ва ин шиносӣ боис гардид, ки ӯ дар нимроҳи эҷодӣ дар роҳи омӯзиши нозукиҳои насри тоҷик иқдом намуд. Муҳити солими эҷодӣ, ҳамкорӣ бо устодони суҳан чун Мирзо Турсунзода, Мирсаид Миршакар, Муҳаммадҷон Шакурӣ, Ҷалол Иқромӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев, Сотим Улуғзода, иштироки бевосита дар муҳокимаи асарҳои тозаи эҷодӣ, кор дар шуъбаи танқиди адабӣ боис гардид, ки ӯ бештар ва беҳтар дар таълифи асарҳои баландмазмун талош намояд.

Ин ҳама омилҳо дар муайян намудани роҳи ояндаи эҷодӣ мусоидат намуда, майли ӯро ба сӯи асарҳои насрӣ бештар карданд. Баҳром Фирӯз шояд эҳсос намуда буд, ки табдили роҳи эҷодӣ як замоне мавриди таваҷҷуҳи аҳли тадқиқ қарор хоҳад гирифт. Маълум аст, ки устод Айниро табaddулотӣ сиёсии Инқилоб маҷбур сохт, ки аз назм даст кашад ва музаффариятҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ҳукумати вақтро ҳар ҷи бештар ва содаву фаҳмотар ба мардум расонда бошад. Ҳамзамон устод Айни ҳам чун Баҳром Фирӯз дар эҷоди ҳама навъҳои адабии шеър

дастёб буд, вале Инқилоб ёро ба доми худ кашид, то вақеяи рӯзгори гузаштаре ҳар қадар пурмазмун ва ғаммо ба мардум расонад. Шояд аз ҳамин сабаб ӯ дар ҳар мусоҳибааш бо ҳамқаламон ва муҳбирони рӯзномаву маҷаллаҳо доир ба ин масъала фикру мулоҳизаҳои худро иброз медашт. Баҳром Фирӯз дар мусоҳибааш бо муҳбири рӯзномаи “Комсомоли Тоҷикистон” (ҳоло “Ҷавонони Тоҷикистон”) Пайванди Гулмурод соли 1981 ба ин масъала рӯчӯ намуда, саҳми устод Муҳаммадҷон Шакурӣ ва Фазлиддин Муҳаммадиевро дар раванди ташаккули ҳунари нависандагӣ махсус таъкид намуда, чунин менигорад: “Баъди он ки ду китоби шеърҳо чоп шуд, шавқе ҳикоянависиам боз маро беқарор кард. Ин дафъа устодони муқтабери ман Фазлиддин Муҳаммадиев ва Муҳаммадҷон Шукӯров бо сабру тоқати зиёд нуқсонҳои маро ислоҳ мекарданд, ба ман дарси нависандагӣ меоданд. Оқибат, рӯзе Фазлиддин Муҳаммадиев баъди хондани дастанвиси як ҳикояи ман ба идораи журнали “Садои Шарқ” омада, маро табрик карданд...” [2, 23-29].

Қайд кардан ҷоиш аст, ки Баҳром Фирӯз дар овони ҷавонӣ ба ҳикоянависӣ майл доштааст, вале таҷрибаи нокифоя боис гардид, ки ӯ ҳунари шоирро пеша карда, то замони худро дар роҳи наср устувор гардонидан, ба офаридани шеърҳои ғиноӣ машғул шавад. Вале сабаби асосии ба наср баргаштани нависандаро танҳо аз вазъи сиёсӣ фарҳангии солҳои 60-уми қарни XX ва боло рафтани дараҷаи масъулиятшиносии нависанда дар роҳи тарбияи руҳи худшиносии миллӣ ҷустуҷӯ кардан дуруст хоҳад буд. Баҳром Фирӯз дар ин ҷода мекӯшад, ба вазъи нишон додани нуқсонҳои ахлоқии ҷомеа мардумро ба роҳи бунёди ҷомеаи озод ва обод раҳнамун созад. Устод Муҳаммадҷон Шакурӣ ин вижагиҳои ҳоси эҷодии Баҳром Фирӯзро дар назар дошта, нисбати осори ӯ чунин баҳо медиҳад: “Арзишҳои маънавии ҷовид бунёди одамятро ташкил менамоянд. Онҳоро бодикқат омӯхтан, дар рафти дигаргуниҳои пурсуръати замони тӯфонии мо муҳимтарин падидаҳои онҳоро аз даст навода, бо худ эҳтиёткорона ба оянда бурдан ва барои фардои башарият маҳфуз доштан вазифаи бузурги гуманистӣ мебошад. Адабиёт ҳам дар ин роҳ хизмат мекунад. Аҳамияти аксари асарҳои Баҳром Фирӯз низ дар ҳамин аст” [11].

Бо вучуди ин мо кӯшидем дар раванди ташаккули роҳи эҷодии устод Айнӣ ва Баҳром Фирӯз ин тамоюли адабро мавриди омӯзиш ва пажӯҳиш қарор дода бошем, то бубинем, ки чунин тағйироти ҳунари то қадом дараҷа ба ташаккули адабии миллӣ таъсиргузор мегардад. Сарнавишти пуршикасти устод Айнӣ ёро ба шӯҷаи адабияти сиёсӣ мерасонад, ки натиҷаи онро мо дар таҳияи “Намунаи адабии тоҷик” ва дигар иқдоми созандагии эшон мебинем.

Устод Айнӣ дар он замон аз сохти амирӣ озор дида буд ва чун шахси аз ҷабри сохти қуҳна дилозурда, метавонист, ба сохти гузашта бо нафрату адоват нигарад. Ҳамин омилҳо устод Айниро бештар ба сӯи наср кашид, вагарна эшон дар шеъри тоҷик пеш аз инқилоб ва баъди он мавқеи намоёнро соҳиб буд.

Вале Баҳром Фирӯз дар замони хеле осоишта ва дар муҳити солими адабӣ дар ин ҷода аз пайи устод Айнӣ роҳ гирифт. Шеъри ӯ аз ҷониби муҳаққиқон низ хеле хуб пазируфта шуда буд. Шоир Ҷамшед Шанбезода дар сарсухани китоби шоир, ки соли 1967 бо номи “Рӯзҳои маҳтобшав” чоп шуда буд, ба шеъри Баҳром Фирӯз чунин баҳо медиҳад: “Шоҳини таъби Баҳром Фирӯз баландпарвоз аст. Вай дар шеърсароӣ аз ҳамсолонаш ба таври намоён фарқ мекунад. Баҳром Фирӯз дар мавзӯҳои гуногун ҷустуҷӯкорона мазмунҳои нав ёфта, шеърҳои баланд эҷод мекунад. Шеърҳои лирикии вай хеле равоӣ салис мебошанд” [9,5].

Ҳатто муаллифи сарсухан бисёр вижагиҳои ҳоси шеъри шоирро хеле барҷаста нишон медиҳад, ки дар он замон дар бораи як шоири ҷавон чунин баҳо додан масъулияти баландро

тақозо дошт: “Баҳром дар аксар шеърҳо мазмунҳои баландро ба воситаи калима ва ибораҳои устокорона интиҳоб шуда ба банду баста дилчасп ва табиӣ ифода карда метавонад. Ин аз забонро доништан ва дар болои шеър бодикқат кор кардани ӯ гувоҳӣ медиҳад” [9.5].

Ба хотири он ки хонандаи азиз ба баҳои Ҷ. Шанбезода қонеъ бошад, намунае аз шеърҳои шоирро манзур мегардонем:

Чун лола агар бо дили доғе бошам,
Он беҳ, ки гиёҳи боғу роғе бошам.
Қандил нашавам ба қасри шоҳон ҳаргиз
Дар кулбаи бенаво чароғе бошам

Баъд аз сари мо низ ҷаҳон хоҳад буд,
Ин гираву ханда ҷовидон хоҳад буд.
Обе, ки ба ҷӯй меравад, нолон аст,
З-ин ҷӯй гузаштан ормон хоҳад буд.

Аз марг амон, кӣ ёфт, то ман ёбам?
Боз умри ҷавон кӣ ёфт, то ман ёбам?
Шеъраро ҳамагӣ паёми фардои ман аст,
З-ин беш ҷаҳон, ки ёфт, то ман ёбам?

Шоир он нест, ки афкори пуче назм кунад,
Шеърро ҷокари саргаштани ҳар базм кунад.
Шоир он аст дар ин асри мураккаб, алъон,
Ба суҳан хезаду майдон талабад, разм кунад [9,5].

Бо ҳамин гуна шеъри пурмазмун ва маъниҳои рушан ва равшан Баҳром Фирӯз роҳи эҷодии худро дар назм қатъ намуда, ба сӯи насри мураккаб ва заҳматталаб роҳ гирифт. Баҳром Фирӯз дар яке аз сарсуханҳои китобаш сабаби тасмимашро чунин тавзеҳ медиҳад: “Чӣ шуд, ки ман ҳамчун шоир ба арсаи адабиёт қадам ниҳодаму ба ин тариқа зуд дастгоҳи шерро бастам ва гӯе аз шоирӣ истеъфо намудам ва рӯи ихлосу иродат ба ҷониби наср овардам? Ин матлабро бисёр китобхонон ва ҳаводорони адабиёт аз ман савол мекунанд, баъзан суҳанони устод Айниро аз ваҷҳи тангии чорҷӯбаи назм ба ман хотирнишон мекунанд.

Аз ин хусус хеле андешидаам ва ҳақиқати кори ман ин аст, ки мавзӯ, матлаб ва мадорики шеър дигар аст ва пояи наср бар мадорики дигаре асос барниҳодааст. Шеър-эҳсос аст, ҳақиқат аст. Шеър ҳикмат аст, сӯз аст, оҳанг аст, панди рӯзгор аст, хулосаест аз зиндагӣ, вале он ба ҳеч ваҷҳ тасвири комил ва возеҳи зиндагӣ нест ва инчунин тасвиrho аз шеър чашм доштан натавон. Аммо наср зиндагист, ба зиндагӣ наздиктар аст. Агар хоҳед, ки симои одамони даврони моро тасвир кунеду ба авлодони оянда расонед, бояд ки наср нависед. Масалан, ҳазор сол пеш дар замони Сомониён насри реалистии имрӯза агар менавиштанд, мо имрӯз ҳаёту зиндагии тоҷикони асри даҳи мелодиро аз рӯи онҳо равшан тасаввур карда метавонистем. Тасвири зиндагӣ дар наср комилтар аст, бинобар ин, ман хостам, ки ҳаёту зиндагии давронамонро аниқтар тасвир кунам” [8, 404].

Албатта, ин хулосаи адибро наметавон сарфи назар кард, хосса ӯ чун ин сатрҳоро аз таҷрибаи эҷодии худ рӯйи коғаз овардааст. Ба андешаи Баҳром Фирӯз метавон илова намуд, ки имконоти нависанда дар наср бештар аст, то зиндагиро бо тамоми рӯйдоду ҳаводис мутаассир ба риштаи тасвир кашад. Ҳамзамон асарҳои насрӣ амонатнигаҳдори забон мебошанд ва забони зиндаи халқ ва забони адабӣ дар наср маҳфуз аст. Ин вижагиҳои асарҳои насрӣ қобили эътибор аст, вале дар шеър ҷаҳорҷубаи муайян шоирро маҳдуд кунад ҳам, он имкон дорад чандин суҷаю тасвирҳоро дар як сатр ҷой диҳад.

Дар шеър забон суфтаву равон мешавад ва ба беҳудагӯй роҳ нест. Ҳамзамон дар шеър калимаю ибораҳо тағйири шакл мекунанд ва чун забони шеваю лаҳҷаҳо калимаҳо ба шикасту ихтисорот рӯ ба рӯ мешавад. Шоир монанди устои ҷубкорест, ки ҳама гуна ночуриҳоро дар сухан ҳамвор мекунад ва ҳар гуна унсурҳои бегонаро аз пайкари сухан тарошида мепартояд. Ба ин маъно, дар шеър маҳдудияти баён ва муъҷазбаёнӣ муҳим аст. Баҳром Фирӯз аз ин масоили насру назм огоҳии комил дошт ва шояд мутолиаи бештар аз адабиёти ҷаҳон эшонро ба наср раҳнамоӣ кард. Зеро аз рӯйи шаҳодати духтари эшон Марвориди Фирӯз падараш асарҳои М.В. Гогол, Л.Н. Толстой, А.П. Чехов, М. Горкий ва даҳҳо нависандагони ҷаҳониро бо шавқи тамои мехонд ва ҳатто баъзе ҳикояҳои А.П. Чеховро азёд медонист. Ба назари мо, ин яке аз омилҳои муҳимтаре мебошад, ки Баҳром Фирӯзро ба сӯи наср ҳидоят намудааст. Насри Русия ин кишвари бузургро аз ҷаҳри ахлоқӣ ва иҷтимоӣ раҳо бахшид ва характери халқи русро тағйир дод.

Шояд бо ҳамин хотир Баҳром Фирӯз ба зиндагии мардум на аз рӯйи эҳсос, балки аз лиҳози андеша ва ахлоқ назар дӯхт, то чун Нависандаи халқии Тоҷикистон Урун Кӯҳзод ормони тағйир додани характери миллиро дар дил мепарварид ва зарраҳои одамиятро аз кунҷу канори кишвар ҷустуҷӯ намуда, онҳоро дар асарҳояш зинда мегардонд. Муҳаммадҷон Шакурӣ маҳз ҳамин заҳмати Баҳром Фирӯзро ба эътибор гирифта навиштаанд: “Қалами ӯ чунин иқтидор пайдо кардааст, ки аз резапораҳои зиндагӣ маънои муҳимме бароварда, пеш аз ҳама одамиятро устувор мекунад”[11.е]. Бо ҳамин мазмун устои насри тоҷик Сотим Улуғзода андешаҳои худро дар бораи вижагиҳои хоси асарҳои адиб чунин менигоранд: “Баҳром Фирӯз мардуми худро хуб мешиносад, дар асарҳояш хусусиятҳои миллии зиндагӣ ва одатҳои тоҷикон ба таври ҳақиқӣ инъикос меёбанд” [8, 442].

Ин хулосаи ду устои сухан гувоҳи он аст, ки Баҳром Фирӯз шояд эҳсос намуд, ки бо шеърҳои ғиноӣ, ки мавзӯи асосии ашъори ӯ мебошанд, ба мардум хизмат кардан, характери шахшудаи миллатро тағйир додан, дар вучуди ҳамзамонон эҳсоси одамиятро тарбия кардан хеле душвор ва ғайримумкин аст. Шояд аз ҳамин сабаб, Баҳром Фирӯз ба забони наср бо мардум суҳбат карданро авлотар донист.

Ниҳоят, сабаби дигаре, ки Баҳром Фирӯз аз олами зебою мунаққашӣ шеър канорагирӣ намуд, он аст, ки ӯ ҷойгоҳи худро ба воситаи шеър дар адабиёти муосири тоҷик пайдо карда натавонист, гарчанде бозёфтҳои шеърӣ ва маъниҳои дилнишинаш аз офаридаҳои шоирони охири солҳои 60-уми қарни XX бартарӣ доранд. Бо вучуди ин Баҳром Фирӯз ҷойи худро дар радиои шоирони ин давра чун Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ, Муъмин Қаноат, Аминҷон Шукуҳӣ, Бозор Собир, Қутбӣ Киром, Мастон Шералӣ, Гулрухсор, ки пояҳои шеъри озоди миллиро гузошта, адабиётро аз шеърҳои шиорию тавсифӣ раҳонида буданд, пайдо накарда, ба насри он рӯз рӯ овард, ки дар он рӯзгор нависандаи моро зуд ба оғӯи гирифта, дар як муддати кутоҳ дар шоҳроҳи адабиёти муосири тоҷик соҳибсабку соҳибном гардонид.

Бо андешаи ҷолиби Баҳром Фирӯз, ки имрӯз ҳам аҳамияти худро гум накардааст, нигоштаи худро анҷом мебахшем. Ба ин тариқ, нависандаи шинохтаи тоҷик Баҳром Фирӯз ханӯз дар солҳои 80-уми қарни гузашта маърифати адабиёт ва мероси адабиро дар ҳама давраи замони муҳим арзёбӣ намуда, ҳар хонандаро ба масъулияти баланди маърифатомӯзӣ ва худшиносӣ даъват кардааст:

“Адабиёти солим, адабиёти пешқадами равшанфикрон дар ҳамаи давраи замони барои некӣ ва наққорӣ, барои тавфиқ ва такмил ёфтани инсон, аз ҳар олоише пок гаштани он мубориза дошт. Адабиёти мо ин анъанаи муқаддасро давом медиҳад. Имрӯз, ба фикри ман, адабиёт беш аз ҳар вақт бояд барои тарбияи ҳисси-маънавии инсон, барои пайдории наққорӣ, роҳи покнатӣ, дӯстию рафқат талош созад. Ман аз навиштаҳои худ ҳамин талабро дорам. Ҷаҳдам бар он аст, ки дар ин мубориза сухани бурро ва таъсирбахшаре гӯям, зеро ҳар асар, ки бо шавқу рағбат хонда намешавад, сарфи назар аз ғояи оӣ, фикри бикр, мавзӯи обнарасида ва ё ғасоҳату назоқату муҳимияти мавзӯаш вазиғаи худро адо карда наметавонад. Дар мусобиқа бо кино ва телевизион барин васоили пуртаъсир адабиёт бояд мақоми худро аз даст надиҳад”.

Адабиёт:

1. Айни Садриддин. Ёдгорӣ (маҷ. шеърҳо). С. Айни. - Сталинобод: Нашрдавлтоҷ, 1935. -125 с.
2. Гулмурод Пайванд. Мусоҳиба бо муҳбири “Комсомоли Тоҷикистон”. Дар маҷ. “Саҳнаи гардон”. - Душанбе: Адиб, 1993. - 352 с.
3. Гулназар. Лоике чун Лоике. - Душанбе: Адиб, 2000. -120 с.
4. Нуралӣ Сафар. Шучоати адабӣ. Дар маҷ. “Саҳнаи гардон”. - Душанбе: Адиб, 1993. - С.117-125.
5. Сайфуллоев Атаҳон.Уфқҳои тозаи наср.- Душанбе: Адиб, 2006. - 768 с.
6. Солеҳов Шамсиддин. Роман дар адабиёти тоҷикии қарни XX. - Душанбе: Дониш, 2011. - 332 с.
7. Улмасова Замира. Истиқлол ва инкишофи романи таърихӣ. – Хучанд: Нури маърифат, 2011. - 340 с.
8. Фирӯз Баҳром. Ғафлатзадагон. Китоби яқум. -Хучанд: Хуросон, 2019. - 448 с.
9. Фирӯз Баҳром.Розҳои маҳтобшаб.- Душанбе: Ирфон, 1967. -101 с.
10. Хочамуродов Олимҷон. Дар паҳнои адабиёт.- Душанбе:Дониш, 2018. - 340 с.
11. Шақурӣ Муҳаммадҷон. Зарраҳои одамият. www.firuz.tj (мурочиат аз 28.05.2024).
12. Шамисо Сирус.Куллии сабқшиносӣ. - Душанбе:ДДОТ, 2017. - 260 с.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПРОЗА И РАСШИРЕНИЕ ОТРАЖЕНИЯ ВРЕМЕННЫХ СОБЫТИЙ

(несколько заметок о вхождении

Баҳрама Фирӯза в художественную прозу)

Аннотация. Устод Айни решил создавать прозаические произведения, когда политическая и социальная ситуация советской эпохи была очень напряжённой, и выражение духа тех дней в форме поэзии требовало мира и безопасности для писателей и поэтов. Однако накануне Октябрьской революции и через несколько лет после этого важного события века столь благоприятных условий для ораторов не было, им приходилось говорить с народом на понятном и доступном языке. Даже поэтам, писавшим в такой ситуации, с точки зрения поэзии

и изображения духа времени их слова казались красочными. Поэты, наслаждавшиеся достоинствами поэзии прошлого и нашедшие своё место в традиционной среде культуры и литературы своих предков, избегали воспевания «побед нового строя», и даже предпочитали молчание. В данной статье этот процесс рассматривается как литературное событие на примере творчества устода Айни и Бахрама Фируза.

Ключевые слова: проза, творчество, стиль, процесс, литература, статья, роман.

FICTION AND EXPANSION
REFLECTION OF TEMPORARY EVENTS
(some thoughts on Bahram Firuz's approach to fiction)

Annotation. Ustad Ayny decided to create prose works when the political and social situation of the Soviet era was very tense, and the expression of the spirit of those days in the form of poetry required peace and security for writers and poets. However, on the eve of the October Revolution and several years after this important event of the century, there were no such favorable conditions for orators; they had to speak to the people in an understandable and accessible language. Even the poets who wrote in such a situation, from the point of view of poetry and the depiction of the spirit of the times, their words seemed colorful. Poets who enjoyed the merits of the poetry of the past and found their place in the traditional environment of the culture and literature of their ancestors, avoided glorifying the "victories of the new system" and even preferred silence. In this article, this process is considered as a literary event using the example of the works of ustod Aini and Bahram Firuz.

Key words: prose, creativity, style, process, literature, prose, article, novel.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Одинаев Нурмухаммад Сафарович - доктори илми филология, и.в. пофессори кафедраи фанҳои гуманитарии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон. Тел: 934453344, E-mail: odinaievn@mail.ru

Сведения об авторе:

Одинаев Нурмухаммад Сафарович - доктор филологических наук, и.в. профессора кафедры гуманитарных наук Технологического университета Таджикистана. Тел: 934453344, E-mail: odinaievn@mail.ru

About the author:

Odinaev Nurmukhammad Safarovich - Doctor of Philology, Acting Professor of the Department of Humanities of the Technological University of Tajikistan, tel. 93 445 33 44, E-mail: odinaievn@mail.ru

УДК:316.3

КОНСЕПСИЯИ РОҲБАРИИ ХАРИЗМАТИКӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР РАВАНДИ СИЁСИИ ҚОМЕА

Раҳматулло Нусратулло
Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Шарҳи мухтасар. Мақола ба Консепсияи роҳбарии харизматикӣ ва нақши он дар раванди сиёсии қомеашиносӣ бахшида шудааст. Қайд кардан ба маврид аст, ки имрӯз таваҷҷуҳ ба шахсияти менечерони сиёсӣ зиёд шуда истодааст, зеро қараёни раванди муносири сиёсӣ аз таъсири назарраси сифатҳои шахсии роҳбарон ба ташаккул ва фаъолияти ҳокимияти сиёсӣ гувоҳӣ медиҳад. Механизми шахсияти қудрати сиёсӣ алоқамандӣ дар шуури оммавии роҳбарӣ бо шахси мушаххас ва афзоюндаи нақш ва аҳамияти ҷунин ҳислатҳои шахсияти роҳбар ба монанди харизма мебошад.

Калидвожаҳо: консепсия, харизматика, истилоҳ, шоҳигарии идоракунии бартарӣ, шуур, шахсиятпарастӣ, анъана, қомеа, сиёсат

Калимаи харизма ҳақиқатан дар асоси аҳди қадими юнон ба маънои диққати дигаронро ба худ ҷалб кардан кор фармуда мешуду ва яке аз ҳудуди онҳо ифодакунандаи зебӣ, латофат ва ғайри ин буд. Истилоҳи "харизма" дар илмҳои қомеашиносӣ аз тарафи М. Вебер барои муайян намудани қонуни будани ҳокимият истифода гардида аст. Рафтори шахсиятҳои харизматикӣ нави аввал тақдир ба ахлоқи нақӣ кардан аст, ки онро бояд ҳар як узви қомеа ба тақдир қатъӣ риоя кунад. Ин пеш аз ҳама ҳоси идоракунии қомеаи патриархалии анъанавӣ буд. Нави дуввуми харизмаро ба шахсиятҳои баобро, қобилияти ниҳоят ғавқулодадор (Gnadengabe) (харизма) мансуб мебаранд, ки воқеа ба сифатҳои пешвои харизматикӣ дар шахсон қомеа садоқати пурраи фардӣ ва эътимод ба вучуд меояд: қабули ваҳӣҳо, қаҳрамони нишон додан ва дигар қувваҳои ғавқулодае, ки шахсиятҳои харизматикӣ нишон медиҳанд, ҷуноне ки пайғамбарон мебаранд, ё дар бахши сиёсат, ё шоҳзодаҳо ё сарлашқарони интиҳоб гардида, ё ҳокими плебисит, як демагоги барҷаста ва роҳбари ҳизби сиёсӣ " [1, 646].

Нави сеюм сарварии қонунӣ мебошад, ки қоида ва меъёрҳои муқарраршудаи қомеаро риоя карда ва риояи онро аз ҳамаи қомеа талаб менамоянд. М. Вебер ба намуди дуввум сарварони харизматикӣ диққати асосӣ дода аст. Одамон садоқати ҳудро ба сарваронашон нишон дода, ё дар сурати онҳо наҷотдиҳандашонро дида ва ба ӯ эътимоди қомил доштанишоро собит менамоянд. Онҳо сарвари воқеӣ ӯро меҳисобанд, зеро боварӣ доранд, ки ӯ хусусиятҳои барҷастае дорад, ки дар дигарон дида намешавад. Шахсияти дохӣ ва сифатҳоишон садоқати тарафдоронаш: расулон, пайравон, қонибдорони ҳизбҳоишон зиёд мебардонад" [1, 647].

Сарварони харизматикӣ талош менамоянд, ки ба мисли "мардуми оддӣ зиндагӣ менамоянд" (ин ба ҳудудҳои ҳақиқат иртиботе надорад), онҳо қўшиш мебаранд ҳоксор бошанд дар замони душвор ба шаҳрвандон ва ба давлаташон «наздиқтар» шуда рафтори аскетикӣ карда дарк мебаранд, ки мардум ҷунин рафтор накунад мардум дигар ба онҳо бовар намебаранд аз ин лиҳоз тарзи ҳаёти гедониро пеша мебаранд. Таърихшинос Рими қадим Плутарх менависад, ки ҳангоми сафар ба Галл Сезар ҳамаҳои аскарон зиста, ҳамаи мушқилиҳои пешомадаро дар якҷоягӣ бо онҳо пушти сар менамуд. Наполеон I ба осонӣ бори дуввум ба сари қудрат баргашт, зеро ақсарияти фаронсавӣҳо ва хусусан аскарони пешини гвардия ӯ боварӣ ниҳоят қалон

доштанд. В.О. Ключевский тарзи зиндагии Петри Бузургро чунин тавсиф кардааст: “Вай мекушид, ки зиндагии худро ба қадри имкон содда ва арзон созад. Дар Аврупо шоҳ Пиётри 1-ро яке аз шахсони тавоно ва сарватманд дар ҷаҳон меҳисобиданд, ғайр аз ин зан ё духтаронашро тамасхур мекарданд, аксар вақт ӯ бо пойафзол ва ҷӯробҳои фарсуда бепарво мегашт. Одатан дар ғойтуни якҷоя савор шуда мегашт, ҳоло он ки дилхоҳ савдогарони Маскав аз савор шудан ба чунин ғойтунҳо шарм медоштанд ” [2, 31].

Чи тавре ки олими рус Токар Нартов менигорад, Пиётр Дороро Худои заминие номида ва иброн мекунад, ки нотарсӣ, далерӣ ва ҳақиқату начибири аз ӯ омӯхта аст. Темурмалик, Темурланг, Ленин ва Сталин шахсиятҳои харизматикӣ маҳсуб мешуданд.

Мафҳуми пешвои харизматикӣ ва шахспарастӣ бо ҳамдигар иртиботи ниҳоят ҳам наздик доранд. Илова бар ин бидуни хусусиятҳои харизматикӣ, парастии шахсият имконнопазир аст, зеро онро наметавон аз боло тавассути маҷбур кардан ба мардум бор намуд. Шахсиятпарастӣ ин дохисозии шахс, кӯр-курона боварӣ намудан ба қобилият ва қудрати ғавқулоддаи ӯ мебошад. Шахсе, ки ин номро сазовор гардида аст, дар воқеъ қобилиятҳои барҷастаро дорад, аммо, бояд зикр намуд, ки на қобилиятҳои ғавқулоддаи бисёрҷабҳа ҳамчун дохилии сиёсӣ, сарлашкар ё шоҳ дар онҳо дида намешавад.

Таҳлили шахсиятпарастӣ ҳамчун як падидаи муҳими иҷтимоӣ-сиёсӣ, талаб менамояд онро аз дидгоҳи таърихӣ ва самти таърихӣ, решаҳои иҷтимоӣ мариғатии он бояд муайян кард. Чаро дар марҳилаҳои муайяни рушди ҷомеа чунин шахсиятҳо пайдо мешаванд ва пайдоиши онҳо чӣ заруратро дорост? Аз ҳамин лиҳоз бояд, ба сарчашмаҳои пайдоиши он рӯ овард. Пайдоиши шахсиятпарастӣ ба дин ва шуури динӣ робитаи ногусастани дорад, вақте одамон офатҳои табиӣ қуваҳои харобиоварӣ табиатро (хушксолӣ, обҳезӣ ва ғайра) шарҳ дода наметавонистанд, ин ҳодисаҳо ба баъзе қуваҳои ғавқулодда мансуб медонистанд ва ҳали онро аз чунин шахсиятҳо интизор буданд. Бо сабаби сатҳи пасти рушди қуваҳои истеҳсолкунанда, муносибатҳои содаи иҷтимоӣ, фарҳанги паст ва ҳудӯҳои рушнаёфта одамони ҷомеаи ибтидоӣ шароити муътадилро барои ҳаётии муътадил наметавонистанд фароҳам оваранд. Аз ин рӯ, онҳо афсонаҳоеро дар бораи қуваҳои ғавқутабиӣ дар ҳаёлҳоишон офариданд, ки онҳо имкони ҳал кардани он душвориҳоеро доштанд, ки одамони ҷомеаи ибтидоӣ аз онҳо азият мекашиданд. Онҳо симои қаҳрамонони қавӣ ва меҳрубонро офариданд, ки ҳамеша ба кӯмаки ғақирон меоянд.

Одамони ҷомеаи ибтидоӣ чизҳои гуногунро парастии мекардад: зухуротҳои табиӣ (оғтоб, оташ), растаниҳо, ҳайвонот ва ғайраҳо. Оғиста-оғиста дар ҳаёти ҷамъиятӣ парастии дохило пайдо мешавад. Салоҳияти онҳо танқиднопазир гардида, ба онҳо боварии беинтиҳо дошта ва бе ҷуну чаро ба онҳо итоат мекарданд. Дар ҷомеаҳои ибтидоӣгон ниҳоди сиёсӣ ва ҳуқуқӣ вучуд надошт, ки муносибатҳои байни шахсон ва гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро ба танзим дарорад. Ба ҳайси танзимгари асосӣ умдатан урфу одат ва анъанаҳо баромад мекарданд ва дохило ниғӯдорандаи онҳо ба ҳисоб мерафтанд. Дар баробари ин бояд илова намуд, ки дар ҷомеаҳои қабилавӣ нақши шуури инфиродӣ ночиз буд. Нақши муҳимро дар ҷомеаҳои ибтидоӣ шуури қабилавӣ иҷро намуда ва дар қулли мавридҳо тасмири дохило мепазируфтанд.

Олими рус С.А. Токарев менигорад, ки "ду марҳилаи рушди шахспарастии дохилоро фарқ кард, марҳилаи то гузариш ба ҷомеаи синфӣ ва мариғали гузариш ба ҷомеаи синфӣ: агар дар марҳилаи аввал дохило ба ҳайси симои ҷомеа баромад карда, масъулияти бебудии ҷомеа ба души он буда, ва сифатҳои ғавқулодаи он барои расидан бо ин ҳадафҳо бояд хизмат кунад,

дар марҳилаи дуввум доҳӣ дигар шахси масъул нест, аммо хусусиятҳои "илоҳияти" ӯ танҳо воситаи мустаҳкам кардани қудрат ва ҷалоли шахсияти ӯ ба ҳисоб меравад " [3, 155-156].

Дар марҳилаи аввал доҳӣ барои ҳама аъзои ҷомеа таҷассуми ҷасорату шучоъат, шараф, ростқавлӣ ва адолат аст. Он ба ҳама аъзои қавм ё қабила якхела муносибат менамояд. Онҳо самимона ба ӯ бовар мекунамд ва шахсияташро таърифу тавсиф мекунамд. Дар марҳилаи дуввум чунин самимияти комил вучуд надорад ва ҳокимияти доҳӣ тавассути қувваҳои сиёсии бераҳм мустаҳкам карда мешавад.

Пайдоиши давлат, таъсиси дастгоҳи бюрократӣ ба бегонашавии ҳокимият оварда расонида, тасаввуроти динӣ доир ба доҳиро боз ҳам рангинтар мегардонанд. Давлат тамоми ҳокимиятро дар дасти худ мутамарказ карда ва ба назорати тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мепардозад. Фаёлияти давлат хусусияти фавқуллода пайдо мекунад, хусусан, вақте ки он дар шахси монархҳо, императорҳо, амирон, подшоҳон ва ғайра инъикос меёбад. Одамон фикр мекарданд, ки ходимони давлатиро бояд парастид кард ва онҳо ҳамчун худоён ибодат карда шаванд. Бояд гуфт, ки худӣ ин давлатдорон низ ба пайдоиши илоҳии худ боварӣ доштанд. Чӣ тавре ки таърихи дунё қадим медонед, Искандари Мақдунӣ, талаб мекард, ки амсоли Худоён ситоиш намоянд, зеро ӯ ба пайдоиши илоҳии худ боварӣ дошт.

Юнониҳо ва румиҳои қадим худоёни худро месозанд, ки ба ин ё он соҳаи ҳаётро дастгирӣ мекарданд. Масалан Зевс осмону заминро идора мекард, Посейдон - баҳро, Аида – олами зерзаминро, Аполлон худои илм ва санъат буд, Деметр худои рушди тамоми замин буд. Худоёни аҳди қадим ба мисли одамони муқаррарӣ ҳаёт ба сар мебаранд, амсоли одамон ранҷу азоб мекашанд ва шодӣ мекунамд, онҳо монанди одамон нотавон ва дорои шаъну эътибор мебошанд.

Арасту доир ба ҳаёти заминии худоён менигорад: "Дар бораи худоён меғӯянд, ки онҳо зерӣ таъсири ҳокимияти подшоҳ ҳастанд, аз давараҳои қадим онҳоро шоҳон идора мекарданд, одамон симои худро ба симои худоён монанд мекарданду тасаввуротро дар бораи тарзи ҳаёти худоёнро паҳн мекарданд" [4, 378.].

Гузариш ба низоми истеҳсолот феодалӣ, пиндори харизматикии идоракунии давлатиро хароб намекунад, гарчанде ки онҳо ба тағйироти назаррас дучор гардиданд, дигар ҳокимияти сарватмандонро чун анъана расман тавсиф намекарданд. Аммо тобиши динии ҳукмронии харизматикӣ аз байн нарафт. Баръакс, динҳои ҷаҳонӣ аз қабилӣ масеҳият ва ислом мартабаи ҳукмронии харизматикиро "қонунӣ" гардониданд.

Давлат ва калисо, масҷид дар кулли мавридҳо якдигарро дифоъ мекарданд. Калисо, масҷид ҳокимияти подшоҳон, амироҳ, ҳокимон ва ғайраҳоро муқаддас ҳисобида, сохторҳои мавҷудаи иҷтимоӣ сиёсиро офаридаи Худо медонистанд.

Дар давраи феодализм, шаклҳои шохигарии идоракунӣ бартарӣ дошт, ки моҳияташон идоракунӣ мутамарказӣ ва марказонидашуда дар зерӣ дасти шох буда ва ҳокими мутлақ яъне шох давлатро идора мекард. Аз тасмими гирифтаи онҳо дар кулли маврид тақдири инсонҳо ва ҷомеа вобаста буд. Вазифаи асосии идеологҳо тарбияи шаҳрвандон дар руҳияи садоқат ба шох ҳисобида мешуд.

Ҳамин тариқ, дар даврони феодалӣ шуури шахспарастӣ рӯз ба рӯз торафт бештар мустаҳкам мешавад. Дар фалсафаи иҷтимоӣ эътиқоди қавӣ бавучуд омад, ки одамон, ки дар сари қудратанд таърихи ҷаҳонро эҷод мекунамд, бинобар ин, рушд ё таназзули давлат комилан аз онҳо вобастагӣ дорад. Мутаффакири асри нӯздаҳи англис Т. Карлейл менигорад, ки

"таърихи ҷаҳонӣ, таърихи он чизе, ки инсон дар ин ҷаҳон содир карда аст, аслан, достони мардони бузургест, ки дар рӯи замин кор мекунад" [5, 22].

Решаҳои гносеологӣ ин фаҳмиши раванди таърихӣ, пеш аз ҳама дар он ифода мегардад, ки аввалан андешаи парастии шахсият аз тасаввуроти динӣ бардошта шудааст; дуввум ба ҳадди мутлақ баровардани нақши шахсият дар таърих; сеюм, таърих ҳамчун раванди ҷудогона баррасӣ мегардад, ки дар гузашта, ҳозира ва оянда комилан аз ҳам ҷудо буданд. Ҳангоме ки ҳокимони нав ба сари қудрат меоянд, онҳо таърихро аз сари нав оғоз менамоянд, марг ё табодулотӣ давлатӣ нақши ҳалқунандаро дар ҷомеа доштанд аз ҳамин рӯ қудрат ба пирамидаи баръакс монанд аст. Одамон намедонанд, ки сарнавишти онҳо ба чӣ меанҷомад, сарвари нави давлат чӣ гуна рафтор хоҳад кард ва чӣ гуна тартиботро роҳандозӣ хоҳад кард. Тасодуф нест, ки аксари мухолифони режим сарнагуншавии онро ба нобудшавии ҷисмонии сарварони болоии ҳокимият рабт медиҳанд. Таърихи давлати Сомониён бозгӯи чунин падидаҳост, Нӯҳи Сомонӣ баъд аз он ки ба сари қудрат омад тамоми нухбагони болии ҷомеаро ҷисман ва маънаван нест намуд. Дар Россия император Павла I ро нағз намедиданд аз ин рӯ ўро кӯштанд. Бо пайдоиши ҷомеаи капиталистӣ тағйир ёфтани тарзи истеҳсолот, ба шакли шуури шахспарастӣ зарбаи саҳт зад, вале комилан ин шуурро нест кардан номумкин аст.

Сохти буржуазӣ муносибатҳои иҷтимоии феодалиро аз байн бурда, принципи *laissez-faire, laissez-passer* (ҳар чӣ мебохӣ иҷро намо)-ро ҳамчун шиори соҳибкорӣ озод ба миён гузошт, ки тибқи он дар назди қонун расман ҳама баробаранд. Сохти нав ба ҷои парастии дохӣёни ҳукмронон сохти буржуазӣ парастии пулро пеш гузошт. Маҳз дар замони капитализм фетишизми молӣ пайдо шуд, ки сирри онро Маркс дар "Капитал" ном асараш ошкор карда буд. Вай қайд кард, ки маҳсулот - "ин як чизи пур аз саволҳо, нозуқиҳои метафизикӣ ва ҳиллаҳои илоҳист" [6, 80-81].

Табиати мистикии мол на аз рӯи арзиши истеъмоли ва на аз рӯи арзиши он, балки аз рӯи хусусияти иҷтимоии меҳнат, низоми буржуазии муносибатҳои иҷтимоӣ ба вучуд меояд.

Капитализм як намуди махсуси ҳислати шахсиятро ба вучуд меорад, ки онро Фромм муносибати бозоргонӣ номидааст. Хусусияти бозоргонӣ маҷбур аст, ки ҳамеша ба шароитҳои нави ҳаёт мутобиқ шавад, роҳҳои ҳалосиро аз ҳолатҳои бундубастӣ ҷустуҷӯ кунад, вагарна наметавонад ба рақобат тоб орад ва дар ниҳоят муфлис гардида, ба синфи поёни ҷомеа мубадал мешавад. Тарзи бозоргонӣ парастии президентҳо ва сарвазирҳоро эътироф намекунад. Барои ӯ чизи асосӣ самаранокии истеҳсолот аст. Ҳамин тавр, парастии мутлақи шахсият бо парастии мутлақи молҳо иваз карда мешавад.

Дигаргуниҳои инқилобӣ буржуазия на танҳо дар иқтисодиёт, балки ҷомеаро низ фаро мегирад. Ташаккули надстройкаи буржуазӣ ва инчунин базиси он як раванди ҳеле тулонӣ аст, ки садсолаҳо тул мекашад. Оғози давраи капиталистӣ ба асри 16 рост меояд, ҳарчанд баъзе аз нишонаҳояш ҳанӯз аз асри 14 пайдо шудаанд. Буржуазия на танҳо барои иқтисодиёт, балки барои ба даст овардани ҳукмронии сиёсӣ низ мубориза мебарданд, ки инро инқилобҳои асрҳои XVII - XIX исбот карданд. Дар он мамлакатҳое, капитализм ғалаба кард, сохтори сиёсии феодализм комилан нест карда шуд. Дар он мамлакатҳое, ки инқилоб бо созиш ба анҷом расид, унсурҳои сохтори пешинаи сиёсӣ боқӣ монданд. Дар он мамлакатҳое, ки тарзи истеҳсолоти капиталистӣ дар тули таҳаввулотӣ тулонӣ ғалаба кард, боқимондаҳои сохтори феодалӣ низ зинда монданд.

Аммо дар давлатҳои буржуазии муосир он боқимондаҳои унсурҳои сохтори феодалий дар ҳаёти ҷамъиятӣ нақши назаррас надоранд. Масалан дар Ҷопон ҳанӯз сохти идоракунии монархияи конституционӣ буда, ҳокимияти император танҳо хусусияти "илоҳӣ" дорад. Аммо император, сарфи назар аз хусусияти "илоҳӣ" доштани раъи ҷамоатӣ миллат буданиш, қудрати мутлақ пешнамо, ки дар давраи феодализм дошт, надорад. Дар Ҷопон парламент бо тамоми хусусиятҳои демократияш амал мекунад.

Сохти капиталистӣ давлати ҳуқуқбунёди универсалиро эҷод мекунад, ки қонунҳо ва меъёрҳои ҳуқуқиро аз шахс оддӣ сар карда то сарвари давлат ҳама риоя кунанд. Бояд зикр намуд, ки на ҳама қонунҳо ва меъёрҳои қабулшударо дар низоми ҷомеаҳои капиталистӣ, риоя мекунанд, таҷриба нишон медиҳад, ки шахсони доро воқеан назар ба шахсони камбизоат, ҳуқуқҳои бештар доранд, зеро онҳо имкониятҳои бештари таъсир расониданро дар қабули қонунҳо ва татбиқи онҳо доранд.

Дар ҷамъиятҳои пеш аз капиталистӣ меъёрҳои ҳуқуқӣ ва қонунҳое буданд, ки муносибатҳои байни шахрвандонро танзим мекарданд. Аммо ин қонунҳо табиати умумӣ надоштанд, зеро шахрвандон, вобаста аз пайдоиши синфашон аз ҳуқуқҳои гуногун бархӯрдор буданд. Масалан, ашрофон, ки аз табақаи болоии ҷомеа буданд, имтиёзҳои бузург доштанд, дар ҳоле ки деҳқонон аз ҳуқуқҳои оддитарин маҳрум буданд. Аммо доираҳои болоии ҳокимият (монархҳо, подшоҳон ва ғайра), ҳеҷ гоҳ қонунҳои қабулшударо риоя намекарданд ва на аз он сабаб, ки инро намехостанд, балки пеш аз ҳама анъанаҳо чунин талаб менамуд, фармонҳо, принсипҳо, шуури ҷамъиятӣ аз доираи онҳо берун рафта наметавонистанд.

Низоми капиталистӣ аз як маҷмуи пурраи муассисаҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, созмонҳо ва муассисаҳои гуногуни ҷамъиятӣ иборат мебошад. Хусусияти хоси низоми капиталистӣ пеш аз ҳама гуногунандешии афкор, андешаҳо, консепсияҳо, назарияҳо, ҳаракатҳои идеологӣ ва сиёсӣ мебошанд, ки нақшҳои гуногунро дар ҷомеа вобаста ба имкониятҳои молиявӣ мебозанд, гарчанде ки ба андешаҳои синфи ҳукмрон (буржуазия) дар ҳама ҳолатҳо бартарӣ дода мешуд. ВАО пеш аз ҳама фикрҳои табақаи ҳукмронро паҳн мекунанд, зеро онҳоро сарватмандон маблағгузорӣ мекунанд.

Дар муқоиса бо феодализм капитализм фазои васеътар барои истеҳсолоти маънавӣ мекушояд. Низоми капиталистӣ фикрронии шахсро озод карда ба он имкон медиҳад, инкишоф ёбад ва иштибоҳ кунад, зеро ҳақиқат дар баҳсҳо маълум мегард, ва аксар вақт иштибоҳҳо барои ёфтани ҳақиқат кумак мекунанд. Ин тасодуф нест, пайдоиши шакли истеҳсолоти капиталистӣ ба замони Эҳё мувофиқат мекунад. Маҳз дар замони Эҳё дар адабиёти Ғарб ғояҳо ва арзишҳои инсонгароӣ пайдо ва паҳн гардид. Санъати тасвирӣ ва ҳайкалтарошӣ маҳз дар замони Эҳё ба қуллаи бесобиқа расиданд. Расмҳои Рафаэл, Леонардо да Винчи, Дюрер, Камолиддин Бехзод ва дигар рассомони бузург ифодакунандаи дараҷаи баланди эҷоди фарҳанги маънавии ҷаҳон ба ҳисоб мераванд, ки дар замони Эҳё офарида шуданд. Замони Эҳё ба фалсафа низ, ки қаблан ғуломи теология буд таъсири амиқ мерасонад. Фалсафа аз фишорҳои динӣ озод гардида, боз чун замонҳои қадим ба одам ва проблемаҳои гуманистӣ рӯ овард. Фалсафаи нав - ин фалсафаи инсон аст. Хирадмандон ба фаҳмидани табиати инсон, ба шинохти табиат ва пайдоиши он рӯ оварданд.

Ҳамин тавр, ташаккули ҷомеаи иқтисодии капиталистӣ аз ҳама шаклҳои ҷомеаҳои қаблӣ қиматли фарқ мекунад. Шахспарастӣ дар ҷомеаи капиталистӣ табиӣ нест, яъне он аз табиати дохилии ҷомеаи буржуазӣ бармеҳезад. Аммо ин тамоман маънои онро надорад, ки дар ҷомеаҳои капиталистӣ шахспарастӣ вучуд надошта бошад.

Шахсиятпарастӣ дар ҷомеаҳои капиталистӣ вақте ба вучуд меояд, ки ҳолатҳои махсус, ғайриоддӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ рух медиҳад, замоне ки дар ҷангҳо шикаст меҳӯранд, вақте одамон навмедиро дар он ҳолат ҳис мекунанд, ба оянда дигар боварӣ надоранд, нотаваҷҷебо эҳсос мекунанд ва омодаанд сарнавишти минбаъдаи худро ба ягон раҳбари сиёсӣ, ки хислатҳои харизматикӣ дошта диҳанд, ки "бо бозувони оҳанин", кӯшиш менамояд, тартиботро дар кишвар тавассути «интизоми оҳанин» барқарор намояд. Ҳатто, вақте ки вай ба диктатор табдил меёбад, мардум ба ӯ бовар мекунанд ва аз ӯ умедворанд, ки мушкилотҳои ҷомеаро бароварда мекунад. Шахспарастии мутлақро Наполеон доро буд. Масалан Шатобриан, умуман розӣ набуд, ки фаронсавиро Наполеонро парастӣш мекарданд. Оё шахспарастӣ дар Шарл де Голл вучуд дошт. Оё шахспарастӣ дар Ҷ. Вашингтон вучуд дошт, гарчанде вай диктатор набуд. Оё шахспарастӣ дар Ангел Меркел дида мешавад. Дар ин ҷо бояд қайд кард, ки ҳар як парастии шахсият то андозаи муайян бо диктатура иртибот дорад, аммо на ҳар диктатор дохист.

"Капитализми муътадил" ва шахсиятпарастӣ.

Парастии шахсиятро аз "капитализми муътадил" дида мебароем. Капитализми муътадил парастии шахсиятро истисно мекунад, зеро барои шахспарастӣ кӯр-курона боварӣ кардан ва бечуну чаро итоат кардан бар он хос аст. Риояи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва Шахсиятхое, ки меъёрҳо ва принсипҳои ҳуқуқиро риоя мекунанд ва дар қори худ идеалҳои гуманистӣ, манфиатҳои давлатӣ ва ҷамъиятиро пайғирӣ менамоянд, нисбат ба дохилии худкома дар ҷомеа соҳиби обрӯ ва маъруфият зиёд мегарданд. Ҳами тариқ шахспарастӣ дар "ҷомеаҳои ахборотӣ" дида намешавад, вале шуури шахспарастӣ боқӣ мемонад, гарчанде ки вай ба тағироти ҷиддӣ дучор мешавад..

"Ҷомеаҳои ахборотӣ" заминае барои сохти дигари ҷамъиятӣ мегузорад. Одатан заминаҳои моддӣ муҳити моддӣ (сатҳи баланди қувваҳои истеҳсолӣ, заминаи моддию техникаӣ ва ғайра) фаҳмида мешавад. Албатта, онҳо хеле муҳиманд, аммо онҳо заминаро пурра наменамоянд. Замина ин муайян сохтани камолоти буржуазӣ мебошад, вақте ки унсурҳои он ба шаклҳои «классикӣ» баробар мешаванд, ин пеш аз ҳама худшиносии баланди мардум, сатҳи баланди фарҳанги сиёсӣ, масъулияти шаҳрвандон ва эҳтироми онҳо ба қонунҳо мебошанд. Замина ин озодгардидани шаҳрвандон аз ибодат ба дохило, пешвоён, елбасиҳо ва шинохти ҷойгоҳи худ ва нақши худ дар таърих аз тарафи мардум дар як кишвари мушаххас мебошад. Худи мардум бояд зарурияти тағйирот дар муносибатҳои иҷтимоии капиталистиро дарк кунанд ва онҳо инчунин бояд огоҳӣ дошта бошанд, ки беақлона шикастани тамоми сохтори кӯҳна ғайри имкон буда, зарур аст, ки он чизҳои мусбӣ пешиниёро ҳифз намуд. Аммо вақте ки барои омодагии сохти нави ҷамъиятӣ замина омода нест, парастии шахсият ногузир ба миён меояд.

Баррасии шахсиятпарастӣ, пеш аз ҳама аз рӯ овардан ба идеалҳои иҷтимоӣ бармехезад. Гап дар сари он аст, ки шахси идеалӣ, агар аз як тараф, муносибати танқидии худро ба воқеият ифода кунад ва аз ҷониби дигар, мекӯшад, ки воқеияти ҷойдоштаро тағйир диҳад, то ин ки он ба тасаввуротҳои доир ба ҷаҳони бехтар мувофиқат кунад. Одамон идеалҳои худро ҳаққон меофаранд. Ба гуфти М. Вебер "типҳои идеалӣ" – мафҳуми сунъӣ-мантиқӣ аст, ки имкон медиҳад хусусиятҳои хосаи тадқиқшавандаи ҳирқаи иҷтимоиро муайян намуд. Типҳои идеалӣ аз олами воқеӣ бармехезад, на аз ҳаёлҳои мавҳуми назариявӣ. Азбаски ҷомеа ва мақосиди муҳаққиқони он дар таҳаввулот қарор дорад, аз ин рӯ зарурат ба миён меояд то типҳои навро бояд офарид, ки ба воқеияти баамаломата мутобиқат намояд" [7, 68].

Шахсиятҳои идеалӣ хоҳиши тағйир додани тартиботи иҷтимоӣ, ниҳодҳои иҷтимоиро, барои фароҳам овардани шароити зарурӣ барои зухури қувваҳои асосии инсон, беҳтар қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти моддӣ ва маънавии инсонро доранд. Албатта, идеалҳо ҳеҷ гоҳ бо воқеият мувофиқат намеkunанд, аммо, ба ҳар ҳол, онҳо ба назар мерасанд, ки мардум ба онҳо пайравӣ карда зиндагии худро осон меkunанд ва онҳо ба ояндаи беҳтар бо умед менигаранд.

Аммо одамон на ба идеалҳои таҳаюлӣ, балки ба идеалҳои воқеӣ ниёз доранд. Идеали воқеӣ бояд ҳомили худро дошта бошад. Аз ин бармеояд, ки одамон идеалҳои худро дар сурати ҳомилони идеалҳо меҷӯянд, ки барандаи шахсияти идеалӣ шахсҳо ҳам шуда метавонанд, (масалан, идеали муҳаббат), аммо аксар вақт пешвоён. пайёмбарон, дохӣён ба ҳайси шахси идеалӣ баромад меkunанд. Парастии шахсиятҳои идеалӣ аз бисёрхудоӣ сарчашма гирифта, вале он дар яккахудӣ бештар зоҳир мегардад. Пайғамбарон Исои Масеҳ, Муҳаммад (с) - ҳомилони мушахаси идеалҳои кишрҳои камбизоати ҷомеа ба шумор мераванд. Дини ислом дар шароити ва мамлакате пайдо шуд, ки зулму истибдод, гуруснагӣ, кашоқӣ ба авҷи аълояш расида буд. Ҳазрати Муҳаммад, ки инсониятро ба дӯст доштани Офаридагор ва инсон талқин менамуду сарватмандонро зеро тозиёни танқид қарор меод дар байни мардум ба зудӣ шухратёр гардид. Масалан ӯ иброз менамояд: Ҳадиси 23 (2112) аз Абуҳурайра (р) ривоят аст, Пайёмбари Худо (с) фармуданд: «Ба касе назар кун, ки аз ту поинтар аст (аз рӯи молу дорой) на ба касе, ки аз ту болотар аст».

Чун бидидӣ аз худат болотаре,

Аз ту поинтар бувад ҳам дигаре.

Гар ту ҳасрат меҳӯрӣ к-онон саранд,

Дигарон ҳам бар ту ҳасрат меҳӯранд [8, 21].

Пас аз ғалабаи муносибатҳои иҷтимоии капиталистӣ, идеали воқеӣ аз байн намеравад, балки "наздиктар" шуда барои одамон дақиқтар ва фаҳмотар мегардад. Ҳар як шахс расмӣ озод аст ва чизеро, ки меҳодад озодона иҷро меkunанд, ӯ меҳодад пул қор меkunанд сарват ҷамъ менамояд, сарват маъноии зиндагии хубро дошта зиндагӣ хуб ин идеалӣ инсонист. Аз ин рӯ, пул, ҳомили идеали иҷтимоӣ мегардад. Бояд зикр намуд, ки идеалҳои динӣ аз байн намеравад, балки онҳо ба ҷой дуҷум гузашта, онҳоро аз рӯи урфу одат ва анъана эҳтиром меkunанд. Ба андешаи олими австриягӣ Э. Фромм барои давраи капитализм хусусияти "дини саноатӣ", ки "одамонро тавассути мошинҳо ва дастгоҳе, ки худ сохта аст, хизматгори иқтисодӣ мегардонад" [9, 151].

Вақте ки заминаи гузариш ба сохти дигар дар мамлакатҳои дигар, ки дар он ҷо муносибатҳои буржуазӣ ба қадри кофӣ рушд накардаанд, он ҷое, ки ҷомеаи шахрвандӣ то ба андозае ташаккул наёфтааст, он ҷое ки низомии иқтисодии бисёрсатҳа вуҷуд дорад, дар он ҷое ки гуногунандешии сиёсӣ вуҷуд надорад, он ҷое ки қонун хусусияти умумиро нагирифта аст, он ҷое ки сатҳи ҳудогоҳии сиёсӣ ва мардум паст аст, пас дар ин кишварҳо парастии шахсият ноғузир ва ҳатто мувофиқи мақсад аст. Ин аз табиати дохилии чунин сохти нав бармеояд, зеро ба омма барои амалӣ гаштани идеалҳояшон шахсҳо, ки ваъда додаанд, наметавонанд қур - қуруна бовар кунанд, аз ин лиҳоз онҳо ба пешвоён, дохӣён ниёз доранд. Аз ин рӯ, онҳо пешвоёнро ҳамчун ҳомилони мушаххаси идеалҳо - идеалҳои баробарӣ, адолат ва озодӣ мебинанд. Одамон ба онҳо боварӣ доранд, ба пешвоён хислатҳои харизматикро мансуб дода, ҳама умеди худро ба онҳо мебандад, самимона боварӣ доранд, ки дохӣён ба манфиати онҳо қор меkunанд, ба шарафи пешвоҳо сурудҳо эҷод меkunанд ва ҳамеша омодагӣ нишон медиҳанд, ки дар рафъи ҳама гуна мушкилот дар бари пешво истода тамоми қувваи худро сарф

намоянд. Онҳое, ки ба амалҳои пешвоён шубҳа доранд, муртад эълон карда, бадарға ва саҳт чазо дода мешаванд, гарчанде ки пеш аз ин аксари онҳо пешвоён, еблбасихоро таърифу тавсиф мекарданд.

Ҳамин тариқ, шахспарастӣ таҳрихан дар он низомҳои иҷтимоӣ ба вучуд меояд, ки муносибатҳои иҷтимоӣ рушд наёфта, қонунҳо ба ҳайси меъёрҳои хусусияти умумиро касб накардаанд, ғайр аз ин ҳудодоҳии шахс ва мардум дар сатҳи паст қарор дошта бошад. Пешвоён, дохилён барои мардум дар чунин низомҳо хеле муҳим ба ҳисоб мераванд, онҳо ҳамеша аз таҳаввулотӣ мухталиф ва пешрафти минбаъдаи ҷомеа ва озодиҳои иҷтимоӣ ҳарф мезананд.

Дар он низомҳои иҷтимоӣ, ки сатҳи муносибатҳои иқтисодӣ баланд аст, дар онҳо ниҳодҳои иҷтимоӣ васеъ амал менамоянд, ниҳодҳои сиёсӣ ва дигар муассисаҳо вучуд доранд, қонунҳо хусусияти универсалиро касб кардаанд, гуногунандешии сиёсӣ ва маданияти сиёсӣ пешрафта аст, шахс озодона андешаҷояшро баён мекунад, тамоми механизмҳои иҷтимоӣ устуворанд, дар он ҷое, ки ҷомеаи шахрвандӣ амал мекунад, шахсиятпарастӣ табиатан аз дохили чунин низомҳо берун мебарояд.

Оё дар маҷмӯъ метавон ба шахсиятпарастӣ ғалаба кард? Ин саволи ниҳоят душвор буда ва ҷавоб гуфтан ба он боз ҳам душвортар аст. Чи тавре ки қаблан нигоштем, дар давлати демократии муътадил ва тараққикардаи шахсиятпарастӣ вучуд надорад, ба таври истисноӣ дар баъзе ҳолатҳо он метавонад ҳамчун падидаи тасодуфӣ зухур намояд. Аммо вижагии таърих дар он аст, ки на ҳама вақт сулҳу суботро дар ҷомеаҳои инсонӣ метавон дид. Агар ҳар як организми иҷтимоиро алоҳида гирем ва таҳлили ҳаматарафа намоем, пас мебинем, ки рушди ҷомеаҳои инсонӣ хусусияти морпеч (спиралмонанд) ро дорост. Таърихи башар гувоҳ аст, ки баъзан пас аз рушди ҷомеа марҳилаи руқудӣ ҷомеа ба вуқӯъ меояд. Барои баромадан аз вазъи бухронӣ, дар замони ҷомеа ба шахсиятҳое, ки хислатҳои харизматикӣ доранд ниёзманд аст, то ин ки он тавонад омро барои бартараф кардани бухрон ба ҳам оварда ва роҳнамоӣ кунад, ҷомеаро ба ҳолати муқаррарии тараққиёт баргардонад ва тамоми қувваашро барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум равона созад. Чунин шахсиятҳо ҳатман пайдо мешаванд, омма ба онҳо қомилан эътимод менамоянд, шахсиятҳои онҳоро парастӣш мекунанд ва омодаанд, андеша накарда аз дунболи онҳо хоҳ ба оташ хоҳ об раванд. Чи тавре ки Э. Фромм менигорад, "одамон аз рӯи пайдоишашон галаи ҳайвонотанд.. Амалҳои он муайян карда мешавад ба амалҳои пешво, ки вай нисбат ба ҳайвонҳое, ки дар гирду атроф аст, чигуна муносибат менамояд" [10, 181].

Одамон ба пешво, савар, ниёз доранд, зеро як қисми ташвишҷояшонро бешуурона ба таври автоматӣ ба гардани он бор менамоянд, (масалан ҳар як мӯмин тақдири худро ба Худо месупорад) ва ба ин васила шахс худро аз масъулияти бузурги тақдири минбаъдааш ва ояндаи наздиконаш озод мекунад. Ба ҳайси пешво на танҳо ҳимоячиёни ҳақиқии манфиатҳои ҷомеа, балки пешвоёни дурӯғин низ метавонанд баромад кунанд, омма ба онҳо низ боварӣ доранд, зеро онҳо аз зиндагии бад хаста шудаанд ва омодаанд ба афкори популистии пешвоёни дурӯғин бовар кунанд. Онҳо ҳам пешвоёни воқеӣ ва ҳам пешвоёни дурӯғинро парастӣш мекунанд.

Як давраи муҳим дар таърих ҷангҳои байни байни ду давлат ё гурӯҳҳои давлатҳо ба шумор мераванд. Он муттамаказии тамоми қувваҳо, амалҳои ҷасурина, ғаврӣ ва қатъӣ, қобилияти ба зудӣ ва дақиқ баҳо додани вазъ ва қабули қарорҳои беҳтаринро талаб мекунад.

Чунин сифатҳо хоси сарлашкарони харизматикӣ амсолӣ Искандари Мақдунӣ, Темурмалик, Наполеон ва Сталин буд, ки аскарон ба онҳо бениҳоят боварӣ доштанд.

Шуури шахспарастӣ чи тавре, ки дар боло зикр шуд, бо дин алоқамандӣ дорад. Дин ҳамчун як шакли шуури ҷамъитӣ ифодакунандаи ҷаҳонбиниидаи шакли шуури ҷамъитӣ боло зикрарӣ доштанд. яти б доранд. Дар даварҳои пешин меғуфтанд, ки дар баробари тағйир ёфтани муносибатҳои иҷтимоӣ, бо беҳтар шудани вазъии моддии одамон, онҳо дигар боварино ба Худо гум карда ва атеист мешаванд. Ба ибораи дигар умед доштанд, ки ҷомеаи атеистӣ бунёд мекунад. Ин як назари соддалавҳона буд, нисбат ба дин, ки яке аз муҳимтарин шаклҳои ҷаҳонбинии одамон аст. Бояд зикр намуд, ки таъсири динҳо ва ҷаҳонбинии динӣ аз бисёр ҷиҳат аз ҳолати моддии мардум вобастагӣ дорад.

Инсон ҳамеша дар ҷустуҷӯи хӯрок, сарпаноҳ буда, дин ва шуури динӣ зуд таъсири хешро ба инсон мерасонад, зеро умедвор аст, ки Худо дар ниҳоят ба инсон кӯмак хоҳад кард. Шахс барои кӯмак ба табибони халқӣ, фолбинҳо, муллоҳои дуохон ва ғайраҳо мурочиат мекунад. Ҳатто агар ҳамаи одамон пурра таъмин бошанд ва ё сарватманд бошанд ҳам, шуури динӣ аз байн нахоҳад рафт. Гузашта аз ин, агар тамоми аъзои ҷомеа маълумоти олӣ гиранд ҳам дин ва ҷаҳонбинии динӣ аз байн нахоҳад рафт.

Ба ҳамагон маълум аст, ки зиёда аз 50 нафар олимоне, ки лаурети мукофоти Нобел шудаанд (ба амсоли Ричард Суинберн, профессори фалсафа дар донишгоҳи Оксфорд, Эрнст Чейн, профессори биохимия дар коллеҷи Императорӣ, донишгоҳи техникӣ - тибии Лондон, Джордж Уолд, профессори биология дар донишгоҳи Гарвард, Макс Планк, профессори физикаи донишгоҳҳои Мюнхен, Килён ва Берлин, Эрвин Шредингер профессори физикаи донишгоҳи Штутгарт, Йен ва Берлин, Вернер Гейзенберг, профессор физикаи донишгоҳи Копенгаген, Лейпсиг ва Мюнхен, Роберт Милликен профессори физикаи донишгоҳи Чикаго, Чарлз Таунс профессори физикаи донишгоҳи Колумбия, Джон Эклс профессори физиологияи донишгоҳи Оксфорд, Артур Комптон профессори физикаи донишгоҳи Миннесот, Вашингтон ва Чикаго) ба Худо боварӣ доштанд аз дин пайгирӣ мекарданд [11].

Набояд фаромӯш кард, ки инсон ягона махлуқест, , ки фаношавии ҳастии хеш ва миранда буданашро дарк мекунад. Рассел менигорад, ки инстинкти тарси марг муҳимтарин эҳсосоти инсон аст. Азбаски инсон фаношаванда буда дер ё зуд ин оламро тарк мекунад ва ба он андеша ҳаст, ки ҳаёт баъд аз марг вучуд дорад ва дин метавонад ин боварии инсонро қонеъ кунад. Боят тазаққур намуд, ки ҳангоми омӯзиши дин на танҳо ба манбаҳои иҷтимоии шуури динӣ, балки ба ҳуди шахс, ба равони он рӯ овардан лозим аст. Э. Фромм менигорад: " Одами муосир бисёр шаклҳои соддаи фардии динро дар худ пинҳон карданд. Бисёре аз онҳоро неврозҳо меноманд, аммо шумо метавонед ба онҳо номҳои динӣ диҳед: мазҳаби аҷдодон, тотемизм, фетишизм, ритуализм, парастии покӣ ва ғайра" [10, 163].

Вай мисоле меорад аз парастии гузаштагон. Духтари ҷавон падарашро ниҳоят ҳам дӯст медошт, ки тамоми вақти зиёдатиашро бо ӯ мегузаронд ва пас аз марги падараш даст ба худкушӣ мезанад. Дар васиятномаи нигоштааш хоҳиш менамояд, ки ўро дар бари падараш дафн кунанд. Ҳамин тавр, на танҳо шахсиятҳои алоҳидаи таърихӣ, шахсиятҳои барҷаста ё машҳури илм, адабиёт ва санъат, варзиш ва ғайра Худо, паёмбарон, доҳиён, пешвоён, элбасихоро парастии менамоянд, балки парастии шахсони наздик ҳам дида мешавад.

Падидаи парастии идеалҳо ба орзуҳое, ки шахс мекунад низ рабт дорад. Ҳар як шахс дар ҳаёт пайгири аз идеалҳои муайяне мекунад, ки онҳо барояш як маҷмуи арзишҳои мебошанд, ки барои амалӣ гаштани онҳо талош мебарзад. Ба ҳайси идеал метавонад, шахсони

машхуре, ки дар ин ё он соҳаи ҳаёти ҷамъиятӣ ба муваффақиятҳои муайян ноил шудаанд баромад намоянд. Аксар вақт ҷавонон аз онҳо бут тарошида, ба онҳо сачда мекунад ва мекӯшанд, ки мисли онҳо бошанд, зеро онҳо ба он боваранд, ки ин идеалҳояшон ба камолоти мутлақ расидаанд. Ҳатто, вақте ки бут сукут мекунад, онҳо парастии онро қатъ намекунад.

Решаҳои ғносеологии шуури динӣ дар он ифода меёбад, ки олами табиӣ ва иҷтимоии атроф хеле мураккаб ва ба ҳам зиданд. Шуури шахс дар маҷмӯъ онро ба таври воқеӣ дуруст инъикос менамояд, вагарна шахс наметавонад танҳо зиндагӣ кунад, арзишҳои моддӣ ва маънавиро эҷод кунад. Аввалан, инъикос хусусияти тахминиро дорост, чи тавре ки одамон ашёҳои гуногунро дар шаклҳои гуногун дидаанд инро собит менамояд. Дуввум одам натавонад инъикоскунандаи олами объективист ва дар раванди ғайроияташ онро тағйир медиҳад балки инсон дар раванди ғайроияташ ба як қатор душвории рӯ ба рӯ мешавад, вале имконоти ҳалли онҳоро намебинад ва ба ҷустуҷӯи нерӯҳои ғайроӣ шуруъ мекунад, ки барои рағбӣ ин мушкилот кумак намоянд.

Ин нерӯҳо, чун қоида ниҳоят ҳам қувваи ғайроӣ доранд, ки барои онҳо ҳеҷ гуна монеа вучуд надорад. Ҳангоми ғайроияти амалии худ инсон ба ҳаҷроҳо, душвории дучор шуда, натавонии ҳудро дар назди онҳо ҳис карда, ба ибораи дигар, инсон ҳамеша дар дин умед ва тасаллиҳои ҳешро ҷӯста ва пайдо мекунад. Аксар вақт парастии шахсият, пешво, дохӣ, ки инсон ба онҳо таъҷ менамояд, ба шахс ҷасорат, ғайрати иловагӣ дода имконият муҳаё месозад, душвории ва ҳаҷроҳо паси сар кунад.

Хулоса одамон ҳамеша дар ҷараёни ғайроии сарватҳои иҷтимоӣ бо олами атроф дар робита буда, онҳо онро маърифат карда ва аз худ менамояд. Табиист, ки инсон боз ба мушкилиҳои рӯ ба рӯ мешавад ва боз маҷбур мешавад ба дохӣ, пешвоӣ умуман қувваҳои ғайроӣ рӯй биёраду аз онҳо кӯмак бичӯяд. Ба ибораи дигар, то даме ки инсон бо таъвиш ва нигарониҳои худ зинда аст, шуури шахспарастӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ вучуд хоҳад дошт. Новобаста аз он, ки ҷомеа дар қадом пояи тамаддуни қарор дорад, шахспарастӣ дар шаклҳои гуногун аз қабилӣ сӣсӣ ё динӣ ё ягон намуди дигар зухур дорад.

Адабиёт:

1. Вебер М. Избр. произв. - М., 1990. - С. 646.
2. Ключевский В.О. Соч. - М., 1989. Т. 4. - С. 31.
3. Токарев С.А. Религия в истории народов мира. - М., 1976. - С. 155-156.
4. Аристотель. Соч. Т. 4. - С. 378.
5. Кареев И. Сущность исторического процесса и роль личности в истории. СПб., 1914. - С. 22.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 23. - С. 80-81.
7. Сотсиология. Гулаҳмадов Ш., Абдулвоҳидов А., Файзиев Б., Душанбе 2011. - 68 с.
8. Муҳаммадии Навид. Саду як ҳадиси набавӣ. - Душанбе. 2009. 21 с.
9. Фромм Э. Иметь или быть? - М., 1990. - С. 151.
10. Фромм Э. Психоанализ и религия // Смерти богов. - М., 1989. - С. 181.
11. <https://theoryandpractice.ru/posts/5080-konflikt-nauki-i-religii-znamenitye-uchenye-zashchishchayut-kreationsizm>

ПОНЯТИЕ “ХАРИЗМАТИЧЕСКОЕ ЛИДЕРСТВО” И ЕГО РОЛЬ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ ОБЩЕСТВА

Аннотация. Статья посвящена понятию “харизматическое лидерство” и его роли в политическом процессе социологии. Стоит отметить, что сегодня внимание к личности политических менеджеров возрастает, поскольку ход современного политического процесса свидетельствует о значительном влиянии личных качеств лидеров на формирование и деятельность политической власти. Личностный механизм политической власти - это ассоциация в общественном сознании лидера с конкретной личностью и возрастание роли и значения такой характеристики личности лидера, как харизма.

Ключевые слова: концепция, харизматика, термин, доминирование, сознание, индивидуализм, традиция, общество, политика.

THE CONCEPT OF CHARISMATIC LEADERSHIP AND ITS ROLE IN THE POLITICAL PROCESS OF SOCIETY

Annotation. The article is devoted to the concept of charismatic leadership and its role in the political process of sociology. It is worth noting that today attention to the personality of political managers is increasing, since the course of the modern political process indicates a significant influence of the personal qualities of leaders on the formation and activity of political power. The personal mechanism of political power is an association in the public consciousness of a leader with a specific person and the increase in the role and significance of such a characteristic of the leader's personality as charisma.

Keywords: concept, chrismatics, term, dominance, consciousness, individualism, tradition, society, politics.

Маълумот дар бораи муаллиф:

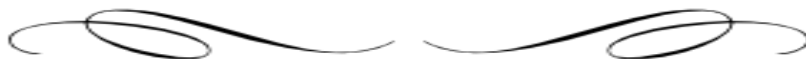
Рахматуллои Нусратулло – омузгори колечи техникии ш.Рогун

Сведения об авторе:

Рахматулло Нусратулло – преподаватель Рогунского технического колледжа

Information about author:

Rakhmatullo Nusratullo – teacher at Rogun Technical College

УДК.35.071.3/(575,3)

**XVI СЕССИЯ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН –
СУДЬБОНОСНОЕ СОБЫТИЕ В ЗОЛОТОЙ СТРАНИЦЕ ИСТОРИИ
ГОСУДАРСТВЕННОСТИ ТАДЖИКОВ**

Рахмонзода З.Ф.

Аннотация. XVI сессия Верховного Совета Республики Таджикистан считается судьбоносной и самой ценной датой в золотой странице истории таджикского народа. На этой исторической Сессии, во-первых, Председателем Верховного Совета Республики Таджикистан был избран Эмомали Рахмон – молодой, эрудированный, умный, мудрый и дальновидный политик, а во-вторых, именно на этой сессии были заложены реальные основы для восстановления конституционной власти и стабильной деятельности во всех сферах страны.

Статья посвящена XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан, как судьбоносному событию в золотой странице истории государственности таджиков.

Ключевые слова: гражданская война, установление мира, национальное согласие, национальное единство, новая государственность таджиков, государственная независимость, XVI сессия Верховного Совета Республики Таджикистан, судьбоносная сессия, Лидера нации.

Каждый год таджикский народ, славные и благородные жители Таджикистана отмечают 16 ноября как день XVI Верховного Совета Республики Таджикистан, являющимся одним из исторических и судьбоносных дат.

Различные этапы истории человеческой цивилизации в ходе становления государственности и государственного строительства доказали, что достойна только та нация или народ, собственноручно творивший свою судьбу. Именно такая важная историческая миссия была взвалена на наш народ в конце прошлого века.

После распада Советского союза, приведшего к процессам массовой дезинтеграции в социально-политической структуре и народном хозяйстве, был создан Союз Независимых Государств.

Документы, факты и реальности жизни установили, что после распада Советского Союза таджикскому народу на пути к государственной независимости враги и предатели нации создавали трудные и тяжёлые препятствия.

Такая вступительная речь объясняется тем, что благородный народ Таджикистана в начале независимости страны столкнулся с тяжёлым историческим испытанием, а именно навязанной и кровавой гражданской войной.

Вся страна в течение 1991 года была охвачена пожаром гражданской войны. Все ветви власти были парализованы, народ был в страхе и опасности и, пользуясь таким положением, заинтересованные группы всё время держали ситуацию в напряжении и хотели любым путём прийти к власти.

Столица нашей родной республики, город Душанбе, стал основным местом дислокации групп с политическими корыстными намерениями, а также экстремистских и террористических групп. В связи со сложившейся опасной ситуацией народные депутаты того времени не могли проводить заседания Верховного Совета в столице.

Но несмотря на чрезвычайно сложную обстановку в стране, благодаря настойчивости ряда депутатов, чувствовавших высокую ответственность за ситуацию и свой народ, было решено провести XVI Сессию Верховного Совета Республики Таджикистан 16 ноября 1992 года в древнем городе Худжанде.

16-я сессия Верховного Совета Республики Таджикистан считается судьбоносной и самой ценной датой в золотой странице истории таджикского народа, потому что на этой исторической Сессии, во-первых, Председателем Верховного Совета Республики Таджикистан был избран Эмомали Рахмон -молодой, эрудированный, умный, мудрый и дальновидный политик, а во-вторых, именно на этой сессии были заложены реальные основы для восстановления конституционной власти и стабильной деятельности во всех сферах страны.

Прежде всего, уважаемый Эмомали Рахмон призвал всех народных депутатов, активистов и противоборствующие группы страны как можно скорее собраться вместе и обсудить сложившуюся трагическую для всего таджикского народа ситуацию, пойти друг другу на примирение и остановить эту навязанную врагами гражданскую войну.

Большими стараниями и по инициативе Эмомали Рахмона были приглашены представители всех вооружённых групп (оппозиция и народный фронт). Данные многочисленные заинтересованные группы собрались вместе и после долгих обсуждений и размышлений выдвинули свои условия. Глава государства, искренне желавший предотвратить эту войну, ради благополучия и спокойствия своего народа согласился на все поставленные ими условия, а вооружённые формирования, преклонившись мужеству, мудрости и храбрости Эмомали Рахмона, дали согласие для перемирия, сложили оружие и, обнявшись перед Флагом Родины, пообещали положить конец этой бессмысленной войне.

На том же заседании было провозглашено, что наша республика является суверенной, демократической и правовой после чего был заложен крепкий фундамент независимого государства.

Активисты того времени, отцы и матери, жаждущие мира и примирения, вдовы, осиротевшие и беспризорные дети делились друг с другом новостями обо всех рассмотренных на заседании вопросах и обретении по настоящему народного руководителя. Услышав радостную весть о том, что государство обрело лидера, пообещавшего позаботиться о своём народе и благополучии страны, у таджикского народа зажглось пламя надежды на будущее и светлую жизнь.

Время, как великий и единственный судья, неизменно давало объективную оценку процессу различных этапов социализации и доказало, что именно великие личности способны направлять людей в решении сложных политических, экономических, социальных и культурных вопросов, дарить людям надежду на достойную жизнь и светлое будущее.

Несостоятельность вариантов управления, отсутствие экономических источников и нестабильное функционирование основного закона страны угрожали возможностью уничтожения нашей нации в любой момент. Однако укрепление государственной независимости, развитие всех отраслей народного хозяйства достигается путём реализации четырёх стратегических целей страны: обеспечение энергетической независимости, освобождение страны от коммуникационной изоляции, обеспечение продовольственной безопасности и ускоренной индустриализации страны. Таджики, опираясь на мечты своего соотечественника, постепенно представили миру чисто национальное государство.

Размышления, преданная верность, последовательные и рациональные усилия Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона спасли в то трудное время нацию от распада, а государство - от разрушения.

Как было сказано выше и известно всем уважаемым читателям, имеющееся положение не могло гарантировать даже проведения одного заседания в столице страны. В те суровые и непростые для нашего народа условия на поле чести вышел самоотверженный лидер, патриот своей страны - Председатель Верховного Совета Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон, и передал народу послание мира, примирения, союза и единства.

Млад и стар радовались тому, что в ходе этого заседания по инициативе новоизбранного главы государства, уважаемого Эмомали Рахмона были предприняты усилия для решения ряда необходимых вопросов и проблем.

В частности, на сессии были рассмотрены следующие вопросы: в целях скорейшего прекращения разрушительной войны, предотвращения кровопролития и восстановления мирной жизни народа путём восстановления упорядоченной деятельности правоохранительных органов, создания национальной армии, пограничных структур и сил, организации охраны государственной границы, восстановления деятельности парализованных ветвей власти и нормализации работы государственных структур и органов власти, а также возвращение на Родину беженцев и вынужденных переселенцев, принятие неотложных мер по устранению опасности голода, обеспечение людей продовольствием и лекарствами, и решение проблем только политическими средствами, то есть переговорами между сторонами.

Иными словами, Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон, как и другие великие лидеры, с первых дней избрания на свой пост стал лидером таджикского народа, героем и спасителем, наследником и путеводителем нации, а его инициативы стали поддерживать мировым сообществом.

Именно это важное историческое событие смогло привести таджиков к миру и единству, создать основу для укрепления основ национальной и новой государственности таджиков в чрезвычайно сложных политических условиях.

Одним из серьёзных изменений, произошедших время от времени в последующие годы, стало внесение поправок в Конституцию страны. В 1994 году, с учётом принятия первой Конституции независимой Республики Таджикистан, которая была принята народом, форма правления Таджикистана была изменена на президентскую, и на основании этого изменения уважаемый Эмомали Рахмон был избран Президентом Республики Таджикистан.

После этих исторических событий стало возможным развитие страны под руководством Лидера нации, Основателя мира и национального единства – Президента Республики Таджикистан, Дistinguished Эмомали Рахмона, а основы новой государственности таджиков укрепились и стабилизировались, спустя более тысячи лет.

Как следует из страниц новейшей истории государственности таджикского народа, до 1997 года наша солнечная страна оказалась закованным навязанным конфликтом. Нация, привыкшая дружно жить с одним языком, одной культурой, одной религией, традицией и обрядом, кознями чужаков была доведена до хаоса. В тех сложных исторических условиях, когда нация была разделена и ворота благоденствия и дружбы были закрыты, нужен был

человек, который сильной волей отметёт горести из сердец людей и объединит народ в рамках одной концепции - национального единства.

Для реализации и осуществления высочайших целей Президент страны, уважаемый Эмомали Рахмон, как самоотверженный лидер гордого таджикского народа, показал пример самопожертвования, собрал все заинтересованные в мире таджиков стороны, и, наконец, 27 июня 1997 года в Москве было подписано Соглашение об установлении мира и национального согласия в Таджикистане.

Национальное единство, как объединяющий фактор народа Таджикистана, создало условия для сохранения государственной независимости, заложило основу для формирования гражданского общества в нашей республике, создало благоприятную основу для повышения уровня жизни населения, народа, процветания страны и светлого будущего нашего независимого государства.

В этом контексте Республика Таджикистан была принята и признана членом ряда организаций и сообществ мирового уровня.

Именно в результате таких самоотверженных усилий наша страна сегодня признана независимой Республикой Таджикистан, а её лидер - политиком международного уровня.

За короткий период более 190 стран мира признали независимость Республики Таджикистан, 178 стран мира имеют дипломатические, экономические, торговые и культурные отношения с Таджикистаном. В Таджикистане действуют дипломатические миссии почти 50 стран. Таджикистан является членом более 55 международных и региональных организаций.

Безусловно, не подлежит сомнению, что за 31 год независимости страны социально-экономическая жизнь таджикского народа полностью изменилась, постепенно решались важные вопросы народного хозяйства. В стране под руководством и неустанными усилиями Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона процесс строительства и строительной деятельности стремительно расширялся, а наша Родина самоотверженными усилиями патриотически настроенного и любящего народа превратилась в развивающуюся страну.

Несравненные услуги, оказанные Главой государства в условиях отсутствия финансовых возможностей для создания и существования независимой и единой нации, история человечества почти не помнит и, кроме Эмомали Рахмона, такое никому не удавалось...

Подавление за короткий исторический период навязанной гражданской войны, установление национального государства как суверенной, демократической, правовой, светской и единой республики, достижение национального единства, представление языка, нации и государства на международной арене, выход страны из коммуникационной изоляции, обеспечение энергетической независимости, развитие экономической и социальной сфер, сельского хозяйства и продовольственной безопасности страны, индустриализации страны, возрождение национального мышления в сердцах таджикской молодёжи, возрождение национальных ценностей, таких как флаг, национальный гимн и национальная валюта, постоянная поддержка и покровительство детей-сирот и детей-беспризорников, устранение последствий стихийных бедствий в стране, развитие туризма и народного творчества, таджикского спорта, инициативы международного уровня и установление дипломатических отношений между государствами, благополучие и достойная жизнь таджикского народа,

спасение нации от всех инфекционных болезней, от развала и уничтожения – являются самыми эффективными направлениями деятельности Лидера нации.

Именно благодаря независимости страны и повседневным усилиям Лидера нации развитие нашего народного хозяйства достигло качественно новых этапов, что создало благоприятную и прочную основу для стабильной перспективы важных отраслей экономики народного хозяйства. В частности, в этот период развитие валового внутреннего продукта продолжало расти, а уровень бедности снизился с 83% в 1999 году до 26,3% в 2019 году, что заслуживает особого упоминания.

В частности, сегодня в честь празднования великого всенародного праздника – 35-летия Государственной Независимости Республики Таджикистан, под мудрым руководством Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистана уважаемого Эмомали Рахмона, благо устроительные и строительные работы развёрнуты по городам и районам страны, продолжается качественное их выполнение.

Потому что сегодня мы живём в такое время, которое характеризуется неблагоприятными погодными условиями, непрерывным распространением инфекционного заболевания корона вирус, последовательными ужасающими, трагическими и разрушительными природными явлениями, а также постоянным столкновением цивилизаций и непрекращающимися внутренними геополитическими конфликтами, и без того сложные условия отдельных регионов и всего мира стали ещё более сложными, возникла опасность исчезновения государства, языка или нации в любой момент. Нарушение прав человека, насилие в обществе и увеличение количества безработных в мире ещё более накаляют эту неприятную ситуацию, и как следствие, ведут к снижению уровня жизни населения планеты, и втянули большинство стран в тяжёлый политический, экономический, социальный и финансовый кризис.

В целом можно сказать, что достижения таджикской государственности за годы независимости страны значительны и заслуживают упоминания. Поэтому каждый достойный и порядочный человек нации, осознавая поучительные уроки истории прошлых событий нашего народа и нынешнее положение мировой политики, должен быть благодарен за мир и стабильность на земле наших предков, ценить этот бесценный общенациональный подарок - Государственную независимость, и внести бескорыстный и искренний вклад в процветание нашего дорогого Таджикистана.

Литература

1. Выступление на торжественном заседании по случаю 30-летия Государственной независимости [текст] / Эмомали Рахмон. - город Душанбе, 2021.
2. Независимость Таджикистана и Лидер нации. [текст] / Презентация нового филиала Амит «Ховар» в честь 30-летия Государственной независимости Республики Таджикистан. Всемирно известные личности об Эмомали Рахмоне. – Душанбе, 2021.
3. Далери Джамолитдин Сино. Эмомали Рахмонов - человек мудрости и мысли. Душанбе: Свободный Восток, 2003, 60 с.
4. Назаров Т., Сатторзода А., Современная таджикская дипломатия, Душанбе: Издательство «Шарки Озод», 2006.

ИҶЛОСИЯИ XVI ШУРОИ ОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН — ВОҚЕАИ ТАҚДИРСОЗ ДАР САҲИФАИ ТИЛЛОИИ ТАЪРИХИ ДАВЛАТДОРИИ ТОҶИКОН

Шарҳи мухтасар. Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун воқеаи тақдирсоз ва пурарзиштарин дар саҳифаи тиллоии таърихи халқи тоҷик ба шумор меравад. Дар ин иҷлосияи таърихӣ, пеш аз ҳама, сиёсатмадори ҷавон, донишманд, бохирад ва дурандеш Эмомалӣ Раҳмон ба вазифаи Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардид ва инчунин, дар маҳз дар ин иҷлосия заминаҳои воқеӣ барои барқарорсозии ҳокимияти конститутсионӣ ва фаъолияти устувор дар тамоми соҳаҳои фаъолияти кишвар гузошта шуд.

Мақола ба Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун воқеаи тақдирсоз дар саҳифаи тиллоии таърихи давлатдорӣ тоҷикон бахшида шудааст.

Калидвожаҳо: ҷанги шаҳрвандӣ, истиқрори сулҳ, ризоияти миллий, ваҳдати миллий, давлатдорӣ навини тоҷикон, истиқлолияти давлатӣ, Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷлосияи тақдирсоз, Пешвои миллат.

XVI SESSION OF THE SUPREME COUNCIL OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN – A FATEFUL EVENT IN THE GOLDEN PAGE OF THE HISTORY OF TAJIK STATEHOOD

Annotation. The XVI session of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan is considered a fateful and most valuable date in the golden page of the history of the Tajik people. At this historical Session, firstly, Emomali Rahmon – the young, erudite, intelligent, wise and far-sighted politician was elected as a Chairman of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan, and secondly, the real foundations for the restoration of constitutional authority and stable activity in all spheres of the country were laid at this session.

The article is devoted to the XVI session of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan, as a fateful event in the golden page of the history of Tajik statehood.

Key words: civil war, establishment of peace, national accord, national unity, new statehood of Tajiks, state independence, XVI session of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan, fateful session, Leader of the Nation.

Маълумот дар бораи муаллиф:

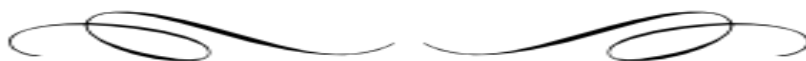
Раҳмонзода Зоир Файзали - вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сведения об авторе:

Раҳмонзода Зоир Файзали - Депутат Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистана

Information about author:

Rahmonzoda Zoir Fayzali - Deputy of the Majlisi Namoyandagon of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan

УДК81-2:88(045)/(575.3)

ВАЖНОСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Рахимова К. Д.

Технологический университет Таджикистана

Аннотация. В статье рассматривается важность изучения иностранных языков в повседневной жизни во многих случаях и является главным аспектом в жизни современного человека. Значение различных иностранных языков позволяет иметь возможность изучить культуру других государств, узнать их традиции, способствует формированию более обширного словарного запаса, развивает память, мышление и речь. Обсуждается изучение иностранного языка, достижения во всех областях жизни в стране и за рубежом. Также включает современные методы использования новых технологий на уроках иностранных языков.

Ключевые слова: обучение языку, методика, материалы, новая технология, иностранный язык, интерес к предметам, творческая деятельность.

В процессе обучения иностранному языку будущих специалистов, наряду с овладением компонентами языка, особое место занимают профессиональная лексика и специальные термины. Более того, регулярное обогащение и расширение словарного запаса студентов является одной из важнейших задач обучения иностранному языку в неязыковых вузах. В последние десятилетия активное изучение иностранных языков порождает увлечённую заинтересованность. В связи с этим, отмечается возрастающая роль иностранных языков в качестве инструмента влияния на действия и мышление людей. В тесной взаимосвязи с происходящей глобализацией отдельных государств и всего общества в целом, радикально изменилась роль иностранного языка в системе обучения, из обычного дополнительного предмета он превратился не только в основной элемент современной системы образования, но и в способ достижения целей [5].

Знание иностранных языков очень важно для будущих специалистов в области науки, культуры, социологии, экономики и т. п., поскольку их деятельность направлена на достижение успеха в сотрудничестве между различными странами. Сегодня английский язык считается языком науки, образования, иностранных технологий, языком международных отношений, встреч на высшем уровне, экономических и социальных отношений. Поэтому высококвалифицированные, конкурентоспособные специалисты, отвечающие требованиям рынка труда, должны владеть иностранными языками [2].

Для качественного выполнения своей профессиональной деятельности, будущие специалисты в соответствии с действующими образовательными стандартами могут осуществлять свою профессиональную деятельность не только внутри страны, но и на международном уровне.

В настоящий момент владение иностранным языком в повседневной жизни во многих случаях является важным аспектом в жизни современного человека. Значение различных иностранных языков позволяет иметь возможность изучить культуру других государств, узнать их традиции, способствует формированию более обширного словарного запаса, развивает память, мышление и речь. Хорошая словарная база при должном знании

иностранного необходима для результативного взаимодействия государств на международной арене. Владение знанием иностранного языка в наши дни - это, прежде всего, одно из условий профессиональной компетенции специалистов. Без знания иностранных языков сегодня жизнь становится всё труднее, поэтому мы считаем, что если каждый человек попытается выучить какой-нибудь иностранный язык, то он узнает очень много интересного не только о языках вообще, но и об избранном им в частности, а также откроет для себя много неизвестного и поучительного. Ведь кем бы ни был современный человек, какой бы профессией он не владел, чем бы он ни занимался, он просто обязан быть образованным и знающим. Гёте однажды отметил: «Кто не знает иностранного языка, тот не знает и своего собственного». Мы читаем, что чем больше языков мы знаем, тем больше у нас возможностей для достижения успеха в жизни [4].

Во-первых, изучение иностранных языков расширяет кругозор, улучшает обучаемость и помогает познакомиться с разнообразием культур. Во-вторых, способность бегло говорить на иностранном языке может помочь вам в получении высокооплачиваемой работы. Хорошее знание языка - необходимое требование при устройстве на работу в крупные компании с хорошей репутацией. Более того, если мы планируем сотрудничать с международными компаниями, особенно западными, нам следует обратить внимание на английский язык, который в настоящее время набирает большую популярность, поскольку, по мнению экспертов, английский язык - это экономический язык нынешнего столетия. В-третьих, языковые навыки могут помочь вам чувствовать себя как дома, находясь за границей, а также завести новых друзей.

Кроме того, способность бегло говорить на иностранных языках - это преимущество для людей, кто собирается эмигрировать в другую страну или найти работу в международной компании. Знание языков - это всегда дополнительный бонус для человека-специалиста. Для того, чтобы быть первоклассным специалистом, нужно уметь находить актуальную информацию о новых открытиях, технологиях можно прочесть в иностранных, международных журналах. Если человек знает иностранный язык, ему не приходится ждать, пока эту информацию переведёт кто-то из отечественных журналов. Большинство оборудования запрограммировано на английском языке, поэтому без знания языка в них будет сложно работать. Если человек путешествует, то ему просто необходимо знать иностранные языки, чтобы ориентироваться в чужой стране, общаться с местными жителями, заводить друзей по всему миру, изучать культуру и обычаи других народов. Человек со знанием языка преодолевает любые препятствия, для него нет ничего невозможного [3].

Английский язык - ключ к процветанию. Если человек знает английский, то его шансы на успех возрастают. Изучая иностранный язык, мы можем общаться с другими людьми и получать абсолютно любую информацию, которая может помочь нашим людям продвигать свой бизнес и укреплять экономику нашей страны. Мы можем узнать о повседневной жизни всех людей из любых стран, а также о религии, науке и технологиях, которые были разработаны за рубежом. И последнее, но не менее важное: люди, которые знают иностранные языки, могут смотреть фильмы и читать книги в оригинале. Сделать первые шаги в изучении иностранных языков нам помогают наши учителя - собеседники, которым можно доверять, - опытные, знающие люди. Их основная задача - обсудить необъятный круг вопросов, помочь стать в будущем высококлассными специалистами в выбранной профессии. Однако, чтобы научиться быстро и грамотно говорить на иностранном языке и понимать собеседника, для

которого этот язык является родным, недостаточно просто посещать школьные занятия и заниматься с репетитором [1].

Необходимо погружаться в определённую языковую среду, начиная с самого элементарного общения - в быту, в семье, с друзьями в школе и со знакомыми, знающими этот язык. Сейчас появились новые возможности, открываются клубы, создаются общества, работают всевозможные курсы иностранных языков для любого уровня подготовки, где можно усовершенствовать свои знания, и где преподавание ведётся педагогами из других стран на их родном языке. Конечно, при овладении иностранным языком требуется хорошая память, логическое мышление. Однако знать язык, читать и говорить на иностранном языке - задача посильная. Нужно только подойти к этому вопросу со всей серьёзностью. Доказано, что способности к языкам - не привилегия избранных. Все дети быстро и легко усваивают языки. Успешно идёт изучение иностранного языка и в юношеском возрасте. Значит, чем раньше человек начинает изучать язык, тем лучших результатов он добьётся. И ещё: чем больше иностранных языков знает человек, тем легче он усваивает новый. Важно понимать, что учить язык нужно не для того, чтобы хорошо ответить урок, и даже не для того, чтобы прочитать статью в журнале или книгу в подлиннике. Учить нужно, чтобы знать, тогда легко решаются многие проблемы, и урок ответишь отлично, и книгу прочитаешь, и, оказавшись за границей, не растеряешься.

Литература:

1. Дворяткин М.Г. Пути повышения интереса учащихся на уроках английского языка. - Душанбе, 1985. - 40 с.
2. Научно-методический журнал. Русский язык и литература в школах Таджикистана. - Душанбе, июль-август №4 (307), 2019. - 80 с.
3. Петрова И.И. Педагогические основы межпредметных связей. - Москва, Высшая школа, 1985. - 78 с.
4. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. - Т.11 Учпедгиз. - Москва. 1939. - 300 с.
5. Электронный учебно-методический комплекс. Общее языкознание для специальности 1-21 06 01-01 «Современные иностранные языки (преподавание)». Копач О.И. - Минск. 2017. - С.125.

АҲАМИЯТИ ОМУӢЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧӢ

Шарҳи мухтасар. Дар мақолаи мазкур аҳамияти омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар ҳаёти ҳаррӯза баррасӣ шуда, дар бисёр мавридҳо ва на як ҷанбаи муҳими ҳаёти одами муосирро дар бар мегирад. Маъноҳои забонҳои гуногуни хориҷӣ имкон медиҳад, ки фарҳанги давлатҳои дигар ва анъанаҳои онҳоро омӯзем, ба ташаккули захираи луғавӣ, ки васеътар мусоидат мекунад, хотира, тафаккур ва нутқро инкишоф медиҳад аҳамияти васеътар диҳем. Омӯхтани забони хориҷӣ ба комёбиҳо дар тамоми соҳаҳои ҳаёти мамлакат ва хориҷа оварда мерасонад. Инчунин, он усулҳои муосири истифодаи технологияҳои навро дар дарси забони хориҷӣ дар бар мегирад.

Калимаҳои асосӣ: таълими забон, методика, мавод, технологияи нав, забони хориҷӣ, шавқу рағбат ба фанҳо, фаъолияти эҷодӣ.

THE IMPORTANCE OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Annotation. The article discusses the importance of learning foreign languages in everyday life, in many cases and not one is an important aspect of the life of a modern person. The meaning of various foreign languages makes it possible to study the culture of other states, learn their traditions, contributes to the formation of a more extensive vocabulary, it develops memory, thinking and speech. The study of foreign languages, achievements in all areas of life in the country and abroad are discussed. Also, it includes modern methods of using new technologies in foreign language lessons.

Key words: language teaching, methodology, materials, new technology, foreign language, interest in subjects, creative activities.

Сведения об авторе:

Рахимова Киматгул Дустовна - старший преподаватель кафедры «Иностранных языков» Технологического университета Таджикистана. 734061, г. Душанбе, ул. Н. Карабаева, 63\3. Тел: 918599806; 904161626; E-mail: kimat_2004@mail.ru

Маълумот дар бораи муаллиф:

Раҳимова Қиматгул Дустовна - муаллими калони кафедраи “Забонҳои хориҷии” Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон. 734061, ш. Душанбе, ул. Н. Карабаева, 63\3. Тел: 918599806; 904161626; E-mail: kimat_2004@mail.ru

Information about author:

Rahimova Qimatgul Dustovna - Senior teacher of foreign language department of Technological University of Tajikistan. 734061, Dushanbe. N. Karaboev Street 63\3. Tel: 918599806; 904161626; E-mail: kimat_2004@mail.ru

УДК.81+004.85(045)/(575.3)

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Рахимова К. Д.

Технологический университет Таджикистана

Аннотация. В статье рассматривается одна из важных проблем, существующих в изучении иностранных языков в повседневной жизни, вооружение студентов системой научных знаний, отражающих ту или иную сторону реальной действительности, и на их основе отношения человека к окружающему миру. Только овладевая знаниями и применяя их в практической деятельности, человек приобретает умения и навыки самостоятельного

суждения и действия. Обсуждается изучение иностранного языка и его важность для любого специалиста и учёного. Также включают современные методы использования новых технологий на уроках иностранных языков.

Ключевые слова: мотивация, обучение языку, методика, материалы, новая технология, иностранный язык, интерес к предметам, творческая деятельность.

Интерес, подкрепляемый сознанием ощутимых успехов в овладении языком, побуждает студентов к участию во внеаудиторной работе по английскому языку в различных её видах и формах: студенты читают книги на иностранном языке, поют, работают в кружках, принимают активное участие в проведении конкурсов, олимпиад и вечеров художественной самодеятельности. Только практическая значимость иностранного языка, понимание студентом того факта, что на иностранном языке можно общаться, с его помощью можно узнать что-то новое и интересное, может служить побудительным мотивом для его изучения в вузах.

Среди основных способов, способных увеличить заинтересованность студентов к иностранному языку, и тем самым повысить их мотивацию к изучению данного предмета, мы выделяем содержательный компонент обучения, а именно содержательную ценность учебного материала, и такие способы организации учебной деятельности, которые бы вызвали высокую мотивацию и обеспечили активность на занятии [1].

Цель изучения любого предмета - вооружить студентов системой научных знаний, отражающих ту или иную сторону реальной действительности, и на их основе отношения человека к окружающему миру. Только овладевая знаниями и применяя их в практической деятельности, человек приобретает умения и навыки самостоятельного суждения и действия [3]. С помощью гуманитарных учебных предметов у студентов формируются общие мировоззренческие представления и понятия. Они требуют углубленной дифференциации межпредметных связей, применительно к конкретной профессии. Иностранный язык играет большую роль в решении задач воспитания молодёжи в духе взаимопонимания и дружбы между народами, знакомит студентов с жизнью народов других стран, их традициями и культурой. Необходимо, чтобы студенты осознали значение иностранных языков для лучшего овладения профессией [3].

Изучение иностранного языка имеет важное познавательное значение для любого специалиста и учёного. Ведь им очень важно знать достижения во всех областях жизни и не только в своей стране, но и за рубежом. Незнание того, что делается за рубежом, значительно снижает кругозор специалиста - он отстаёт, теряет свою квалификацию. А тот специалист, который сможет прочесть нужный ему журнал или специальную книгу на иностранном языке, сумеет глубже понять и разобраться в написанном. Кроме того, многие наши специалисты едут за границу знакомиться с научными достижениями, с новой техникой. Много иностранных специалистов приезжают в нашу страну. Они посещают наши учреждения, предприятия, знакомятся с нашими достижениями. Чаще всего они пользуются услугами переводчиков, которые недостаточно разбираются в сложных вопросах науки и техники [1].

Навыки владения иностранными языками - необходимый элемент образования успешных людей. Этот пункт сейчас практически всегда присутствует в анкетах отделов кадров государственных и частных организаций. Кандидаты, которые кроме родного языка, знают ещё хотя бы один язык, производят более благоприятное впечатление на работодателей.

В настоящее время личностное и профессиональное развитие современного человека не может обойтись без знания иностранных языков. Способность вести переговоры с представителями различных культур формирует развитие кругозора и позволяет иметь возможность для подъёма по карьерной лестнице в компании, даёт возможность завести полезные знакомства [2].

Общение на иностранных языках в широком смысле - это базовые способности общения на родном языке другой страны, возможность взаимопонимания иностранных граждан и выражение своих мыслей, определение понятий, передача фактов и мнений не только в устной, но и в письменной форме в соответствии с пожеланиями или потребностями человека. Коммуникации с людьми на иностранных языках требуют присутствие таких качеств, как терпение и межкультурное понимание. Необходимые качества для этого заключаются в способности различать устные сообщения, начинать поддерживать и завершать беседы, а также читать, воспроизводить и создавать информационные тексты в соответствии с желаниями собеседника [2].

При желании изучать английский язык для начала необходимо научиться использовать должным образом теоретическую базу, далее развивать и совершенствовать свои коммуникативные навыки, постоянно в течении всей жизни.

Социальный состав студентов в большой мере определяет их интеллектуальные возможности, личностную направленность, образ жизни. Многие студенты не видят для себя личностной перспективы и не заинтересованы в изучении английского языка, не видя необходимости в его изучении для будущей профессии. У некоторых студентов положительная мотивация к изучению предмета недостаточна, так как при изучении английского языка они сталкиваются со значительными трудностями и не усваивают материал в силу особенностей памяти, восприятия и мышления. Однако студентов без мотивации к обучению просто не существует. Любая познавательная деятельность студентов наряду с операционными компонентами включает и мотивационные (интерес, мотив, отношение). Мотивация является источником активности и направленности личности на предметы и явления действительности, в результате чего и возникает активность.

При рассмотрении проблем мотивации и поиске путей её формирования, недопустимо упрощение её понимания, т.к. формирование мотивации - это не перекачивание педагогами в головы студентов уже готовых, извне задаваемых мотивов и целей обучения. Формирование мотивов - это, в первую очередь, создание условий для проявления внутренних побуждений к обучению, осознание их в дальнейшем самими студентами, саморазвитие мотивационно - ценностной сферы.

Результаты свидетельствуют о достаточной эффективности реализуемых приёмов и методов обучения, направленных на повышение познавательной активности, на развитие мотивации к изучению иностранного языка. В результате участия в различных видах внеаудиторной деятельности студенты с большей охотой и результативностью стали принимать участие в муниципальных, областных, дистанционных конкурсах и олимпиадах [5]. Олимпиады и конкурсы подобного рода дают практически любому студенту, в каком бы городе или посёлке он не находился, возможность проследить развитие своих творческих способностей и уровень владения английским языком, а также

получить объективную оценку знаний и сравнить работы студентов разных регионов с собственными.

Дистанционные олимпиады и конкурсы выявляют скрытые возможности и таланты студентов, позволяют современному студенту ощущать себя развивающимся гражданином мирового информационного пространства. Участники дистанционных олимпиад и конкурсов становятся заинтересованными в развитии собственного образования, поскольку, не имея готового ответа на поставленную задачу, они разрабатывают свою собственную творческую продукцию, актуальную для жизни в современном информационном обществе [5].

Использование различных методов и приёмов является действенным в том случае, если у студентов интерес к изучению иностранного языка снижается, то можно вызвать их познавательный интерес, разбудить их духовно. Всем студентам близок дух познания, дух общения и коллективизма, и им необходимо выразить себя в творчестве, фантазии, игре, соревновании [4]. Таким образом, подводя итог о проделанной работе, хочется сказать, что формирование познавательной мотивации к изучению иностранного языка способствует использованию активных методов обучения: проблемных, исследовательских, игровых и др.

Литература:

1. Дворяткин М.Г. Пути повышения интереса учащихся на уроках английского языка. - Душанбе, 1985. - 40 с.
2. Научно-методический журнал «Русский язык и литература в школах Таджикистана». - Душанбе, июль-август №4 (307), 2019. - 80 с.
3. Петрова И.И. Педагогические основы межпредметных связей. - Москва, Высшая школа, 1985. - 78 с.
4. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. Т.11 Учпедгиз. - Москва 1939. - 300 с.
5. Электронный учебно-методический комплекс. Общее языкознание для специальности 1-21 06 01-01 «Современные иностранные языки (преподавание)». Копач О.И. – Минск. 2017. - 125 с.

РОҲҶОИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ ҲАВАСМАНДКУНИИ ДОНИШЧЌЌЁН БА ТАЪЛИМИ ЗАБОНҶОИ ХОРИҶӢ

Шарҳи мухтасар. Мақолаи мазкур яке аз муҳимтарин масъалаҳои муҳими омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар ҳаёти ҳаррӯза, мучахҳаз намудани донишчӯён бо системаи донишҳои илмӣ, ки ин ё он паҳлуи воқеиятро инъикос мекунад ва дар асоси онҳо муносибати шахс ба ҷаҳон ва атрофи онҳоро дар бар мегирад. Шахс танҳо дар натиҷаи азхуд намудани дониш ва дар амал татбиқ намудани он малака ва маҳорати мустақилона ҳукмронӣ ва амали худро ба даст меорад. Омӯзиши забони хориҷӣ ва аҳамияти он барои ҳар як мутахассис ва олим баррасӣ мешавад. Инчунин, он усулҳои муосири истифодаи технологияҳои навро дар забони хориҷӣ дар бар мегирад.

Калмаҳои асосӣ: шавқу ҳавас, омӯзиши забон, методика, материалҳо, технологияи нав, забони хориҷӣ, шавқу ҳавас ба фанҳо, фаъолияти эҷодӣ.

WAYS TO INCREASE STUDENTS' MOTIVATION IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Annotation. The article deals with one of the important problems that exist in the study of foreign languages in everyday life, equipping students with a system of scientific knowledge that reflects one or another side of reality, and on their basis the relationship of a person to the world around him. Only by mastering knowledge and applying it in practice, a person acquires the skills and abilities of independent judgment and action. The study of a foreign languages is discussed, and its importance for any specialist and scientist. Also, it includes modern methods of using new technologies in foreign language lessons.

Key words: motivation, language learning, methodology, materials, new technology, foreign language, interest in subject, creative activity.

Сведения об авторе:

Рахимова Киматгул Дустовна - старший преподаватель кафедры «Иностранных языков» Технологического университета Таджикистана. 734061, г. Душанбе, ул. Н. Карабаева, 63\3. Тел: 918599806; 904161626; E-mail: kimat_2004@mail.ru

Маълумот дар бораи муаллиф:

Раҳимова Қиматгул Дӯстовна - муаллими калони кафедраи “Забонҳои хориҷӣ”-и Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. 734061, ш. Душанбе, ул. Н. Карабаева, 63\3. Тел: 918599806; 904161626; E-mail: kimat_2004@mail.ru

Information about author:

Rahimova Qimatgul Dustovna - Senior teacher of foreign language department of Technological University of Tajikistan. 734061, Dushanbe. N. Karaboev Street 63\3. Tel: 918599806; 904161626; E-mail: kimat_2004@mail.ru

УКД.881+82-1(575.3)

БУЛБУЛИ БҶСТОНИ СУХАН

Ҳамрокулова З. У.
Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Шарҳи мухтасар. Шиблии Нуъмонӣ олими маъруф, муҳаққиқи барҷастаи адабиёти форсӣ, шоири форсигӯ ва ходими ҷамъиятии нимаи дуҷуми асри XIX ва ибтидои садаи XX кишвари Ҳинд мебошад. Ӯ дар баробари таълифи осори пурмуҳтавою гуногунҷабҳааш, ҳамзамон ба шеърӣ форсӣ муҳаббати зиёд дошт ва бо ин забон ашъори дилпазире офаридааст. Шеърҳои аввалинашро Шиблии Нуъмонӣ бо таҳаллуси Тасним эҷод намудааст. Шиблии

Нуъмонӣ ба мисли аксар шоирони форсизабони Ҳинд бештар ба ашъори Ҳофизи Шерозӣ таваҷҷуҳи хоса дошт. Шиблӣ шахсияти равшанфикру пешгоми замонаш буд ва андешаҳои маорифпарваронааш дар тамоми ашъораш таҷассум ёфтаанд.

Калидвожаҳо: аллома Шиблии Нуъмонӣ, шоири форсигӯ, Тасним, ашъор, илму дониш, озодӣ, адолат.

Яке аз сарчашмаҳои муҳими ташаккул ва тақомули ҳар як адабиёт омӯзишу баҳрабардорӣ аз адабиёти халқҳои дигар ва робитаи байниҳамдигарии адабиёти халқҳои ҳамҷавор мебошад. Осори бо забони тоҷикӣ офаридаи ниёкони мо ҳамзамон мероси муштараки мардумонест, ки дар кишварҳои мухталиф бо забони форсии тоҷикӣ сухан мегӯянд. Ҳамзистии ҳамкориҳои мардуми форситабор бо кишвари Ҳинд ҳанӯз аз давраҳои хеле пеш оғоз гардида, то имрӯз идома дорад, ки дар саҳифоти фарҳангии он садҳо адибони форсигӯ ва муҳаққиқони каломи бадеъ арзи ҳастӣ намудаанд.

Аллома Шиблии Нуъмонӣ аз зумраи адибону донишмандони барҷастаи нимаи дуюми асри XIX ва ибтидои садаи XX мебошад ва бо осори пурмуҳтавою гуногунҷабҳааш, на танҳо дар мамлакатҳои Осиё, балки дар Аврупо низ шуҳрати беандоза дорад. Ӯ шахсияте буд бо дониши ниҳоят фаровон ва аз таърихи фарҳангу адабиёт, фалсафа ва тамаддуни исломӣ огоҳ, ки ҳамзамононаш аз ӯ ҳамчун Аллома, Мавлоно ва Шамсулуламо бо эҳтироми беандоза ном мегирифтанд. Вале айни замон мо мехостем самти дигари фаъолияти ӯро мавриди таваҷҷуҳ қарор дода, роҷеъ ба истеъдоди шоирии ӯ сухане чанд гуфта бошем.

Бояд қайд намуд, ки дар нимаи дуюми асри XIX ва ибтидои асри XX дар сарзамини Ҳинд мавқеи забони форсӣ ҳамчун забони расмӣ суст гашта, бо кӯшиши мустамликадорони англис мавқеи забони англисӣ таҳким меёфт. Вале бо вучуди он адибоне, ки забони модариашон урду, ҳиндӣ, панҷобӣ, кашмирӣ, синдҳӣ ва банғолӣ буд, бо забони форсӣ низ эҷод намудани осори манзумро идома меоданд. (5, 39) Дар байни адибону донишмандони форсигӯии музофоти Аъзамгарх (штати Уттар-Прадеш) Шиблии Нуъмонӣ ҷойгоҳи хоса дорад. Аллома Шиблӣ ба забони форсӣ ва шуарои форсизабон муҳаббати беандоза ва эҳтироми самимӣ дошт, аз ин рӯ тамоми андешаҳои бикру тозаи худро дар ашъори оливу дилпазираш тасвир намудааст. Тавре ки донишманди тоҷик Абдуллоҷон Ғаффоров изҳор менамояд: “Вай дар сурудани шеърҳои форсӣ қобилияти хуб дорад”. (5, 46) ва “маҳсусан дар форсӣ соҳибдевор” (7, 16) будани ӯро мутарҷими форсии “Шеър-ул-Аҷам” Сайимуҳаммад Фаҳри Доии Гелонӣ низ қайд намудааст. Худи аллома Шиблӣ дар яке аз шеърҳои маҳорати шоирияшро эътироф намуда мегӯяд:

Шиблӣ имрӯз бувад булбули бӯстони сухан,

Ки аз ӯ гулкадаи Ҳинд нур аз савту навошт. (5, 46)

Шеърҳои аввалини Шиблии Нуъмонӣ, ки бо таҳаллуси Тасним эҷод намудааст, мазмуни шарҳиҳолӣ дошта, дар бораи зиндагии номусоид, айёми ношоду хоҳири парешонаш ҳикоят мекунад. Шиблӣ он лаҳзаҳои рӯзгорашро дар яке аз шеърҳои чунин тасвир намудааст:

Нигоҳе бар мани мискин Худоро,

Ки гоҳе шоҳ бинвозад гадоро.

*Фигон к-аз баҳри тобу сабру ором,
Ғамат нагзоиш, дар дил ҳеҷ чоро.
На ёд орӣ гаҳе аз хастаи хеш,
Фаромӯш сохтӣ ҳарфи вафоро.
Суханро раҳ набошиад дар даҳонат,
Зи тангӣ ҳамчу дар гунча саборо.
Кучо дар боргоҳаш бор бахшанд,
Ту Тасними ғариби бенаворо. (5, 122)*

Ё дар чойи дигар изҳор менамояд:
*... Дар бекасӣ акнун ҳаме, хуш кардаам кунҷи ҳаме,
Не мӯнисе, не ҳамдаме, то рози дил гӯям ҳаме.
Овах, ки сӯзи мотаме нагзоиш дар чашмам наме,
Заҳми диламро марҳаме набвад дар ин байтулҳазан... (5, 39-40)*

Дар айёми таҳсилу омӯзиш устои ҳикмату риёзии аллома, ки мафтуни истеъдоди Ғавқулодааш гашта буд, ҳангоми машғулият ҳамеша ба ӯ «...анта шиблӣ, яъне шербачча» гӯён хитоб мекард. Ва баъдан Шиблӣ онро барои худ таҳаллуси адабӣ интихоб менамояд. Шиблии Нуъмонӣ донандаи варзидаи забонҳои туркӣ, форсӣ ва арабӣ будааст, ки ин маҳорату қобилияти ӯ дар эҷоди шеър бо ин забонҳо низ хеле назаррас аст. Ба ин маънӣ ҳуди аллома ишора карда мегӯяд:

*Ба ҳар майдон намудам турктозӣ .
Бихондам номаи туркию тозӣ.
Гаҳе аз «Лавҳ»- и Розӣ хондаам ҳарф,
Гаҳе аз ҳарфи тозӣ бастаам тарф.
Гаҳе андар мақоми лаҳни Шероз
Шудам бо Аҳлию Саъдӣ ҳамовоз.
Гаҳе дар базмгоҳи нағмасозӣ
Сухан рондам ба оҳанги ҳичозӣ.
Ҳасудо, он фурузон гавҳарам ман,
Ки шамъи ман ба ҳар базмест, равшан. (5, 39)*

Сайидмуҳаммад Тақии Фаҳри Доии Гелонӣ ҳангоми дар Ҳиндустон зистанаш ба дидори ин марди наҷиб шарафёб мегардад ва дар бораи хислатҳои ҳамидаи инсониву шеърдӯстии ӯ ёдовар гашта, чунин менигорад: «Бо ҳамаи улувви мақом, беҳад мутавозеъ, бетакаллуф, вораства ва беолоиш буд... Дар зарофати табъ, базлагӯйӣ, ҳусни мазҳар, лутфи баён назир надошт. Шеърро зиёд дӯст медошт. Шеъри хуб дар вучуди ӯ аз ҳар чизе бештар таъсир мебахшид»(7, 27) Боре ҳангоми суҳбат, вақте ки аз ашъори Хоҷа Ҳофиз поре меҳонад, саропо ба вачд омада бо табассум изҳор менамояд: “Агар Эронро ба ман бидиҳанд, он қадар кайф намекардам, ба қадре ки аз ин се шеър лаззат бурда, кайф мекунам.”(7, 27) Ин ҳама баёнгари эътиқоду эҳтироми ин донишманди бузург нисбат ба шеър, алалҳусус, шеъри форсии тоҷикӣ мебошад.

Шиблии Нуъмонӣ ба мисли аксар шоирони форсизабони Ҳинд бештар ба ашъори Хоҷа Ҳофиз таваҷҷуҳи хоса дошт ва дар ин бора чунин мегӯяд:

Гар худовандӣ ҳавас дорӣ дар иқлими суҳан,

Бандагии Ҳофизӣ Шероз мебоист кард. (5, 47)

Шиблӣ дар ҷавоби ғазали машҳури Ҳофизӣ Шерозӣ, ки матлааш чунин аст:

Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,

Ба холи ҳиндуяш бахшам Самарқанду Бухороро. (9, 75)

ғазали дилпазире суруда, дар он мисли Ҳофиз, ки Шерозу нозанинони онро меситояд, шаҳри Бамбаю дилбарони зардуштионин ва гулгашту хиёбонҳои хуррами онро тасвир менамояд:

Нисори Бомбай кун ҳар матои кӯҳнаву навро,

Тирози маснади Чамшеду фарри тоҷи Хисравро.

Ба ҳар сӯ аз ҳуҷуми дилбарони шӯҳи бепарво,

Гузаштан аз сари раҳ мушқил афтодаст раҳравро.

Фигон аз гармии ҳангомаи ҳубони зардуштӣ,

Ба ҳам омехта аз зулфу ораз зулмату завро.

“Бидеҳ соқӣ маи боқӣ, ки дар ҷаннат нахоҳӣ ёфт”,

Канори оби Чавпотию гулгашти Аполавро.

Биё, Шиблӣ ба ёди панҷаи гирои мижгонаш,

Дигар раҳ пора созам, ин қабои зӯҳди садтавро. (5, 47-48)

Ё дар ҷойи дигар аз ғазали Ҳофиз, ки чунин оғоз меёбад:

Бе ту эй сарви равон, бо гулу гулишан чӣ кунам?

Зулфи сунбул чӣ кашам, орази савсан чӣ кунам? (9. 211)

илҳом гирифта, мегӯяд:

Ман, ки дар сина диле дораму шайдо чӣ кунам?

Майл бо лоларухон гар накунам, то чӣ кунам? (5, 48)

Дар баробари ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ҳамзамон ашъори Соибӣ Исфahонӣ низ мақбули назари Шиблӣ буда, дар ин бора изҳор менамояд:

Ҳамон кард дар сухан дар Ҳинд Шиблӣ,

Ки Соиб дар саводи Исфahон кард. (5, 47)

Шиблӣ ҳамчун яке аз равшанфикрони замони худ ҳамеша барои бомаърифат гаштани аҳли чомеа, баҳусус чавонон кӯшиш менамуд ва дар макотиби олий таҳсил намудану ба омӯхтани илму дониш рӯ овардани онҳоро даъват мекард, ки дар ин мисраъҳо ба таври зерин менигорад :

То худ аз донишу фан ному нишон хоҳад буд,

Бӯйи ин файз бад-ин гуна равон хоҳад буд,

То абад толиби фан рӯй бад-ӯ хоҳад кард,

То абад қиблаи доништалабон хоҳад буд. (5, 42)

Аллома Шиблӣ худ низ доимо дар пайи ҷустуҷӯи илму дониш буд ва бо мақсади мукамал намудани он ва ошноӣ бо фарҳангу тамаддуни ҷаҳонӣ ҳамеша ба кишварҳои гуногун сафар мекард, ки дар яке аз қасидаҳои ба ин ишора намуда, мегӯяд:

Баҳри тақмили фану ҳам паи таҳсили ибар,

Рӯзгорест, ки медоштам оҳанги сафар. (5, 43)

Шиблӣ Нуъмонӣ дар коллечу донишгоҳҳои мухталифи кишвараш фаъолият мекард ва барои пешравию рушди онҳо кӯшиш ба харҷ дода, итминони комил дошт, ки онҳо ба марказҳои илму маърифат Ғарнотаву Уммон ва Бағдоду Исфahон баробар хоҳанд шуд ва мегӯяд:

Баррасад бар дили мо ҳар кӣ бувад голиби фан,

Он кӣ гавҳар талабад, ҷониби Уммон гузарад.

Гар бад-ин гуна бувад гармии ҳангома мурод,

Худ зи Ғарнотаву Бағдоду Сифохон гузарад. (5, 42)

Аллома Шиблӣ ҳамеша андешаҳои пешқадаму равшанфикрона дошт, ки дар тамоми ашъораш эҳсос карда мешавад. Ӯ барои маҳви бесаводӣ, аз ҷоҳиливу нодонӣ наҷот додани

мардум ва аз хоби ғафлат бедор намудани онҳо, дар мамлакат қорӣ кардани тарзу усули пешқадами таълиму тарбия ва омӯзиши илмҳои муосирро ба ҳаммаслақонаш ироа менамуд. Албатта, ин пешниҳодот мақбули дили ҳамаи аъзои ҷамъият, ки ҷонибдори ақидаҳои гуногун буданд, набуд. Зеро дар байни онҳо мутаассибони динӣ мавқеи калон дошта, ба ин ақидаҳои озодфикрон розӣ намешуданд. Аз ин рӯ, Шиблӣ дар як таркиббанди худ ин рафтори онҳоро нақӯшиш менамояд:

Бар чунин ҳодисаи саъб, ки бар мо афтод,

Чора он нест, ки аз аҳди қуҳан дорӣ ёд.

Чора он нест, ки бар расми қуҳан тарҳ ниҳӣ,

Мақтабу мадрасаҳо дар ҳама атрофу билод

То чӣ судат диҳад он шеваи таълими қадим,

Ки ба рӯят дари ризқе натавонист кушод.

Ин на хорӣ бувад охир, ки пас аз касби улум,

Дар раҳи ваъз ба дарюза барой ношод!.. (5, 44)

Тавре зикр намудем, ҳуди Шиблӣ тарафдори пешравӣ ва замонавӣ сохтани таълиму тарбия дар баробари омӯзиши илмҳои пешина буда, барои дар амал қорӣ намудани он заҳмат мекашид. Ва хеле мураккаб будани ҳалли ин масъаларо ба ҳубӣ дарк намуда, дар мисраъҳои зер чунин ишора менамояд :

Гарчи ин марҳила душворгузар афтодаст,

Пойро кор дар ин роҳ ба хор афтодаст.

Дину дунё ба ҳам омехтан осон набувад,

Гӯиё киштию гирдоб ба ҳам афтодаст...(5, 44)

Ҳамзамон дар тамоми ашъори форсии Шиблии Нуъмонӣ тасвири зебои табиат, дӯст доштани зиндагиву афкори тарбиявӣ ахлоқӣ ва фалсафии ӯ ба назар мерасад, ки дар маҷмуаҳои «Дастаи гул», «Бӯи гул», «Барги гул», «Девони Шиблӣ» ва «Қуллияти Шиблӣ» гирдоварӣ ва нашр шудаанд. Дар маҷмуаи «Бӯи гул»-и аллома аксар ғазалҳое, ки ба Атиябегим ном зани бофазлу камол ва маърифатпарвар бахшида будааст, гирд оварда шудааст, ки дар яке аз онҳо бо эҳсоси шодиву нишот чунин мегӯяд:

Пайки фархундақадам муждасаро меояд,

К-аз сафар ёри сафаркардаи мо меояд.

Рафт аз шаҳр бад-он сон, ки баҳорон зи чаман,

Омад он гуна, ки дар боз сабо меояд...

Рафтаниш гарчи ба коми дили аҳбоб набуд,

Чун биёяд ба муроди дили мо меояд...

Шиблии гамзада овард дилу дин ба нисор,

Ғайр аз ин чист, ки аз дасти гадо меояд. (2, 30)

Аллома Шиблӣ шахсияте буд, ки на танҳо дар байни аҳли илму хирад ва фарҳанг, балки миёни ҳукуматдорон ва сиёсатмадорони замон низ нуфузу эътибори зиёд пайдо карда буд. Вале ӯ ҳеҷ гоҳ дар мадҳу ситоиши касе шеър нагуфтааст. Боре ба ӯ навиштани қасидаеро барои яке аз ҳокимони сарватманди Ҳайдаробод пешниҳод менамоянд, вале ҷавоби рад мегиранд. Маротибаи дувум, ки бо фишороварӣ изҳор медоранд, Шиблӣ посух медиҳад: «Мумкин нест, ки ман касеро мадҳ бигӯям». (7, 27)

Бояд гуфт, ки ба муҳити ниҳоят мураккаб ва пурталотуми сиёсату иҷтимоӣ ва зиддиятҳои динӣ нигоҳ накарда, Шиблӣ ҳамеша афқору андешаи озоду бидуни таассубро ҷонибдорӣ менамуд ва дар ин бора А. Ғафоров чунин менависад: “Шиблӣ табиист, ки аз мафкураи ҳукмрони асраш озод набуд, аммо ба ҳеҷ вачҳ дар масъалаҳои динӣ наметавон таассубро ба ӯ илқо намуд. Ӯ одами зиндадилу ҳаётдӯст буд ва дар эҷодиёташ ин маъниро тасвир ва тарғиб намудааст.” (5, 48) Худи ӯ низ дар ин бора чунин менигорад:

Ин намедонам, ки габрам ё мусулмон нестам,

Ин қадар донам, ки зоҳид он чӣ ҳаст, он нестам. (5, 48)

Ё дар ҷойи дигар:

Ман на аз арбоби тақво будаам,

Бо маю най будаам, то будаам. (5, 48)

Бояд гуфт, ки тамоми умр аллома Шиблии Нуъмонӣ дар баробари таълифоти гуногунсоҳааш бо ашъори дилпазири худ ҳамеша мардумро ба сӯйи илму дониш, растагорӣ аз таассубу хурофот ва бандагию ақибмондагӣ роҳнамоӣ намуда, дар қалби мардум нури орзуву умедро баҳри зиндагии озод ва ҳақиқату адолат мунаввар сохтааст. Ҳамзамон зикр бояд кард, ки Шиблии Нуъмонӣ бо осори гаронбаҳояш барои пойдорӣ ва рушду нумӯи забони форсии тоҷикӣ дар сарзамини Ҳинд саҳми босазое гузоштааст. Аз ин рӯ, мебояд осори манзуми форсии ин шоир ва мутафаккири барҷаста ба таври пурра мавриди пажӯҳишу омӯзиш бошад ва умед бар он мебандем, ки дар оянда муҳаққиқон барои таҳқиқи ашъори форсии аллома Шиблии Нуъмонӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, кулли осораширо ба ҳаводорони шеъри форсии тоҷикӣ ироа намоянд.

Адабиёт:

1. Алиев Г.Ю. Персоязычная литература Индии / Г.Ю. Алиев - Москва: Наука, 1968. - 248 с.
2. Амиршоҳӣ Нурмуҳаммад. Тухфат-ул-амон фӣ сирати-н-Нуъмон / Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ. - Душанбе, 2009. - 626 с.

3. Бертелс Е.Э. История персидско-таджикской литературы / Е.Э. Бертелс.-Москва: ИВМ, 1960.-556 с.
4. Гаффоров А. Назми форсии ҳиндӣ // А. Гаффоров. - Садои Шарқ, 1974, №7. -С.134-145.
5. Гаффоров А. Назми форсиабони Ҳинду Покистон дар нимаи дуввуми асри XIX ва аввали асри XX / Гаффоров А. - Душанбе: Дониш, 1975. -143 с.
6. Гаффорова З. Ташаккул ва инкишофи адабиёти форсиабони Ҳиндустон. Ҳавзаи адабии Кашмир дар асрҳои XVI-XVII / З.Гаффорова. -Душанбе, 2002. -574 с.
7. Нуъмонӣ Шиблӣ. Шеър-ул-Аҷам ё таърихи шуаро ва адабиёти Эрон. Ҷ.1-2. Тарҷумаи Сайид Муҳаммадтақии Фаҳри Доии Гелонӣ. Таҳияи Абдуҳолиқ Набавӣ. Зери назари Носирҷон Салимӣ / Шиблии Нуъмонӣ. - Душанбе, 2016. - 543 с.
8. Нуъмонӣ Шиблӣ. Шеър-ул-Аҷам ё таърихи шуаро ва адабиёти Эрон. Ҷилди 4. Тарҷумаи Сайид Муҳаммадтақии Фаҳри Доии Гелонӣ. Таҳияи матн бо луғоту тавзеҳоти Ҳамроқулова З.У. ва Одинаев Н.С. Зери назари Мирзо Муллоаҳмад / Шиблии Нуъмонӣ.- Душанбе, 2016. - 313 с.
9. Шерозӣ Ҳофиз. Куллиёт. Мураттиби китоб ва муаллифи сарсухан Чамшед Шанбезода / Ҳофизи Шерозӣ. - Душанбе: Ирфон, 1983. - 672 с.

СОЛОВЕЙ РЕЧИ

Аннотация. Шибли Нумани - известный учёный, неутомимый исследователь литературы на фарси, общественный деятель, персоязычный поэт и прозаик конца XIX и начала XX столетия. Под влиянием персидской классической литературы, наряду со своим богатым и содержательным научным наследием, он является автором многих стихов на языке фарси. Первые его стихотворения были под псевдонимом Тасним. Шибли Нумани как множество персоязычных поэтов Индии уделял большой интерес к творчеству Хафиза Ширази. Шибли был прогрессивной личностью, и все его просветительские взгляды отражены в поэтических произведениях.

Ключевые слова: Шибли Нумани, персоязычный поэт, Тасним, поэзия, наука, свобода, справедливость.

POETRY NIGHTINGALE

Annotation. Shibli Numani indian scientist, literary critic, poet and public figure of the late XIX and early XX century. Along with his extensive and rich scientific heritage, he also influenced by Persian classical literature wrote verses in farsi. His first poems under the pseudonym Tasnim. Shibli Numani like a lot of persian poets in India gave great interest to the works of Hafiz Shirazi. Shibli was progressive person and all of his educational views are reflected in Persian works.

Key words: Shibli Numani, persian poet, Tasnim, poem, science, freedom, justice.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Ҳамроқулова Зебуннисо Усмоновна - номзади илмҳои филологӣ, и.в. дотсенти кафедраи “Забонҳои тоҷикӣ ва русӣ” Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон. Тел: +992 777177842, E-mail: mumtoz-2007@mail.ru

Сведения об авторе:

Хамрокулова Зебуннисо Усмоновна - кандидат филологических наук, и.о. доцента кафедры «Таджикского и русского языков» Технологического университета Таджикистана. Тел: +992 777177842, E-mail: mumtoz-2007@mail.ru

Information about author:

Hamroqulova Zebunniso Usmonovna - Candidate of Philological Sciences, of the Tajik and Russian languages Department of Tajik Technological University. Phone: +992 777177842, E-mail: mumtoz-2007@mail.ru

УДК 378.4

**ХУСУСИЯТИ АСОСИИ ҶАЪОЛИЯТИ ТАЪЛИМИ ТЕХНИКИИ
ДОНИШЌЎЁН ДАР САМТИ МУҲАНДИСӢ**

Хусанова Т.К., Назарова М.Р.
Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Шарҳи мухтассар. Хусусияти асосии ҷаъолияти таълими техникаи дар замони муосир истифодашаванда, навсозиҳои техносфериро дорост, ки нисбат ба касби муҳандисӣ ва таҳсилоти муҳандисӣ талаботи рӯзафзунро ифода намуда, айни замон он мавқеи муҳимро дар самтҳои гуногуни ишғол менамояд.

Яке аз хусусиятҳои асосии давраи муосир нақши пешбарандаи таҳризии тамоми ҷанбаҳои иҷтимоӣ, ташкилӣ, техникаӣ, таълим, фароғатӣ ба ҳисоб рафта самтҳои гуногунро дар мегирад. Дар раванди амалӣ гардонидани чунин ғояҳо ҷаъолияти муҳандисӣ, ки раванди мушахассро ташкил менамоянд, тобеи лоиҳаи асоси технологияҳои наватарин мегардад.

Калимаҳои асосӣ: муҳандисӣ, таҳрезӣ, тафаккур, ҷаъолият, таҳсилоти техникаӣ, самти муҳандисӣ.

Хусусияти асосии ҷаъолияти таълими техникаи дар замони муосир истифодашаванда, навсозиҳои техносфериро дорост, ки нисбат ба касби муҳандисӣ ва таҳсилоти муҳандисӣ талаботи рӯзафзунро ифода намуда, айни замон мавқеи муҳимро дар самтҳои гуногун ишғол менамояд.

Яке аз хусусиятҳои асосии давраи муосир нақши пешбарандаи таҳризии тамоми ҷанбаҳои иҷтимоӣ, ташкилӣ, техникаӣ, таълим, фароғатӣ ба ҳисоб рафта самтҳои гуногунро дар мегирад. Дар раванди амалӣ гардонидани чунин ғояҳо ҷаъолияти муҳандисӣ, ки раванди мушахассро ташкил менамоянд, тобеи лоиҳаи асоси технологияҳои наватарин мегардад.

Дар замони муосир нисбат ба ихтисоси муҳандис ва маълумоти муҳандисӣ талаботҳои баланд гузошта мешавад, зеро дар марҳилаи амалӣ гардонидан ва ба амал баровардани идеяҳои ҷаъолияти муҳандисӣ, бо назардошти технологияҳои наватарин баҳри пешравиҳои ҷаъолияти истеҳсолот нақши асосиро мебозад.

Ба маънои муосир таълими муҳандисӣ тақрибан ба тамоми ҷанбаҳои фаъолияти эҷодии одамон - ахлоқӣ, эстетикӣ, раванӣ дахл дорад. Таҳсилоти муҳандисӣ-техникӣ ба маънои васеъ фаъолияти одамонест, ки ба тағйир додани муҳити зист, ноил шудан ба ҳадафҳои на танҳо техникӣ, балки иҷтимоӣ, психологӣ ва эстетикӣ нигаронида шудааст. Муҳимтарин ҷузъи фаъолияти муҳандисӣ ин ба роҳ мондани хусусиятҳои функционалӣ ва технологияи маҳсулот буда, донишҳои нав, ғояҳо ва тасвирҳои муҳити атрофро бо имкониятҳои таҷассуми моддӣ муттаҳид мекунад. Истилоҳи "муҳандис" ба ду қисми асосӣ ҷудо мешавад:

а) шахсе, ки дорои ихтисоси мазкур буда, ки бо шаҳодатномаи хатми коллеҷ ё дигар ҳуҷҷати аз ҷониби умум эътирофшуда муқаррар карда шудааст;

б) ё ин шахсе мебошад, ки дар ташкилотҳои гуногун бо кори муҳандисӣ машғул аст, ки бо ҳалли масъалаҳои мушаххаси амалии соҳаи техника ва технология алоқаманд аст.

Кашфиёт, пешрафти илмию техникӣ, навовариҳои илмию техникӣ мафҳумҳое мебошанд, ки раванди корҳои муҳандисӣ ва илмиро наздик ва муттаҳид мекунад. Хусусан аксар вақт ин мафҳумҳо баҳри ҳалли мушкилоти ба истилоҳ иқтисоди инноватсионӣ истифода мешаванд. Зимнан, кори муҳандис ва кори олим ба таври кулӣ фарқ мекунад: олим барои кашф кардани принципҳо ва қонунҳои умумии мавҷудият табиатро таҳқиқ мекунад, муҳандис бошад, барои ҳалли мушкилоте, ки дар назди ҷомеа истодаанд, қонунҳо ва принципҳои муқарраршударо татбиқ мекунад. Муҳандис «навоварӣ» кашф намекунад, вай онро меофарад.

Дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт, муҳандис мутахассиси муайяни кории марбут ба технология мебошад.

Бояд гуфт, ки нисбат ба соҳаҳои фаъол, ки аз ҷониби давлат ба танзим дароварда мешавад, дар мавриди истифодаи истилоҳи «муҳандис», махсусан «муҳандиси касбӣ» маҳдудиятҳои муайян мавҷуданд.

Ин касб дар замони ҳозира яке аз касбҳои серталаб буда, ба пешравии тараққиёт ва инкишофи техникаи нав, талабот ба салоҳиятҳои маҳдуд афзоиши беш дорад. Айни замон мутахассисони болаёқат дар бисёр соҳаҳои гуногун аз ҷумла соҳаи машинасозӣ, энергетика, металлургия, сохтмон, тиб ва бисёр дигар соҳаҳои саноат зарур аст.

Гузаштани корҳои таҷрибаомӯзии донишҷӯён дар истеҳсолот имкониятҳои омӯзиш ва аз худ намудани нозуқиҳои касбӣ муҳандисро фароҳам меоварад. Ин имкон медиҳад, ки дониши донишҷӯён амиқтар гардида, назари касбии мутахассисони ҷавон дар ин соҳа васеъ гардад. Қайд кардан зарур аст, ки таҷрибаомӯзии самаранок маҳорати амалӣ дар раванди таълим ва ҷустуҷӯи дурусти мавқеи корӣ бо назардошти ихтисоси донишҷӯёнро осон мекунад. Дар давоми даҳсолаҳо ба масъалаи тараққӣ додани базаи техникии соҳаи машинасозӣ ва дар ин соҳа тайёр намудани мутахассисони соҳибихтисос диққати калон дода мешавад.

Донишгоҳро мебояд, ки баҳри пойгоҳи дастраси таълим, мавҷудияти барномаҳо бо забонҳои хориҷӣ, гуногунҷанбаи муассисаҳои таълимӣ, ҳамгироии донишҳои назариявӣ ва илмӣ - ҳамаи имкониятҳоро баҳри донишҷӯён пешкаш намояд. Заминаи мустаҳкам ва самаранокӣ донишҷӯёни оянда, яъне хатмкунандагони имрӯза, ки дар интиҳоб самтҳои муҳандисиро пеша намудаанд ба фанҳои математика, физика, информатика, дар баъзе мавридҳо биология ё химия диққати махсус дода ба омӯзиши ин фанҳо бояд диққати махсус диҳанд.

Системаҳои техникии ҷаҳони муосир шабакаҳои мураккаб, шабакаҳои компютерӣ ва системаҳои энергетикиро ташкил медиҳанд. Бо таваҷҷуҳ ба мубодилаи бозори меҳнат, мо ба

хулосае омадем, ки аллакай дар пешгӯиҳо даҳ касби сердаромадтарини имрӯз ва ояндаро мавқеъи ихтисосҳои муҳандисӣ ишғол мекунанд:

1. Муҳандис дар соҳаи истеҳсол ва коркарди нефт;
2. Муҳандисони кайҳонӣ;
3. Муҳандиси соҳаи химия;
4. Энергетикҳо;
5. Муҳандисони ҳастай;
6. Мутахассисони соҳаи математикаи амалӣ;
7. Муҳандисони соҳаи биотиббӣ;
8. Физикҳо;
9. Иқтисодиёт;
10. ?????

Тавсифи вазифаи мутахассисонро, ки дар корхонаю ташкилотҳои саноат дар вазифаҳои муҳандисӣ кор мекунанд, муфассал таҳлил намуда, аз рӯи вазифаҳои онҳо ба як қатор гурӯҳҳо ҷудо кардан мумкин аст:

- муҳандис - ташкилотчиён - бо ташкили кор дар истеҳсолот машғул шуда, қарорҳои роҳбарикунанда қабул мекунанд;

- муҳандис - конструктор - ба лоиҳаҳои машинаҳо, асбобҳо, таҷҳизот, асбобҳои гуногун машғуланд;

- муҳандисони технолог - ба тарҳрезӣ ва татбиқи равандҳои технологӣ машғуланд;

- муҳандисони хидматрасонӣ – кори равандҳои истеҳсолиро дар сатҳи муайян таъмин мекунанд;

- муҳандисони илмӣ - дар озмоишгоҳҳо ва ё дар ташкилотҳои илмӣ бо кори илмӣ машғуланд;

- муҳандисони дигар воҳидҳои функционалӣ (марказҳои иттилоотӣ ҳисоббарорӣ, шӯъбаҳои иттилоотӣ илмӣ ва техникаӣ, таъминоти моддӣ, бюрои патентӣ ва ғайра) – фаъолияти истеҳсолотро таъмин мекунанд.

Рушд ва тақмили кашфиётҳои илмӣ ва техникаӣ дар бозори меҳнат талаботи навро тақозо мекунад ва ҷомеаи навин ба мутахассисони дорои донишҳои байнисоҳавидошта, имрӯзҳо ниёз дорад. Онҳо иқтисодиёт ва идоракуниро хуб дониста, идеяҳои муайянро дар амал татбиқ карда метавонанд.

Дар айни замон вожаи “муҳандис”-ро ба ду самт ҷудо кардан мумкин аст:

1) муҳандис - мутахассисони “танҳо”, ки технология ва маҳсулоти нав меофаранд;

2) муҳандис - технологҳои “оммавӣ”, ки раванди истеҳсолро таъмин мекунанд, раванди кори истеҳсолотро ташкил карда, риояи технология фаъолияти кориро дар истеҳсолот назорат мекунанд.

Яъне мактаби олии саноат ду намуди кадрҳои муҳандисонро тайёр мекунад: қисми якум аз рӯи салоҳияти касбӣ фарқ карда, маҳсулоти нави зеҳнӣ меофаранд ва қисми дигар - онҳое, ки ин маҳсулотро моҳирона ба кор мебаранд. Дар асоси ин талабҳо мактабҳои олӣ бояд дар марҳалаи ҳозира тайёр кардани кадрҳои муҳандисӣ-техникиро самаранок ва хушсифат ба роҳ монад.

Инфичори иттилоотӣ таҳсилоти техникаӣ ва тағйироти босуръати визуалии он дар ҷомеа нисбат ба касби муҳандисӣ ва таҳсилоти муҳандисӣ талаботи рӯзафзунро меғузорад. Барои ба амал баровардани чунин талабҳои олӣ нақши пешбарандаи тамоми фаъолияти

инсонӣ ба назар мерасад. Лоихаи босалоҳият ва кордонӣ заминаи мустаҳками корӣ мебошад, ки ба ҷорӣ намудани технологияи самҳои нав мутахассисони нави соҳавиро тавлид мекунад:

Мухандисони компютерӣ ба таҳлил ва таҳқиқоти системаҳои компютери барномавӣ ва дастгоҳӣ машғуланд. Масалан, онҳо метавонанд дар ташкили системаҳои автоматикунонидашудаи истеҳсоли ё дастгоҳҳо иштирок кунанд. Онҳо дар тарҳрезӣ, таҳия, озмоиш ва ҳатто ташкили истеҳсоли техникаи компютерӣ иштирок мекунад.

Биоинженерия ё муҳандисии биотиббӣ як фанни нисбатан ҷавон аст, ки ба амиқтар кардани дониш дар соҳаи муҳандисӣ, биология ва тиб ва беҳбуди саломатии инсоният тавассути таҳаввулоти байнисоҳавӣ, ки равишҳои муҳандисӣ бо дастовардҳои илми биотиббӣ ва амалияи клиникиро муттаҳид мекунад. Мухандисии биотиббӣ татбиқи равишҳои техникӣ барои ҳалли мушкилоти тиббӣ бо мақсади беҳтар кардани хизматрасонии тиббӣ мебошад. Ҳадафи ин фанни муҳандисӣ истифодаи дониш ва таҷриба барои дарёфт ва ҳалли мушкилот дар биология ва тиб мебошад.

Ҳамин тариқ, гуфтан мумкин аст, ки сарфи назар аз баъзе душвориҳо дар фаъолияти кории муҳандисон, системаи дурусти таълими хуби мутахассисони ин соҳа ба роҳ монда шуда, тайёр кардани кадрҳои баланди муҳандисӣ гарави тараққиёт ва беҳ гаштани иқтисодиёти ҷумҳурӣ мебошад.

Пас, метавон ба чунин хулоса омад, ки мутахассисони хуб пешбарандагони ҷомеаи навин мебошанд ва барои дар ҷамъият барқарор намудани мақом ва манзалати муҳандис аз усул ва самтҳои фаъоли таълим истифода бурда, донишҷӯёнро дар ин самт ҳамаҷониба тайёр кардан лозим аст.

Адабиёт:

1. Дума Е.А. Уровни сформированности инженерного мышления / Е.А. Дума, К.В. Кибаева, Д.А. Мустафина, Г.А. Рахманкулова, И.В. Ребро // Успехи современного естествознания. - 2019. №10. - 143 с.
2. Зуев П.В. Развитие инженерного мышления учащихся в процессе обучения / Зуев Петр Владимирович, Кошечкина Елена Сергеевна // Педагогическое образование в России. - 2019. - № 6. - С. 44-49.
3. Зуев П.В., Кошечкина Е.С. Развитие инженерного мышления учащихся в процессе обучения // Педагогическое образование в России. 2016.№6. – С.44-Урал.гос.пед.ун-т. – Екатеринбург: [б.и.], 2000. -148 с.
4. Соколова И.Ю., Кабанов Г.П. Качество подготовки специалистов в техническом вузе и технологии обучения. Томск, 2003.
5. Усольцев А.П., Шамало Т.Н. О понятии «инженерное мышление» // Формирование инженерного мышления в процессе обучения [Текст] : материалы междунар. науч.-практ. конф., 7-8 апреля 2015 г., Екатеринбург, Россия : / Урал.гос.пед.ун-т; отв. ред. Т.Н.Шамало. - Екатеринбург: [б.и.], 2021. - 284 с.

ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИНЖЕНЕРНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СТУДЕНТОВ

Аннотация. На современном этапе жизни к профессии инженера и инженерному образованию предъявляются высокие требования. Первостепенное значение имеет в

инженерном деле проектирование, которое охватывает все направления: социальное, организационное, техническое, образовательное. Человек проводит анализ и осуществляет прогноз будущего и стремится к его воплощению. В процессе воплощения и материализации замыслов главную роль играет инженерная деятельность, которая организует этот процесс и воплощает данный проект с учётом новейших технологий.

Ключевые слова: инженерия, проектирование, мышление, деятельность, техническое образование, инженерное направление.

TECHNICAL EDUCATION AND ENGINEERING DIRECTION OF STUDENTS

Annotation. The principal feature of the design activity of the modern era is the use and renewal of technospheres, which represent ever higher requirements for the profession of an engineer and for engineering education. One of the main characteristic features of the modern period is the leading role of designing all aspects of social, organizational, technical, educational, recreational areas. That is, a person moves from ordinary circumstances to predicting his future and to its speedy implementation. In the process of such implementation and materialization of ideas, a significant role is played by engineering activity, which organizes this process and implements a particular project based on the latest technologies.

Key words: engineering, design, thinking, activity, technical education, engineering direction.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Хусанова Тамара Кодировна - н.и.п, дотсенти кафедраи “Забони русӣ ва таълимоти касбӣ” Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. Тел. (+992) 935300333

Назарова Мавлуда Раҷабалиевна - н.и.п. муаллими калони кафедраи “Забони русӣ ва таълимоти касбӣ” Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. Тел. (+992) 918625468

Сведения об авторах:

Хусанова Тамара Кадыровна - к.п.н, доцент кафедры “Русского языка и профессионального образования” Технологического университета Таджикистана. Тел. (+992) 935300333

Назарова Мавлуда Раджабалиевна - к.п.н., и.о. доцента, старший преподаватель кафедры “Русского языка и профессионального образования” Технологического университета Таджикистана. Тел. (+992) 918-62-54-68

Information about the authors:

Khusanova Tamara Kadyrovna - PhD, Associate Professor of the Department of "Russian Language and Professional Education" of the Technological University of Tajikistan. Tel. (+992) 935300333

Nazarova Mavluda Radzhabalievna - PhD, Acting Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of "Russian Language and Professional Education" of the Technological University of Tajikistan. Tel. (+992) 918-62-54-68

УДК338.48+502(045)/(575.3

**РУШДИ ИЛМҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ ВА РИЁЗӢ ОМИЛИ КОҲИШДИҲАНДАИ
ХУРОФОТ ВА РУШДИ ҶАҶОНБИНИИ ИЛМИИ ҶОМЕА**

Шарифзода И.У.
Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Шарҳи мухтасар. Муаллиф раванди рушди тафаккури илмии инсониятро аз назари таърихӣ баррасӣ намуда, шинохту огоҳӣ ва маърифати воқеии ҷаҳонро яке аз воситаҳои муҳими расидани башар ба созандагиву бунёдкориву раҳо гардидани он аз тафаккури догматикии динӣ медонад. Муаллиф зимни баррасии ин масъала ба хулосае меояд, ки рушди тафаккури риёзӣю техникӣ ва татбиқи дастовардҳои ин улум дар истеҳсолот метавонад иқтисоди ҷомеаи моро рақобатпазир гардонад ва боиси афзудани даромади аҳоли гардида, масоили иҷтимоӣ ва маънавию низ ҳал намояд. Зеро ҳар қадар тафаккури илмии ҷомеа дар сатҳи болотар қарор бигирад, ҳамон қадар дар ҷомеа таассубу хурофот камтар гардида, мушкили иҷтимоӣ камтар мешавад ва афкори таҳрибгар дар байни аъзои ҷомеа паст шуда, баръакс эҳсоси созандагиву бунёдкорӣ боло мегирад. Ҷамаи ин дар маҷмӯъ ба қавӣ шудани пайкараи иҷтимоӣ оварда мерасонад, ки он миллату давлатро қавӣ гардонидида, сабаби ҷойгоҳи болотарро касб кардани миллат дар сатҳи ҷаҳонӣ мешавад.

Калидвожаҳо: илм, маърифат, табиёт, риёзиёт, кимия, биология, ҷомеа, Юнони Бостон, Масеҳият, Ислом, Арасту, Архимед, Фалес, Евклид, Абубакри Розӣ, Ибни Сино, Абурайҳони Берунӣ, Галилео Галилей, Исак Нютон, Коперник, Бруно, Бекон, Конт, геосентризм, гелиосентризм, назарияи механикӣ, назарияи нисбият, назарияи эҳтимолӣ, қонуни бақои энергия, назарияи таҳаввули олами зинда, нанотехнология.

Мусаллам аст, ки дар ҷаҳоне, ки мо ба сар мебарем, муҳаррики асосии пешрафти иҷтимоиро илм ташкил медиҳад. Он имкон фароҳам овардааст, то зиндагии инсонҳо беҳбуд пайдо намояд, умри инсоният дароз карда шавад ва анвои гуногуни давою доруворӣ истеҳсол гардида, чихати рафъи бемориҳои гуногун чора андешида шавад. Дастовардҳои он кумак намудааст, то пойгоҳи илмиро чихати қонеъ намудани талаботи гуногуни моддӣ аз ҷумла ҳӯрокаву пӯшока ва манзил, инчунин таъмини энергетикиро бо роҳҳои хубтар бароварда намоём. Илм тавонистааст зиндагии инсониятро боз ҳам пурмаъно ва пуробуранг созад ва тавассути он анвои гуногуни фанновариҳо ва пойгоҳҳои тафреҳие бунёд гардидаанд, ки инсонҳо ба воситаи онҳо боз ҳам сатҳу сифати зиндагии хешро хубтар беҳтар намудааст. Имрӯз метавон гуфт, ки илм ҳам қонеъкунандаи талаботи моддӣ, маънавӣ, пешбарандаи иқтисоди ҷомеаҳо ва қудрату амнияти давлатҳо низ ба ҳисоб меравад. Имрӯз ҳеҷ як кишвар ва ё давлати пешрафтаеро наметавон тасаввур кард, ки бидуни тақия намудан ба илм ва

дастовардҳои илмӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ҷойгоҳе пайдо намояд. Ҳоло тамоми соҳаҳои ҳаёти иҷтимоии инсонӣ бо як шохай илм марбутанд, ки ҷиҳати ҳалли мушкилоти ин самт аз дастовардҳои ҳамин навъи илм кор гирифта мешавад.

Бо назардошти аҳамияти ҳоса доштани илм ва махсусан дар заминаи илмҳои табиӣ риёзӣ ба миён омадани техника ва технология, ки асосу бунёди истеҳсолии ҷомеаҳоро ташкил медиҳад, ҷиҳати расидан ба ҳадафи стратегияи ҷорум “Саноатикунонии бо суръати кишвар” дар Паёми худ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ ва Маҷлиси намояндагон декабри соли 2019 солҳои 2020–2040-ро “20-солаи рушди илмҳои табиӣ риёзӣ” эълон намуданд [3]. Ҳадафи асосии ин иқдом боло бурдани тафаккури техникаву технологияро ҷомеа буда, рушди улуи табиӣ риёзӣ ки асосу бунёди техникаву технологияро ташкил медиҳад, дар давоми ин 20 сола имкон фароҳам меоварад, то як насли набе мусаллат бо донишҳои табиӣ риёзӣ тарбият ёбад ва дар ин замина рушди техникаву технология ва тайёр намудани мутахассисони баландихтисоси ба замони муосир ҷавобгӯ ба миён ояд.

Мусаллам аст, ки саноатикунонии босуръат, ки ҳадафи ҷоруми стратегияи ҳукумати кишвар аст, бидуни мутахассисони баландихтисоси самтҳои техникаву технологӣ ғайриимкон аст. Аз тарафи дигар, рушди улуи риёзӣ табиӣ ҷиҳати боло рафтани ихтироот, созандагӣ ва ба миён овардани фанновариҳои нав мусоидат менамояд. Зеро агар ба таърихи рушди кишварҳои пешрафта назар андозем метавон ба чунин натиҷае расид, ки пешрафтҳои улуи табиӣ риёзӣ ва дарку фаҳми илмию қонунмандии табиат сабаби ҷаҳиши бузурге дар пешрафти ин кишварҳо гардидааст.

Вижагии асосии ҷомеаи имрӯзаи башарро илмمهҳварӣ ташкил медиҳад. Ҳоло ҳар кишвари пешрафта таъба ба нерӯҳои зеҳнӣ ва махсусан ба илмҳои бунёдӣ менамояд. Агар ба таърихи инсоният назар афканем инсонҳо ҳамеша пайи ҷустуҷӯи ҳақиқати ашӯҳо, ҳаводиси табиӣ, кистии ҳуди инсон ва ҷӣ ҷойгоҳ доштан дар паҳнои олам буданд. Агарчи сараввал дар бобати пурсиши гузашташудаи фавқ аз дидгоҳи асотирӣ, бовармандӣ, эҳсос ва ваҳму руъё посух ҷӯста бошанд, вале баъдан зина ба зина бо дарки таҷрибавию назариявии ҳодисаҳо ба таҷассуми илмӣ ҷаҳон пай бурдаанд.

Маърифати илмӣ ин ҳулосабарории назариявӣ ва донишҳои муназзамшудаи ба исботрасидааст, ки ҳислати тақроршавандагӣ ва таҷрибапазирӣ дорад. Илм дар шакли имрӯзаи мавҷудият ва фаҳмишҳои илмӣ аз замони расидани инсоният ба дараҷае болотари рушди иҷтимоӣ ба вучуд омадаанд.

Илми риёзӣ аз қадимтарин улуи инсонӣ ба ҳисоб меравад. Он ҳанӯз аз ҳазораи дуи то мелод замоне, ки инсон тичорат, баҳрнавардӣ ва заминдориро яъне кишту корро омӯхт, аввалин ҳисобҳои содаи риёзӣ ба вучуд омадаанд. Аз саддаи 6-и то мелод дар Юнон риёзиёт ба ҳайси илми мустақил зухур кард ва дақиқан дар асри 3-и то мелод аз ҷониби Евклид ин илм шакл гирифт ва мутаффакир дар китоби “Ибтидо” асосҳои ин илмро баён намуд. Аз рӯи ин китоб тақрибан давоми 2 ҳазор сол масоили геометрӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Баъдан назарияи Арасту дар бобати физика ва таснифи илми он як дастоварди бузурге дар таърихи илм ба ҳисоб меравад. Ҳамчунин, метавон гуфт, ки теоремаи Пифагор, теоремаи Фалес ва қонуни Архимед аз Юнони қадим яке аз асосҳои илми геометрия ба ҳисоб мерафтанд [8; 127, 321].

Таърихи илми статистика аз Архимед (287- 212 то мелод) ва таърихи динамика бо номи Галилео Галилей (1564-1642) гиреҳ меҳӯранд. Фаҳмиши имрӯзаи физика дар асри 17 шакл гирифт ва фаҳмиши химия бошад мансуб ба асри 18 буда, фаҳмиши биология бошад, танҳо

дар асри 20 сурат гирифтааст. Ташаккулёбии ҳисоби дифференсиалӣ ва интегралӣ, ки қисматҳои илми риёзианд, марбут ба асрҳои 17 ва 18 мебошанд. Аз нишондоди боло бармеояд, ки пай дар пайи ташаккулёбии улуми табию риёзӣ пеш аз ҳама аз дараҷаи алоқамандии мураккабшавии объекти омӯзиши ин илмҳо шакл гирифта, ҳарчи қадар мушкилии назариявӣ ва эмперикӣ пажӯҳиши онҳо пеш омадааст, аз бати он илми нав берун омадааст [2; 234].

Бояд қайд кард, ки таккондиҳандаи рушди илмҳо ҳамеша талаботи инсонӣ буди ҳаст ва инсонҳо ҷиҳати қонун қардани ниёзҳои худ, кӯшиш менамоянд аз табиат огоҳ гарданд ва тавассути ин огоҳӣ аз ҷизҳои мавҷудбудаи табиат, ҷиҳи наватару беҳтареро ба вуҷуд оваранд ва тавассути он ниёзҳои ҳешро бароварда созанд. Ҳамин сабаб гардидааст, ки илм ҳамеша пешрафт намоёнд ва дастовардҳои наватару беҳтареро ба миён оварад.

Як нукта қобили тавзеҳ аст, ки улуми табию риёзӣ пас аз дини расмӣ императории Рум эълон гардидани масеҳият асри 3- и мелодӣ дар давлати Сосониён рушд намуда, бо ҳамин таъсирот дар асрҳои миёна аз тарафи донишмандони тоҷик рушд он идома пайдо намудааст ва фарзандони фарзонаи тоҷик аз қабилӣ Муҳаммад Закариёи Розӣ, Абуали ибни Сино, Абурайҳони Берунӣ, Абунасири Форобӣ, Насириддини Тусӣ, Ал Хоразмӣ, Абуҳафзи Хучандӣ, Ибни Рушд, Ибни Ҳайсан дар ин самт саҳми босазо гузоштаанд [5; 97-106].

Аз рӯи нишондодҳои таърихӣ агарчи зуҳури ҳамирмои илмӣ ҳанӯз дар дунёи қадим ба миён омада бошад, вале рушди бемайлони илмҳо ба даврони Эҳё ва замони Нав марбут аст. Дар даврони Эҳё шинохти наво аз ҷаҳон ба вуҷуд омад ва инсон аз ҷаҳонбинии динмехвару худомехвари асримиёнагӣ бар шинохти табиат ва шинохти худ инсон рӯй меоварад. Ҳамин аст, ки дубора шинохтани ҷаҳон аз диди илмӣ дар ин айём шуруъ мешавад ва барои шинохти табиат дар замони Эҳё ихтироҳои дақиқтаре аз ҷумла микроскоп, телескоп, термометр ва ба мисли ин абзорҳои ба вуҷуд меоянд, ки ба донишмандони асри Ренессанс имкон фароҳам меоваранд, то озмоишҳои дар заминаи нур, ҳаво, об ва магнит гузаронанд. Кашфиёти тоза аз шинохти илмӣ гузашта фаротар рафт. Дар ин замина дастовардҳои Леонардо да Винчи, Николай Коперник, Тихо Брагер, Иоган Кеплер, Галилео Галилей боиси таҳаввулотӣ наво дар тафаккур ва ҷаҳонбинии инсоният гардид. Дар ин давра махсусан зуҳури Френсис Бекон (1561-1626) на фақат оғози давраи наво дар илми аврупоӣ аст, балки ӯ нахустин файласуф ва сиёсатмадори англисӣ аст, ки пешниҳод намуда буд, масъалаҳои давлату давлатдорӣ ва иҷтимоӣ сиёсӣ низ аз назари илмӣ бояд ҳал карда шавад [6; 78].

Бекон шинохти нави моҳияти илмиро пешниҳод кард, ки баъдан ҳамин фаҳмиш аз тарафи донишмандони дигар, аз ҷумла Огюст Конт низ пазируфта шуд ва ҳамчун меъёри асосии илмӣ гардид, аз ҷумла ин пешниҳоди Бекон, ки бояд ҳар қадоме аз илмҳо барои беҳбудӣ зиндагии инсоният хидмат намоёнд ва он фаҳмишро, ки илм ба хоҷири илм аст ва илм ба хоҷири шуҳрату обрӯс бебунёд эълон намуд. Бекон пешниҳод кард, ки барои нави башар илму дониш неру аст ва бояд мо тавассути ин неру табиатро ба ҷузвҳои алоҳида тақсим намоём ва ҳар ҷузъро мавриди таҷриба ва пажӯҳиш қарор дода, ҳақиқати табиатро ошкор карда, аз он ба манфиати инсоният истифода намоём. Ҳамин шинохт боиси он мегардад, ки дар Аврупо тавачҷуҳи ҳам давлатмандони вақт ва ҳам аҳли ҷомеа ба самти илммузӣ нигаронида шавад ва дар заминаи худ ҷараёни маорифпаравиро пеш оварад.

Татбиқи дастовард ва кашфиёти илмӣ боиси он гардиданд, ки дар Аврупо шаклҳои нави истеҳсолоти моддӣ ба миён омад. Дар заминаи кашфиётҳо ва дастовардҳои илмӣ истеҳсолоти механиконидашуда, ба роҳ монда шуд ва сабаби рушди иқтисод ва истеҳсолот дар Аврупо гардид. Дастовардҳои илмӣ боис шуданд, ки тағйироти муҳиме дар ҷомеа,

тафаккур, тарзи зиндагӣ, муносибат ва ҷаҳонбинии аврупоиён ба миён ояд. Тамоми мушкилоти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ аз диди илмӣ мавриди баррасӣ қарор гиранд ва вобаста аз ҳар мушкилие илм ба соҳаҳои алоҳида ҷудо гардида, боз ҳам хурдтар ва мушаххастар шавад. Бо дарки ин нуқта, ки танҳо инсонҳо метавонанд ба воситаи дастовардҳои илмӣ мушкили худро содда намоянд, як такони дигаре ба рушди илмҳо гардида, дар пайи худ инқилоби илмиву техниро ба миён овард, ки он фарогири тамоми бахшҳои зиндагии инсонӣ аз ҷумла саноат, хоҷагии қишлоқ, бехдошт, маориф ва бахши хизматрасонӣ гардид [4; 560].

Кишварҳои аврупоӣ бо татбиқи дастовардҳои илмӣ техникаи ҳанӯз 250 сол қабл тавонистанд ҷомеаи саноатиро ба вучуд оваранд ва саноатро ба ҳайси пешбарандаи асосии ҷомеаи худ қарор бидиҳанд ва тамоми пешрафтҳои, ки дар дарозии ин 250 сол ба он ноил гардидаанд, ҳама аз таъия намудан ба илмҳои табиӣ риёзӣ аст ва дарки дурусти табиат ва қонунмандии он. Дар 70 соли ахир бошад, инсоният ба марҳилаи дигари рушди ҷомеаи худ ворид гардид, ки он ҳам бошад бо таъия ба татбиқи ҷомеаи иттилоотӣ ки бунёди онро барномасозӣ ва технологияҳо ташкил медиҳанд, ба миён омад. Аксари кишварҳои пешрафта аз иқтисоди дорои захиравӣ ва энергетикӣ ба иқтисоди илмӣасос рӯй овардаанд. Айни ҳол дар тамоми ҷаҳон ҳеҷ як иқтисоди кишвареро бидуни дурнамои илмӣ инноватсионӣ наметавон рақобатпазир ҳисобид. 90 дар 100 аз тамоми донишҳо дар давоми 50 соли ахир ва 90% дастовардҳои илмӣ ва олимони низ дар ҳамин 50 соли охир сурат гирифтаанд [7; 315].

Вақте ба мантиқи рушди улуми табиӣ риёзӣ назар меафканем ҳар дастоварди нави илмӣ сабаби як пешрафт ва як инқилоби навине дар ҷомеаи башар гардидааст. Аз ибтидои даврони нав аврупоиён бо дастовардҳои илмӣ таъия намуда, технологияи навинро ба вучуд оварданд, ба онҳо манбаи нави энергияро, ки аз дастовардҳои илмӣ ба вучуд омада буд, ба ҷойи энергияи ҳайвоноти боркаш истифода намуданд. Агарчӣ сараввал онҳо манбаи энергияро аз обу бод дарк карда буданд, вале баъдан аз бухор ва барқ низ истифода карданд. Таъия ба ин навъи технологияҳо ва озмоишҳои илмӣ сабаби тадриҷан дигар шудан ва беҳтар шудани зиндагии инсоният дар Аврупо гардид.

Як масъалае, ки ин ҷо пеш меояд он аст, ки назари инсогароёнае, ки аз аҳди Ренессанс шуруъ шуд, аслан сабаби тағйирот дар мафкураи аврупоӣ гардида, боиси рушд кардани илмҳои табиӣ риёзӣ шуд. Махсусан ин инсогароие буд, ки таъкидро рӯи ин ҷаҳон дошт ва саодату беҳбудии зиндагии инсонҳоро дар меҳвари худ қарор медод, яъне ба ибораи дигар, таъиягоҳаш ҳамин ҷаҳон ва зиндагии инсоният буд. Онон аз худомехварияти асри миёна дасткашиданд ва ба инсонмехварӣ расиданд. Ин ақида боиси он гардид, ки инсонҳо таъия ба ин зиндагии нақди дунявӣ намуда, роҳҳои хубу беҳтар ва саодатманд кардани онро дар ҳамин олами ҳастӣ бо роҳи шинохту пажӯҳиш дарёфт намоянд [9; 170-179].

Аз солҳои 1650 шуруъ карда, инқилоби илмӣ бо кӯшиши донишмандон пешрафт кард, ки барои нахустин бор анҷуманҳои илмӣ ва нишасту маҷлисҳои илмӣ баргузор гардидаанд. Ҳокимони аврупоӣ дарк намуданд, ки илм метавонад сармояи зиёдеро ба миён оварад, чун онҳо эҳсос карда буданд, ки техника ва технологияи навине, ки аз дастовардҳои илмҳои табиӣ риёзӣ берун омада буданд, онҳо тавонистанд иқтисодиро як бар даҳ афзоянд. Ҳамин аст, ки дар Англия анҷумани салтанати Лондон ва Академияи илмҳои Фаронса ташкил гардид. Ҳамин тавр як навъ байни анҷуманҳои гуногун иртиботи илмӣ ба миён омад. Дар назди ин анҷуманҳо ва пойгоҳҳои илмӣ барои таҳқиқ боғҳо ва мавзёҳои (лаборатория) сохтанд, ки имкони пажӯҳишро боз ҳам боло бибаранд ва ин аввалин кӯшишҳои ниҳодинаи (институционализатсия) илм гардид.

Дар давоми 100 сол солҳои 1650 - 1750 дар Аврупо улуи химия, зистшиносӣ, физика ва риёзиёт пешрафт карданд. Роберт Бойли англис илми химияро пешрафт дод ва бо мутолиаи дақиқи навъҳои гуногуни моеъҳо ва газҳо ба ин ақида омад, ки унсурҳои ҳосилшуда ҳама аз инҳо иборат аст. Ӯ дар мутолиаи маҳлулҳо, таркибҳои химиявӣ ба унвони илм хидмат намуд. Охири садаи 16 донишмандон дар ҳавзаҳои зистшиносӣ, илмҳои табиӣ ва пизишкӣ густариш доданд. Антони Лам Веленгук аз Ҳоланд микроскопи усули нуршиносиро кашф кард. Ӯ бо истифода аз микроскопаш ба шинохти бактерияҳо даст ёфт ва аз организмҳои хурди зинда инчунин таркиботи ҳамаи организмҳо дарак дод. Ин кашфиёти ӯро физикдони италиявӣ Марчелло Малпигӣ барои мутолеаи қурбоқаи ташреҳшуда истифода кард. Ӯ ба ин восита муйрағҳо (капелляр), сиёҳрағҳо (рағи вена) ва сурхрағҳо (ортерия)-ро кашф намуд. Инчунин, донҳои кучаки сурх дар хун, сохти шуш, талхадон ва гурдари тавсиф намуд. Ин мутолеаи ӯ аз ҷондорҳои зинда сабаби пешрафтҳои бештар гардид [6; 97].

Исаак Нютон дар пешрафтҳои физика, математика, ахтаршиносӣ саҳм гирифт. Нютон аз бузургтарин донишмандони ин сада ба ҳисоб меравад. Аз ҷумла ӯ қонунҳои механикаро мушаххас кард, ҳисоби дифференциал ва интегралро тафсил дод, дар бораи ранг назарияе пешниҳод кард ва ҳамаи инҳоро дар муддати 17 моҳ аз соли 1655 то соли 1677 анҷом гирифтанд. Ӯ ҳануз дар 23 солагӣ бо пайравӣ аз мушоҳида ва озмоишҳои галилей қонунҳои гравитатсияро формулабандӣ кард. Нютон аз рӯи партави офтоб низ озмоишҳои васеъ анҷом дод ва ӯ кашф кард, ки партави офтоб таркиби нури ҳамаи рангҳост. Ба истифода аз партави офтоб онро ба рангинкамон ҷудо кард. Мутолеаи нур боис гардид, ки телескопи бузург сохта шавад, ки қутри он ба қойи адс аз оина истифода шавад.

Дастовардҳои илмӣ боиси пешрафт дар кишоварзӣ ва тавлиди ҳуҷраи гардиданд. Ҳамчунин, дар ба вуҷуд овардани навъҳои нави ғўсфандон ва ҷорҳои парваришӣ аз тарафи як қатор аз олимони аз ҷумла Роберт Бекон қорҳои анҷом гирифт, ки боиси навъҳои нави фарбеҳ ва сермаҳсули ҷорҳои гардид. Ин пешрафтҳо боиси инқилоби кишоварзӣ дар Аврупо гардидаанд. Солҳои 1600 ва 1700 дар заминаи дастовардҳои илмӣ тавлиди саноатӣ низ боло гирифт. Агар қаблан дар ғудозиши оҳан аз ҷўб истифода мекарданд, бо кашфи зуғолсанг ва кокс ин истеҳсолотро бисёр арзон ва истеҳсоли онро зиёд намудаанд. Солҳои 1712 мошинҳои бухориро тарроҳӣ карданд, ки он қорҳои сангинеро анҷом мебуд. Дар ҳамаи замон аст, ки аз тарафи Ҷон Кей моқуи парранда ё мошини бифандагӣ ва дарздузӣ ба миён оварда шуд. Ин ихтироъ истеҳсоли матоъро ду баробар кард ва барои арзи онҳоро тулонитар намуд.

Дар маҷмӯъ кашфиёти илмӣ ва пешрафтҳои илмӣ асрҳои 17 ва 18 ба тариқи ҷиддие ба сатҳи сифати зиндагии аврупоӣ таъсири амиқе гузошт. Мардуми аврупоӣ дидаҳои навро ба табиат шинохти қонунҳои он ва муносибат ба инсонро ҳамаи тағйир доданд. Кашфиёти илмӣ ба пешрафтҳои технологӣ оварда расонданд. Ин пешрафтҳо дар маҷмӯъ сабаби ҳамаи бузург дар ҷомеаи аврупоӣ гардида, қарнҳои баъдӣ аз ҷумла асри 19 ва 20 Аврупо ба як қудрати ҳамаи табиӣ табдил доданд [7; 315].

Тавре аз таҳлилҳо ба назар мерасад дар ҳамаи марҳилаи рушди улуи табиӣ риёзӣ ё ба таври дигар пешрафтҳои ин илм як ҳамаи ва дигаргунӣ дар зиндагии инсонҳо ба миён омадааст. Агар ибтидои математика дар асрҳои 6-5 -и то мелод ҳамчун математикаи элементарӣ шакл гирифта бошад, баъдан аз асрҳои 17 то асри 20 зина ба зина пешрафтҳои навро дар улуи табиӣ риёзӣ боиси дигаргунӣ ва рушд дар ҷомеаи инсонӣ гардидааст. Садаи 17 донишмандон методҳои нави таҳқиқи ҳамаи, равандҳои тағйирот ва дигаршавии шаклҳои геометрияро баррасӣ карда, маҳмудҳои интегралӣ ва дифференциалро дар геометрияи таҳлиӣ

ба вучуд оварданд. Дар идомаи он асри 18 математика алоқамандии худро бо илмҳои табиӣ дар шаклҳои боз ҳам мураккабтар ба миён овард. Назарияҳои нав на танҳо аз натиҷаи беруномада аз таҷриба, балки аз талаботи дохилии ҳуди математика берун омаданд. Дар садаи 19 дигаргунии ҷашмрасе дар математикаи таҳлилӣ ба вучуд омад. Зарурати ба вучуд омадани қисматҳои наवे дар физика аз ҷумла электродинамика, термодинамика ва магнетизм гардид, ки он сабаби ба вучуд омадани назарияҳои нав таносубҳо ва таносубҳои математикию физикӣ дар шинохти табиат гардид [1; 360].

Агар дар ибтидои асри 19 назарияи эҳтимолӣ аз рӯи назарияи “тирпаронии артиллерӣ ва эҳтимолияти хатои он” ташкил меод, пас дар ибтидои асри 20 назарияи эҳтимолият аз рӯи методҳои нав вобаста аз ба миён овардани назарияи равандҳои эҳтимолӣ, ки асли онро рушди статистикаи тематикаи назариявӣ дар шакли ададҳо яке аз мураккаботи илми риёзӣ буд, ташкил меод. Маҳз ҳамин метод дар охири асри 19 ва ибтидои асри 20 дар асоси методҳои ҳисобӣ ва таҳлили риёзиёт гардид ва минбаъд пояи асосии ба миён омадани мошинҳои электронии ҳисобро ба миён гузошт, ки баъдан дар заминаи он компютер ва дигар технологияҳои муосир шакл гирифтанд. Техникаи ҳисоббарор тақозо мекард, фанҳои гуногун бо методҳои математикӣ фаро гирифта, ё ба қавле математикикунонии фанҳои гуногун сурат бигирад. Татбиқи методҳои математикӣ дар фазоҳои гуногуни иҷтимоӣ боиси он мегардад, ки фанҳои наве аз қабилӣ назарияи автоматикунонӣ, назарияи информатикикунонӣ, таҳлили амалиётҳо, кибернетика, иқтисоди математикӣ ва назарияи оптималии идоракунӣ, таҳлили дискретӣ ба миён ояд.

Садаи 20 раванди наве дар татбиқи илмҳои математикӣ дар улуми гуманитарӣ ба вучуд меояд, махсусан аз солҳои 50-уми садаи 20 забоншиносии математикӣ шакл мегирад, ки дар он аз ҳама бештар назарияи алгоритмҳо, назарияи автоматикунонӣ алгоритмсозӣ ривоч ёфт. Ҳамчунин дар ин сада иқтисоди математикӣ ба миён омад, ки бунёди онро модели иқтисодии объектҳо ва равандҳо ташкил дода, он бо иқтисодиёт робитаи ногусастанӣ дошт. Хусусияти хоси моделкунонии иқтисодӣ дар он зоҳир мешавад, ки гуногунии ҳолатҳои иқтисодӣ дар он ифода меёбанд. Ба таври дигар, аз солҳои 50-уми садаи 20 ба баъд кишварҳои аврупоӣ ва баъзе аз кишварҳои осийё аз ҷумла Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ ба марҳилаи нави рушд ворид мешаванд, ки он ҳам бошад ба туфайли татбиқи моделсозии математикӣ ва татбиқи он ба соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣ, аз ҷумла дар иқтисод, идоракунӣ, фарҳанг ва хизматрасонӣ ворид гардида аз солҳои 90 уми садаи гузашта ин раванд дар аксари давлатҳои пешрафтаву дар ҳоли рушд идома дорад, ки онро ҳамчун марҳилаи ҷомеаи иттилоотӣ ва ё ҷомеаи пасосаноатӣ ном мебаранд. Хусусияти асосии ин ҷомеа дар он зоҳир мешавад, ки аксари истеҳсолот аз тарафи моделсозии математикӣ ва рушди зехни сунъӣ сурат мегирад. Ба ибораи дигар он чи, ки кишварҳои аврупоӣ тавонистаанд ба як марҳилаи баланди рушд дастёб шаванд, ин пеш аз ҳама аз дастовардҳои улуми табию риёзӣ саҳт вобастагӣ дорад.

Ҷаҳони имрӯзаро бидуни илм ва фаровардаҳои илм тассавур кардан ғайриимкон аст. Имрӯз илм ба ҳайси пешбарандаи ҳамаи соҳаҳои ҳаёти иҷтимоии инсон таъсиргузор аст. Дар ибтидои асри 21 донишмандони соҳоти илм зиёда аз панҷ миллион нафарро ташкил медиҳанд. Имрӯз илм дар худ зиёда аз 15 ҳазор равияи илмиро (фанҳои омӯзиширо) дар бар мегирад, ки бо садҳо ҳазор ба маҷаллаҳои илмӣ интишор меёбад. Асри имрӯз асри илми навин аст. Замони кашфи манобеи нави энергия ва технологияи иттилоотӣ аст. Имрӯз илм таҳлили ҳамаҷонибаи соҳоти мухталифро дар бар гирифта, барои омӯзиши он на танҳо имлшиносӣ наокомметрия, фалсафаи илм инчунин сотсиология, психология ва таърих машғуланд. Илм имрӯз баровардакунондаи

ниёзҳои ҷомеаи башарист ва асоси иқтисоди ҳар ҷомеаро пешрафтҳои илмӣ ва фановариҳои навини илмӣ ташкил медиҳанд. Иқтисоди имрӯзаи ҷаҳон иқтисоди инноватсионӣ буда, асоси онро неруи зеҳнии инсонӣ ва дастовардҳои илмӣ ташкил медиҳанд. Агар дар гузашта иқтисод бар пояи истеҳсолот ва захираҳои табиӣ ҳамбастагӣ дошт дар ҷаҳони имрӯз танҳо давлате пешрафта ба ҳисоб меравад, ки дар он илм ва фановариҳои илмӣ рушд карда бошанд.

Хулоса, эълон гардидани 20-солаи рушди улуми табииву риёзӣ имкон фароҳам меоварад, ки дар давоми 20 соли оянда пойгоҳҳои қавии улуми табию риёзӣ дар кишвар ба вучуд омада, тафаккури математикӣ ва техникаю технологии ҷомеа боз ҳам ба дараҷае болотар рушд намояд ва дар ин замина насли нави дорони тафаккури табию риёзӣ ва ҷаҳонбиниву ҷаҳоншиносии илмӣ тарбият ёфта, бо донишҳои баланди муосири илмӣ мусаллат шавад. Аз тарафи дигар зина ба зина ва пай дар пай бо барномарезии пайвастае, ки яке дигареро комилтар мегардонад, метавонем ба ҳадафи чоруми стратегии кишвар яъне саноатикунории босуръат даст ёбем. Кишварро аз кишвари истеъмолӣ ба кишвари истеҳсолӣ табдил диҳем. Онро аз кишвари содиркунандаи ашёи хом ба як кишвари саноатие, ки истеҳсолот то ҳадди ниҳой ба роҳ монда мешавад, табдил диҳем. Рушди тафаккури риёзӣю техникӣ ва татбиқи дастоварҳои ин улум дар истеҳсолот метавонад иқтисоди ҷомеаи моро рақобатпазир гардонад ва боиси афзудани даромадҳои аҳоли гардида, масоили иҷтимоӣ ва маънавиро низ ҳал намояд. Зеро ҳар қадар тафаккури илмӣ ҷомеа дар сатҳи болотар қарор бигирад, ҳамон қадар дар ҷомеа таассубу хурофот камтар гардида, мушкили иҷтимоӣ камтар мешавад ва афкори таҳрибгар дар байни аъзои ҷомеа паст шуда, баръакс эҳсоси созандагиву бунёдкорӣ боло мегирад. Ҳамаи ин дар маҷмӯъ ба қавӣ шудани пайкараи иҷтимоӣ оварда мерасонад, ки он миллату давлатро қавӣ гардонида, сабаби ҷойгоҳи болотарро касб кардани миллат дар сатҳи ҷаҳонӣ мешавад. Ба ибораи дигар, ҷаҳони имрӯз ҷаҳони илм ва донишҳои илмӣ аст ва дар гирдоби сиёсӣю иқтисодӣ танҳо миллату давлатҳое пешрафта ба ҳисоб мраванд ва худро дифоъ менамоянд, ки дар онҳо илм рушд карда бошад.

Адабиёт:

1. Математическая энциклопедия М. Издательство «Советская энциклопедия», 1982.- т.3, 560 с.
2. А.Э. Воскобойников. Концепции современного естествознания М., 2004. - 234 с.
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “ Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ”. Душанбе: “Шарқи озод”, - 2019. 48 с.
4. Дюрант. В. Таърихи тамаддуни башар. Ҷилди 1., созмони интишорот ва омузиши инқилоби исломӣ., Техрон. 1988. - 1144 с.
5. Самиев А.Х. История и философия науки., Душанбе. «Шарқи озод». - 2014. - 456 с.
6. Таърихи тамаддун ва фарҳанги ҷаҳон. Рос Е. Ва гуруҳи муаллифон. Душанбе 2016., ҷилди 3, - 327 с.
7. Таърихи тамаддун ва фарҳанги ҷаҳон. Рос Е. Ва гуруҳи муаллифон. Душанбе 2016., ҷилди 4, - 315 с.
8. Ҷорҷ Сортон. Таърихи улум. (тарҷумаи Аҳмад Ором). Интишороти “ Амири Кабир” Техрон: 1346, - 725 с.
9. Таърихи фалсафа. Копелсон Е. ва гуруҳи муаллифон. Техрон: Интишороти “ Амири Кабир” 1346, - 725 с.

РАЗВИТИЕ ЕСТЕСТВЕННЫХ И МАТЕМАТИЧЕСКИХ НАУК – ФАКТОР СНИЖЕНИЯ СУЕВЕРИЙ И РАЗВИТИЯ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ ОБЩЕСТВА

Анотация. Автор рассматривает процесс развития научного мышления человечества с исторической точки зрения, считает признание и осознание реального мира одним из важных средств достижения человеческого творчества и новаторства, освобождая его от догматических религиозных взглядов и мышлений. Исследуя данный вопрос, автор приходит к выводу, что развитие математического и технического мышления и применение достижений этой науки на производстве позволяют сделать экономику нашего общества конкурентоспособной, повысить доходы населения, решить социальные и духовные проблемы. Потому что, чем выше научное мышление общества, тем меньше фанатизма, суеверий, социальных проблем и подрывных мнений среди членов общества, а также увеличится чувство творчества и новаторства. Всё это ведёт к укреплению социальной структуры, нации и государства, а также становится причиной завоевания нацией более высокого места на мировом уровне.

Ключевые слова: наука, знание, природа, математика, химия, биология, общество, Древняя Греция, христианство, ислам, Аристотель, Архимед, Фалес, Евклид, Абубакр Рази, Ибн Сина, Абурайхан Беруни, Галилео Галилей, Исаак Ньютон, Коперник, Бруно, Бэкон, Конт, геоцентризм, гелиоцентризм, механическая теория, теория относительности, теория вероятностей, закон сохранения энергии, теория эволюции живого мира, нанотехнология.

THE DEVELOPMENT OF NATURAL AND MATHEMATICAL SCIENCES IS A FACTOR IN REDUCING SUPERSTITIONS AND DEVELOPING THE SCIENTIFIC WORLDVIEW OF SOCIETY

Anatation. In this article author is considering the process of development of scientific thinking of mankind from a historical point of view, examines recognition and awareness of the real world to be one of the important means of achieving human creativity and innovation, freeing it from dogmatic religious views and thinking investigating this issue. The author comes to the conclusion that the development of mathematical and technical thinking and the application of the achievements of this science in production make it possible to make the economy of our society competitive, increase the income of the population, and solve social and spiritual problems. If the higher the scientific thinking of a society, the less fanaticism, superstition, social problems and subversive opinions among members of the society, and the sense of creativity and innovation will increase. All this leads to strengthening the social structure, strengthening the nation and states, and also becomes the reason for the nation to gain a higher place at the world level.

Key words: science, knowledge, nature, mathematics, chemistry, biology, society, Ancient Greece, Christianity, Islam, Aristotle, Archimedes, Thales, Euclid, Abubakr Razas, Ibn Sina, Aburaikhan Beruni, Galileo Galilei, Isaac Newton, Copernicus, Bruno, Bacon, Comte, geocentrism, heliocentrism, mechanical theory, theory of relativity, theory of probability, law of conservation of energy, theory of evolution of the living world, nanotechnology.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Шарифзода Исомуддин Умар - дотсент, номзоди илмҳои фалсафа, Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон. 734061. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Неймат Қарабоев, 63/3. Тел: 935519361; E-mail: sharifzod_75@mail.ru

Сведения об авторе:

Шарифзода Исомуддин Умар - доцент, кандидат философских наук Технологического университета Таджикистана. 734061, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Н. Карабаева, 63/3. Тел: 935519361; E-mail: sharifzod_75@mail.ru

Information about the author:

Sharifzoda Isomuddin Umar - Technological University of Tajikistan, Associate Professor, Candidate of Philosophical Sciences Address: 734061, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, N. Karaboev Ave., 63/3. Phone: 935519361; E-mail: sharifzod_75@mail.ru

УДК: 372.87.0(575.3)

**ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ В РАМКАХ ПРИМЕНЕНИЯ
КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА**

Шербоев С., Норов Ф.Ф.

Технологический университет Таджикистана

Аннотация: В данной статье приводится информация об особенностях разработки педагогической модели развития навыков изобразительной деятельности учащихся при использовании компетентностного подхода на уроках изобразительного искусства. Авторами отмечено, что Применение компетентностного подхода в организации изобразительной деятельности на занятиях изобразительного искусства предполагает самостоятельное осмысление и поиск учащимися средств художественной выразительности.

Ключевые слова: педагогическая модель, изобразительная деятельность компетентностный подход, рисование, педагогика.

Современные способы исследования для изучения объективных явлений с помощью выборочных методов обеспечивают достоверное исследование, к которым относятся методы моделирования.

Задача моделирования заключается в непосредственном изучении формирующей исследовательской системы, с целью получения наилучших путей организации учебно-воспитательского процесса. В процессе обобщения одинаковых событий и доводов модель служит не только как средство организации каких-либо действий, но и является важным средством обучения. В совокупности модель является особой формой построения, структура которого состоит из повторяющихся элементов исследуемого объекта. Моделирование, как

исследовательский метод, объединяет теоретические изучения с экспериментальным подтверждением дидактических принципов, а также оно позволяет исследовать процесс обучения на основе разработанных компонентов, где используются достигнутые результаты для последующей организации и развития процесса обучения. Таким образом, моделирование, как сложный процесс реализуется на основе существующих задач и целей обучения, которое основано для изучения и построения существующих объектов, явлений и процессов исследования.

Для развития интереса учащихся к изобразительной деятельности мы включили их в практико-исследовательскую деятельность, чтобы у них формировались общие умения и навыки в ходе занятий рисованием. На данном этапе особое внимание отводится созданию *педагогических условий*, на которых учащиеся могут больше видеть произведения изобразительного искусства, способствующие саморазвитию и раскрытию личностно-индивидуальных качеств. Поскольку изобразительная деятельность направлена на гармоничное развитие личности подростков. Применение компетентного подхода в организации изобразительной деятельности на занятиях изобразительного искусства предполагает самостоятельное осмысление и поиск учащимися средств художественной выразительности. Процесс реализации художественно-изобразительной деятельности состоит из четырех основных этапов: творчество, исполнительство, восприятие и оценка.

Целью реализации педагогической модели выступает развития навыков изобразительной деятельности учащихся.

Задачей, данной модели является: формирование интереса и мотивации учащихся к занятиям изобразительного искусства и развитие навыков изобразительной деятельности учащихся посредством выполнения практических работ.

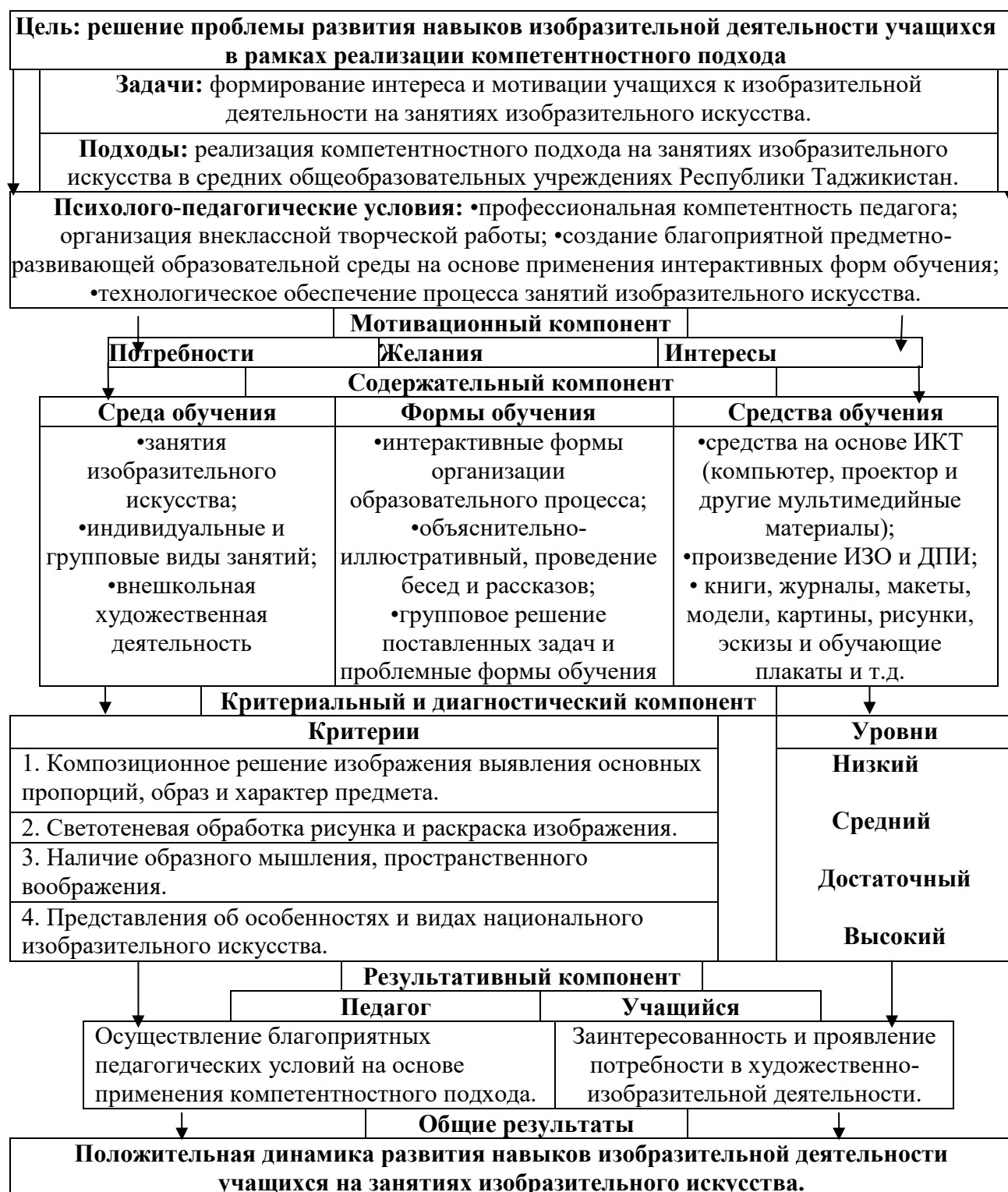
Результативный компонент педагогической модели развития навыков изобразительной деятельности учащихся обусловлен наблюдением и отслеживанием за позитивным изменением уровней развития навыков изобразительной деятельности учащихся на занятиях изобразительного искусства.

При осуществлении данных педагогических условий задача педагога заключается в определении содержания образовательного процесса ИЗО и выбора соответствующих педагогических воздействий на развития навыков изобразительной деятельности учащихся. Выбор индивидуальных задач влияющих на развитие предметных компетенций учащихся и организацию учебного процесса на основе интерактивных форм обучения с применением средств ИКТ.

В педагогической модели развития навыков изобразительной деятельности учащихся *целевой компонент* определяет общую стратегию педагогического исследования.

С целью реализации компетентного подхода на занятиях изобразительного искусства нами разработана педагогическая модель развития навыков изобразительной деятельности учащихся, которая состоит из пяти компонентов: целевая, мотивационная, содержательная, критериальная и результативная. Разработанная нами модель ориентирована на благоприятное сопоставление педагогических условий и других процессов обучения, она призвана обеспечить эффективность развития навыков изобразительной деятельности учащихся (схема №1).

Схема №1.- Педагогическая модель развития навыков изобразительной деятельности учащихся в рамках реализации компетентностного подхода на занятиях изобразительного искусства

Основным подходом, построения педагогической модели развития навыков изобразительной деятельности, учащихся является компетентностный подход.

Основные идеи о компетенции и компетентном подходе Л.О. Филатов определяет следующим образом:

- компетентность воплощает тот потенциал, который связан в зависимости от ситуации и служит как средство оценивания только отложенных результатов образования;
- компетенции формируются не только в учебном заведении в процессе обучения, но и немаловажную роль здесь играет окружающая среда, другими словами её формирование осуществляется независимо от классного или внеклассного обучения, которое охватывает результаты обучения, ценностную ориентацию, привычек и т.д.;
- процедурное значение понятий «компетентность» зависит от того, как она выражается и каким образом формируется в деятельности; компетентность сочетает в себе интеллектуально – организационные и образовательные навыки; компетентность относится к умению мобилизовать приобретённые знания, навыки, опыт и конечно способность вести себя в конкретной ситуации, в конкретном виде деятельности;
- понятие компетентность включает в себя не только организационно - когнитивные, но и мотивационно – этические, социально – поведенческие процессы;
- понятие «компетентный» разъясняется своей идеологией, которая формируется от «следствия», тем самым определяя содержание образования;
 - компетентностный подход предполагает выявление ключевых навыков;
 - компетентностный подход возник из адаптации человека на быстро меняющиеся технологии в производстве.

Компетентность – это способность изменить то, что вам нужно, чтобы ответить на вызов ситуации с сохранением наивысших ценностей и аспектов в образовании [5, с. 9]. В развитии навыков изобразительной деятельности учащихся при компетентностном подходе предполагается формирование предметных, метопредметных и личностных компетенции учащихся.

Для эффективности развития навыков изобразительной деятельности учащихся, большое значение имеют интересы и желания учащихся заниматься данной деятельностью, для которого в модели разработан *мотивационный компонент*. Мотивационный компонент модели осуществляется на основе следующих мотивационных процессов обучения:

- использование иллюстративных и наглядных примеров произведений ИЗО на занятиях искусствоведением;
 - удовлетворение художественной потребности учащихся, посредством проведения индивидуальных бесед и диалогов на свободную тему;
 - в процессе выполнения упражнений по рисованию уделять особое внимание общению и сотрудничеству учащихся с педагогом и с одноклассниками;
 - создание благоприятной среды педагогических условий на основе использования презентаций и выступлений способствующих обогащению художественных мировоззрений.

Содержательный компонент педагогической модели представляет следующие формы и средства обучения:

Содержательный компонент охватывает, процесс занятий изобразительным искусством и внешкольной художественной деятельности учащихся, которая осуществлялась индивидуально или в групповом виде.

На занятиях изобразительного искусства мы воспользовались применением презентации объяснении, пояснении, поощрении, проведении бесед и рассказов. Перечисленные формы

обучения в основном нами были использованы в ходе изучения основ искусствоведения как словесные формы обучения. В зависимости от особенностей занятий изобразительного искусства при компетентностном мы эффективно использовали наглядные формы обучения (иллюстрация и демонстрация): данные формы широко используются при рисовании предметов на основе натуры. Мы демонстрировали отдельные процессы рисования предметов с помощью средств ИКТ (видеофильмы, слайды, презентации и т.д.). При использовании подобных форм обучения мы показывали учащимся различные иллюстрации, картины художников, обучающие плакаты и лично рисовали композицию темы, на классной доске привлекая внимания учащихся.

Творчество в изобразительной деятельности определяется как механизм связи продуктивного с репродуктивной деятельностью и субъект должен реализовать присущие ему творческие компетенции, так как любая разновидность творчества понимается, как деятельность, но всякая деятельность не может быть творчеством [4].

Психолого-педагогические условия, реализации педагогической модели развития навыков изобразительной деятельности, учащихся заключаются в организации следующих условий:

1. Профессиональная компетентность педагога обеспечивает планомерное развитие знаний, умений и навыков учащихся в реализации изобразительной деятельности;
2. Создание благоприятной образовательной среды для осуществления изобразительной деятельности по средствам (оформления кабинета ИЗО, наличие наглядных пособий и других средств обучения на основе ИКТ);
3. Организация внеклассных мероприятий в виде проведения экскурсии и выставок творческих работ, учащихся с целью их мотивирования и приобщения к изобразительной деятельности.

На данном этапе изобразительная деятельность учащихся заключается в проявлении активности и самостоятельности в процессе выполнения практических работ по ИЗО, что очень важно в развитии их навыков изобразительной деятельности. А также, практическое применение теоретических знаний в изобразительной деятельности и стремление к постоянному совершенствованию профессиональных знаний.

Критериальный компонент педагогической модели реализуется на основе диагностических методик и критериев, по которым определяется уровень развития навыков изобразительной деятельности, учащихся.

Чтобы определить, формирование тех или иных компетенции учащихся, на занятиях изобразительного искусства для каждого вида компетенций даётся оценка. *Показатели (критериев)* – это набор знаний, навыков и умений, которые демонстрируют наличие компетенции. Они дают возможность наблюдать, оценивать и показать до-какой степени учащийся освоил знания. Можно составить полный список показателей для некоторых компетенций, возможно, их количество достигнет сотен показателей, а их объём может варьироваться в зависимости от начальной точки развития компетенций и уровня их оценки [1].

Критериями развития навыков изобразительной деятельности учащихся (на примере рисования) являются: композиционное решение изображения; светотеневая обработка рисунка; наличие образного мышления; представления об особенностях и видах национального изобразительного искусства.

Компетентностный подход и оценка компетенций ориентированы на реальные представление знаний, навыков и умений учащихся. Компетенции представляют собой действия, которые являются результатами обучения учащихся [2].

Акцентируя внимания на эффективность данной модели, мы определили ряд недостатков и преимуществ, которые предоставили нам возможность проектировать дальнейшее развитие навыков изобразительной деятельности учащихся на занятиях изобразительного искусства в рамках применения компетентностного подхода. Так как компетентность – это есть освоение необходимых компетенций человеком, которые включают его отношение к содержанию и обработке индивидуальной деятельности. Учитывая все преимущества личностной компетенции, как наивысших проявлений, по отношению к личной способности, которая воплощает не только когнитивную часть, но и выражает социально – поведенческие и этические нормы [3]. Данный подход даёт педагогам больше свободы, и в то же время, увеличивает их ответственность за повышение успеваемости учащихся. Это означает, что оценка компетенций является ключевой частью образовательного процесса.

Литература:

1. Алиева, М.Н. Формирования творческих способностей учащихся начальных классов по предмету искусства и труд при компетентностном подходе: дисс... на соискание ученой степени доктора философии (PhD), по специальности 13.00.02 / М.Н. Алиева М.Н - Худжанд, 2019. - 405 с. (на тадж. яз.).
2. Берестовицкая, С.Э. К проблеме становления новой парадигмы образования: / С.Э. Берестовицкая // Альма Матер. – 2012. - №11. – С. 30-34.
3. Матвеева, Т.Е. Формирование информационно-интеллектуальной компетентности школьников посредством развивающей системы учебных заданий: дисс. ... к.п.н. / Т.Е. Матвеева. — Великий Новгород, 2012. — 159 с.: ил.
4. Ростовцев, Н.Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе: Учебник для студ. Худож.-графич.фак-тов пед. ин-тов.-2-е изд., доп. и перераб. / Н.Н. Ростовцев – М.: Просвещение, 1980. - 239 с.
5. Филатова, Л.О. Компетентностный подход к построению содержания обучения, как фактор развития преемственности школьного и вузовского образования Дополнительное образование: / Л.О. Филатова – М.: 2005. – № 7. - С. 9-11.

МОДЕЛИ ПЕДАГОГИИ ИНКИШОФИ МАХОРАТИ БАДЕИИ ДОНИШЧУЁН ДАР ЧОРЧАИ ИСТИФОДА ШУДАНИ РАВИШИ САЛАХТОРӢ.

Шарҳи мухтасар: Дар ин мақола дар бораи хусусиятҳои таҳияи модели педагогии ташаккули маҳорати санъати тасвирии хонандагон бо истифода аз равиши салоҳиятнокӣ дар дарси санъати тасвирӣ маълумот дода мешавад. Муаллифон қайд кардаанд, ки истифодаи равиши салоҳиятнокӣ дар ташкили фаъолияти тасвирӣ дар дарсҳои санъати тасвирӣ дарки мустақилона ва ҷустуҷӯи воситаҳои ифодаи бадеиро аз ҷониби хонандагон пешбинӣ мекунад.

Калидвожаҳо: модели педагогӣ, фаъолияти визуалӣ, равиши салоҳиятнокӣ, расмкашӣ, педагогика.

PEDAGOGICAL MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' VISUAL ACTIVITY SKILLS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE COMPETENCE-BASED APPROACH

Annotation: This article provides information about the features of developing a pedagogical model for developing students' visual arts skills when using a competency-based approach in fine arts lessons. The authors noted that the use of a competency-based approach in organizing visual activities in fine arts classes requires students to independently comprehend and search for means of artistic expression.

Key words: pedagogical model, visual activity, competency-based approach, drawing, pedagogy.

Сведение об авторах:

Шербоев Саидбой - доктор педагогических наук, профессор Академии образования Таджикистана Тел: (+992) 908 22 55 59

Норов Фирдавс Фарходович – старший преподаватель кафедры дизайн одежды и искусства моды ТУТ. Тел: (+992)927582503 Email. Svadrif7891@list.ru

Маълумот дар бораи муаллифон

Шербоев Саидбой — доктори илмҳои педагогӣ, профессори Академияи маорифи Тоҷикистон. Тел: (+992) 908 22 55 59

Норов Фирдавс Фарходович - муаллими калони кафедраи дизайни либос ва санъати мӯди ДТТ. Тел: (+992)927582503; Почтаи электронӣ: Svadrif7891@list.ru

Information about the authors:

Sherboev Saidboy - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Academy of Education of Tajikistan Tel: (+992) 908 22 55 59

Norov Firdavs Farkhodovich – senior lecturer at the department of fashion design and fashion art HERE. Tel: (+992)927582503 Email. Svadrif7891@list.ru

УДК: 372.87.0(575.3)

ЗНАЧЕНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Шербоев С., Норов Ф.Ф.

Технологический университет Таджикистана

Аннотация. В данной статье приводится информация о значении компетентностного подхода в организации учебного процесса изобразительного искусства в средних общеобразовательных учреждениях. Авторами представлена информация об особенностях компетентностного подхода на основе высказываний великих педагогов и учёных А.В. Хуторского, М.П. Нечаева, О.А. Исломова и т.д. Также в данной статье рассматривается информация об особенностях традиционного и компетентностного подходов в обучении изобразительного искусства, так как внедрение компетентностного подхода в образовательный процесс занятий изобразительным искусством способствует развитию предметных компетенций подростков.

Ключевые слова: компетентностный подход, изобразительное искусство, творчество, рисование, педагогика.

Компетентностный подход в образовании представляет совокупность знаний, умений и навыков, где объектом изучения выступает процесс обучения, ориентированный на исследовательскую и практическую деятельность. Преимущество компетентностного подхода заключается в том, что при данном подходе основное внимание акцентировано на достижения практических результатов в обучении. Так как компетенция в педагогической науке является заданной нормой образовательной подготовки, а компетентность отражает все качества личности, которые необходимы для эффективной деятельности человека.

Чтобы дать полное определение терминам «компетентность» и «компетенция» ниже, мы рассмотрим ряд научных источников:

В толковом таджикском словаре понятие «компетенция» (по-таджикски салохият) понимается как заслуженный или быть достойным [1, 77]. Само происхождение слова арабское, а глагол «салаха» означает быть хорошим и правильным, пригодным, подходящим. «Салохият» на арабском языке имеет такие значения, как: полномочия, власть, правильность, достойность [5, 225-228].

Понятие компетентность также определяется как:

- 1) умение что-то делать или делать работу результативно и эффективно;
- 2) соответствовать требованиям работы с проявлением профессиональной компетенции;
- 3) способность выполнить конкретные рабочие обязанности.

Известный русский педагог А.В. Хуторской провёл различие между понятиями «компетенция» и «компетентность», предложив следующие определения: «Компетенция подразумевает совокупность межличностных качеств (знаний, умений, навыков и видов деятельности). Данные качества направлены на определённый набор действий и процессов, которые необходимы для продуктивно - качественной деятельности. Быть компетентным в той или иной сфере, прежде всего, зависит от отношения человека к своей деятельности или

цели, которая называется компетентностью. Переход от знаний к «компетенциям» заключается в решении следующих специфических задач: учащиеся могут хорошо овладеть набором теоретических знаний, но в деятельности, требующей использования этих знаний для решения конкретных проблем или ситуаций, могут испытывать некие трудности. Таким образом, баланс между образованием и жизнью восстанавливается» [6, 20].

По определению М.П. Нечаева понятия «компетентность» - это социально-отчуждённая и предопределённая социальная потребность в качественной образовательной деятельности школьника, а «компетенция» - это суверенитет, соответствующая компетенция, имеющаяся в распоряжении школьника, которая выражается в его личностной деятельности [4, 11].

Таким образом, большинство традиционных систем обучения фокусируются на изучении темы предмета, поэтому учителя поощряют учащихся устно изучать информацию темы. Этот подход был совместим в прошлом, но теперь, когда объём знаний быстро увеличивается, необходимо сосредоточить внимание на развитии навыков обучения учащихся, чтобы они могли выбирать и использовать соответствующие знания и конкретную информацию. Теперь педагогам важнее знать “Что учат учащиеся?” и “Как они учат?”, а также “Чему обучают учащихся?”, для объяснения данного вопроса ниже приведена таблица с различием традиционного и компетентного подходов в образовательной среде занятий изобразительным искусством (таблица 1).

Таблица 1.

Традиционное обучение	Компетентностный подход
•Преподаватель-путеводитель; •Однообразные занятия; •Авторитарная роль преподавателя; •Сокращение информации; •Приставление только предметному учебнику; •Одинаковое мышление; •Не полное достижение целей со стороны учителя и учащихся; •Неприменение теоретической информации на практике.	•Учащийся путеводитель; •Заинтересованность; •Вклад каждого члена группы при выполнении практической работы; •Использование методов активного интерактивного обучения; •Оценивание со стороны учащихся; •Поддержка учащихся; •Восприятие мыслей всех членов группы; •Уверенность учащихся в себе; •Самостоятельное выполнение практической работы со стороны учащихся; •Обучаемость каждого члена группы при выполнении практической работы; •Управление учащимися; •Свободомыслие.

Напомним, что компетенцией не обучают, она приобретается, в результате освоения знаний, умений и навыков. Компетентность - это результат практического использования знаний, умений и навыков. В качестве примера приводим сравнительную таблицу, в которой излагаются результаты обучения предмета «Изобразительное искусство» (таблица 2).

Таблица 2.

В традиционном обучении	В компетентном подходе	
•Учащийся знает информацию об истории изобразительного искусства; •Учащийся даёт информацию об основных видах изобразительного искусства и объяснит их; •Знает задачу жанров изобразительного искусства; •Определяет назначение средств рисования; •Может объяснить последовательность выполнения рисунка.	•В процессе рисования учащийся используя теоретические знания, умело пользуется материалами и принадлежностями рисования и качественно выполняет рисунок.	
•Учащийся знает историю народных ремёсел; •Учащийся может назвать процесс выполнения некоторых ремёсел; •Учащийся даёт информацию о видах декоративно - прикладного искусства; •Может различать некоторые виды орнаментов; •Различает назначения инструментов, которые используются для народных ремёсел.	•В процессе рисования грамотно пользуется теоретическими знаниями и правильно использует инструменты и средства для выполнения работ с учётом соблюдения последовательности этапов работы.	

Различие результатов образования в традиционном и компетентном подходе на занятиях по изобразительному искусству в 7 классе на тему № 2 «Рисование геометрических фигур» с натуры заключается в том, что в традиционном обучении учащийся приобретает следующие знания: может просто нарисовать фигуру предметов без особых представлений о данной фигуре; без глубокого анализа приступает сразу к зарисовке формы предмета; знает основные средства и принадлежности для карандашного рисунка.

Компетентностный подход в образовательной среде занятий изобразительным искусством предполагает, прежде всего, готовность и способность школьника эмоционально воспринимать любые виды искусства и навыки благополучного рассуждения художественных произведений, которые в свою очередь предполагают развитие следующих умений:

- умение видеть прекрасное во всём, то есть развитие художественно-эстетического вкуса;
- умение верно оценивать явления реальной действительности и иметь представление о необходимых средствах формирования эстетического образа;

- умение проявлять потребность к эстетическим критериям, а также в общении с ценностями художественной культуры.

С точки зрения педагогической науки компетентность достигается в процессе обучения, то есть является результатом эффективного обучения [2, 34].

При компетентном подходе: учащийся имеет необходимые представления о геометрических фигурах; может грамотно анализировать форму и строение геометрических фигур, а также грамотно компоновать рисунок в пространстве листа; умело использует средства художественной выразительности и владеет техникой рисунка, так как особое внимание уделяется практическим занятиям [3, 23].

По сравнению с традиционным обучением, где большое внимание уделялось развитию памяти, в компетентностном подходе всё внимание фокусируется на развитии навыков. А методология, инструменты подходов и оценки становятся более сложными в отличие от традиционного обучения, что требует от учителя обладать достойными навыками и умением планирования конкретных действий. В компетентностном подходе оценивание результатов обучения проводится исключительно для выявления знаний, умений и навыков учащихся. Для определения процесса освоения новых знаний и навыков необходимо определить конечный уровень результатов обучения [3, 56]. Компетентность - это, прежде всего комплекс знаний, умений и навыков, которые человек непосредственно усваивает в процессе любой практической и познавательной деятельности.

Исходя с этого, компетентный подход является именно тем подходом, который направлен на реализацию практических навыков и умений, а процесс занятий совмещается с практической работой. Наличие предметных компетенций, учащихся по изобразительному искусству является результатом развития навыков их изобразительной деятельности.

Важным аспектом в обучения основ изобразительного искусства при компетентностном подходе учащимся 5-7-х классов является свобода действия, которая даёт возможность искреннее наслаждаться результатами своей изобразительной деятельности. Творческий процесс должен реализоваться в силу требований и индивидуальных интересов детей с учётом их психолого-физиологических возможностей и возрастных особенностей.

Таким образом, появление понятия «компетенция» в теориях обучения и его основное значение заключается в способности направлять навыки, умения, знания и средства поведения в конкретных ситуациях и в определённой деятельности, которая ещё не является последней точкой. На наш взгляд реализация компетентностного подхода в образовательный процесс изобразительным искусством благотворно влияет на целостное развитие навыков изобразительной деятельности учащихся. Процесс занятий изобразительным искусством, ориентированный на развитие компетенций, позволяет учащимся эстетически оценивать и глубже познавать сущность предметов окружающей среды, а также анализировать всякое явление, которое ведёт к гармоничному развитию личностных качеств учащихся.

Литература:

1. Большой арабско-русский, русско-арабский словарь.- М.:ООО «Дом Славянский книги», Душанбе, Ирфон, 2011. - 959 с.

2. Долгих Н.Н. Педагогические условия обеспечения непрерывности, становления профессиональной компетентности преподавателя изобразительного искусства: автореф. дисс. к.п.н. / Н.Н. Долгих - Томск, [б. и.], 2005. - 20 с.

3. Исломов О.А. и др. Методика преподавания предмета изобразительное искусство (при компетентностном подходе): Учебное пособие. / О.А. Исломов, Ш.Ю. Азизов, Ш.Х. Бобоева – Худжанд: Нури маърифат, 2018. - 400 с. (на тадж. яз.).

4. Нечаев М.П. и др. Игровые педагогические технологии в организации внеурочной деятельности обучающихся: Методическое пособие. / М.П. Нечаев, Г.А. Романова - М.:УЦ «Перспектива», 2014.-207 с.

5. Толковый словарь таджикского языка: I-й том. Душанбе. 2008.-76 с. (на тадж. яз).

6. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении: научно-методическое пособие / А.В. Хуторской - М.: 2013. - 65 с.

АҲАМИЯТИ РАВИШИ САЛҲОТИЯТ ДАР ТАШКИЛИ ПАРЕШИ ТАЪЛИМИ САНЪАТИ ТАСВИР

Шарҳи мухтаар: Дар мақолаи мазкур оид ба аҳамияти рвиши салоҳиятноӣ дар ташкили раванди таълими санъати тасвирӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ маълумот дода мешавад. Муаллифон маълумотро дар бораи хусусиятҳои равиши салоҳиятноӣ дар асоси изҳороти омӯзгорон ва олимони бузург А.В. Хуторского, М.П. Нечаева, О. Исломов ва ғайра. Дар мақолаи мазкур ҳамчунин маълумот оид ба хусусиятҳои равишҳои анъанавӣ ва салоҳиятҳои таълими санъати тасвирӣ баррасӣ шудааст, зеро қорӣ намудани равиши салоҳиятноӣ дар раванди таълими дарсҳои санъати тасвирӣ ба ташаккули салоҳиятҳои фаннии наврасон мусоидат мекунад.

Калидвожаҳо: равиши салоҳият, санъати тасвирӣ, эҷодкорӣ, расмкашӣ, педагогика.

THE IMPORTANCE OF THE COMPETENCE-BASED APPROACH IN THE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF FINE ARTS

Annotation. This article provides information on the importance of the competency-based approach in organizing the educational process of fine arts in secondary educational institutions. The authors provide information about the features of the competency-based approach based on the statements of great teachers and scientists A.V. Khutorskogo, M.P. Nechaeva, O.A. Islomov, etc. Also, this article discusses information about the features of the traditional and competency-based approaches to teaching fine arts, since the introduction of a competency-based approach into the educational process of fine arts classes contributes to the development of subject competencies of adolescents.

Key words: competency-based approach, fine arts, creativity, drawing, pedagogy.

Сведение об авторах:

Шербоев Саидбой - доктор педагогических наук, профессор Академии образования Таджикистана. Тел: (+992) 908 22 55 59

Норов Фирдавс Фарходович - старший преподаватель кафедры “Дизайна одежды и искусства моды” ТУТ. Тел: (+992)927582503; Email: Svadrif7891@list.ru

Маълумот дар бораи муаллифон

Шербоев Саидбой — доктори илмҳои педагогӣ, профессори Академияи маорифи Тоҷикистон. Тел: (+992) 908 22 55 59

Норов Фирдавс Фарходович - муаллими калони кафедраи дизайни либос ва санъати мӯди ДТТ. Тел: (+992)927582503; Почтаи электронӣ: Svadrif7891@list.ru

Information about the authors:

Sherboev Saidboy - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Academy of Education of Tajikistan Tel: (+992) 908 22 55 59

Norov Firdavs Farkhodovich - senior lecturer at the department of fashion design and fashion art HERE. Tel: (+992)927582503; Email. Svadrif7891@list.ru

Шуъбаи таъбу наشري Донишгоҳи технологии Тоҷикистон
Ба матбаа 20-12-24. супорида шуд. Чопаш 28-12-2024 ба имзо расид.
Андозаи 62x84 1/16. Коғазӣ офсетӣ. Чопи офсетӣ.
Ҳуруфи Times New Roman Tj. Адади нашр 100 нусха.